

HISTORIA 47

ZNANSTVENA ZBIRKA

ODDELKA ZA ZGODOVINO FILOZOFSKE FAKULTETE UNIVERZE V LJUBLJANI

Iz političnega arhiva ZRN (ZRN-SFRJ 1970–1974)

Dušan Nečak

Ljubljana 2026

IZ POLITIČNEGA ARHIVA ZRN (ZRN-SFRJ 1970–1974)

Zbirka Historia; 47

ISSN 1408-3957 (Tiskana izd.) in ISSN 2712-388X (Spletna izd.)

Avtor: Dušan Nečak

Urednica knjige: Kornelija Ajlec

Urednik zbirke: Bojan Balkovec

Recenzenta: Bojan Balkovec, Božo Repe

Lektura: Anja Muhvič

Tehnično urejanje in prelom: Irena Hvala

Založila: Založba Univerze v Ljubljani

Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani

Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za izdajatelja: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Ljubljana, 2026

Prva izdaja

Naklada: 150 izvodov

Cena: 15,00 EUR

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije v okviru Javnega razpisa za sofinanciranje izdajanja znanstvenih monografij.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL>

DOI: 10.4312/9789612978365

Katalogna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=278333955
ISBN 978-961-297-838-9

E-knjiga
COBISS.SI-ID= 278147843
ISBN 978-961-297-836-5 (PDF)

Kazalo

Uvodna beseda	5
Zgodovinopisje iz diplomatskih arhivov kot ključ gledanja v prihodnost	5
Predgovor	9
Uvod	11
Slovo veleposlanika Petra Blachsteina	15
Neuslišane zahteve Jugoslavije po odškodnini ohlajajo odnose med ZRN in SFRJ – 1970	19
»Vmesni pristanek« predsednika Tita na letališču Köln/Bonn, 11. oktober 1970	21
Obisk zahodnonemškega zunanjega ministra Walterja Scheela med 25. in 27. novembrom 1970	25
Prijazni, pogosti, toda neuspešni diplomatski stiki v letih 1971 in 1972	27
Pogovori Scheel-Šnuderl, 14. oktober 1971	31
Pogovori Frank-Tepavac marca 1972: korak naprej?	35
<i>Fall</i> /Primer dr. Seppa Janka	39
Jugoslovanska vloga pri reševanju ugrabljenega letala Lufthanse, 29. oktober 1972: senca na nemško-jugoslovanskih odnosih?	43
Ena karikatura, diplomatska nevihta	53
Drobec o odnosih ZRN-NDR v Beogradu	61
»Jugo-service«	65
Vojni grobovi, stalnica bilateralnih pogovorov	69
Slovo jugoslovanskega veleposlanika v ZRN Rudolfa Čaćinoviča in zahodnonemškega veleposlanika v Jugoslaviji Joachima Jaenickeja	75
Jugoslovanski diplomati so bili tudi »modne ikone« v Bonnu	95
Primer Franjo Jurković	99
Obisk Josipa Broza - Tita v ZRN 1974 ali nogomet skalil bilateralne odnose	105
Tito, majavi vlak in TV s sobno anteno	116
Pred Gerhardom je bil že Helmut	117
Finanz-Diktator Schmidt	117

»Sporno« nemško državljanstvo za pripadnike nemške narodne manjšine v Sloveniji, t. i. <i>Volksdeutscherje</i>	119
Kreditna podpora Jugoslaviji	127
Najpomembnejši podatki o kreditih Jugoslaviji	128
Bibliografija	135
Beseda urednice	141
Imensko kazalo	145

Seznam kratic

CDU – Christlich-Demokratische Union Deutschlands / Krščanskodemokratska unija Nemčije

CK – Centralni komite

CK ZKH – Centralni komite Zveze komunistov Hrvaške

CK ZKJ – Centralni komite Zveze komunistov Jugoslavije

CSU – Christlich-Soziale Union in Bayern / Krščansko-socialna unija na Bavarskem

DGB – Deutsche Gewerkschaft Bund / Nemška zveza sindikatov

DM – Nemške marke

KVSE – Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi

MBFR – Mutual and Balanced Force Reductions / Vzajemno in uravnoteženo zmanjšanje oboroženih sil

NDR – Nemška demokratična republika

OZN – Organizacija združenih narodov

PAAA – Politični arhiv nemškega zunanjega ministrstva v Berlinu

PLO – Palestinska osvobodilna organizacija

RAF – Rote Armee Fraktion / Frakcija rdeče armade

SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija

SPD – Sozialdemokratische Partei Deutschlands / Socialdemokratska stranka Nemčije

UDBA – Uprava državne bezbednosti / Uprava državne varnosti

ZK – Zvezni komite

ZRN – Zvezna republika Nemčija

ZSZZ – Zvezni sekretariat za zunanje zadeve

Uvodna beseda

Zgodovinopisje iz diplomatskih arhivov kot ključ gledanja v prihodnost

Bralcu, tako zgodovinarju kot laiku, se morda zdi pričujoča knjiga Dušana Nečaka na prvi pogled nekoliko raztresena. Vendar razlog za to niso osebnosti ali zgodbe iz diplomatskih arhivov, ki jih obravnava, niti prostor, ki ga zajema. Jugoslovanska diplomacija in odnosi Socialistične federativne republike Jugoslavije z Zvezno republiko Nemčijo v Bonnu ter z Nemško demokratično republiko v (Vzhodnem) Berlinu so namreč Nečakova stalna raziskovalna strast. Kot mnoge njegove prejšnje študije se tudi ta neposredno navezuje na teme, ki jih je raziskoval skoraj celotno poklicno pot.

Knjiga je sestavljena iz arhivskih »ostankov«, tistega, kar je bilo v arhivih najdeno, pa ni bilo vključeno v širše študije ali pa vsaj ne v celoti. Zgodovinarji namreč vedno pre-sojajo, kaj koristi glavnemu narativu in kaj ga obremenjuje, kaj je še sprejemljiva digresija in kje se zgodba že oddalji od rdeče niti. Dokumenti, ki jih zgodovinar uporablja, so že pred njim prefiltrirani; najprej gredo skozi roke svojih ustvarjalcev, nato arhivistov in šele nazadnje raziskovalca, ki izbere tisto, kar potrjuje njegovo tezo. Mnogi torej odločajo, kaj bo preživel. Zapisano v enem kontekstu je lahko ključno v drugem. V tej knjigi so tako osvetljene različne teme iz enega najbolj dinamičnih obdobj hladne vojne.

Zgodovinar je tesno povezan z arhivskimi viri in je pogosto navdušen nad tem, kar v njih odkrije, včasih pa tudi ljubosumen na kolege, ki so hitrejši ali imajo več sreče pri raziskovanju. Res je, da redki dokumenti razkrivajo kaj povsem neznanega ali dramatično novega, toda številni natančno orisujejo podrobnosti, zanimive za različne raziskave, ki lahko v določenem trenutku postanejo celo ključne. Vedno obstaja želja, da bi sodobnemu bralcu vire predstavili v čim večji meri, ampak nekateri zapisi so morda zanimivi, so lahko privlačni, pričajo o duhu časa, so zabavni, ne prinašajo pa bistvenih novosti.

Dokumenti, njihovo odkrivanje, analiza, kritika in rekonstrukcija dogajanja na njihovi podlagi zgodovinarja pravzaprav umeščajo med družboslovce, ne toliko med humaniste. Prav zato je arhivsko gradivo »sveto«: zgodovinar ga išče, razlaga, interpretira

in mu daje osrednjo vlogo pri utemeljevanju zgodovinske pripovedi. Način njegove predstavitve, izgradnja narativa, izbor dejstev in tkanje zgodbe pa sestavljajo drugi del zgodovinarjevega dela, tisti, ki je bolj humanističen. Hibridnost je tako stalna značilnost zgodovinopisja. Za mnoge so viri vse: preverljivi, uradni, z žigi in številkami, shranjeni v pomembnih arhivih in namenjeni večnosti. Nečak se kaže kot znanstvenik, ki k dokumentom pristopa na tradicionalen način. Ampak njegove miniature v tej knjigi – opisi obiskov politikov, srečanj diplomatov, poročil veleposlanikov, pogovorov policistov in ministrov – dokumente spreminjajo v slike. In prek teh slik, ki »imajo vonj« in nazorno razkrivajo značaje zgodovinskih osebnosti, se besedilo prevesi v čisto humanistično disciplino, ki nam pomaga, da si procese in dogodke lažje zapomnimo. Knjiga hkrati prikazuje tudi razmerja znotraj jugoslovanske diplomacije, slika diplomate iz vseh republik, posebej iz najrazvitejše Slovenije, ter kaže subtilna sporočila, ki so jih želeli posredovati.

Vsak zgodovinski vir je podvržen interpretaciji, vsaka knjiga o preteklosti nosi pečat vrednot in sodb zgodovinarja. Vendar če je knjiga dobra – napisana po pravilih stroke, zanesljiva pri navajanju virov – pusti dovolj prostora za razpravo in nas vedno znova približa razumevanju tistega, kar je bilo. Čeprav Nečak sledi kronologiji, dosledno navaja vire in na njih gradi razpravo o jugoslovansko-nemških odnosih, to ni klasična diplomatska zgodovina. Takšne knjige je že napisal. Ta je dopolnitev k obstoječemu znanju, zapis, ki prinaša tisto, kar v »vélike« zgodovinske študije ni bilo vključeno. Besedilo bogati in pogloblja naše vedenje o nemško-jugoslovanskih odnosih v času detanta, v obdobju priprav na Konferenco o varnosti in sodelovanju v Evropi, ob začetkih *Ostpolitik* v Nemčiji – vse to v času, ko je Jugoslavija doživljala notranje turbulence. Knjiga se dotakne tudi dveh perečih vprašanj, ki sta bremenili odnose med državama: »sovražne emigracije« in napadov na jugoslovanske konzularne predstavnike, pa tudi na gastarbajterje in jugoslovanske delavce.

Nemčija je bila za socialistično Jugoslavijo ena najpomembnejših zunanjepolitičnih tem. Povojna ideologija, ideološki temelj države, je počivala na več stebrih, vsak od njih pa – kot del »posvetne religije«, jugoslovanske »civil religion« – je izhajal iz nemškega poraza v drugi svetovni vojni. Pomen Nemčije za Jugovzhodno Evropo, že tako velik do leta 1945, je bil zato po vojni še dodatno okrepljen. Zmaga protifašistične koalicije nad Nemčijo, Italijo in njunimi zavezniki je ustvarila novo Evropo in hkrati Titovo Jugoslavijo. Zmaga leta 1945 je začrtala nove meje Evrope, pa tudi Jugoslavije, zlasti Slovenije in Hrvaške. Nastale so nove ideologije, vsiljeni so bili novi kultni osebnosti, nov red, nova zunanjepolitična usmeritev – vse to pa je imelo izhodišče v spopadu z ter zmagi nad nacizmom in fašizmom. Ohranjanje tega reda je temeljilo na nenehnem spominjanju na vojno in veličino zmage; to je tvorilo temelje hladnovojnega sveta za mnoge države. Jugoslavija si je s svojo zmago izborila meje, ki bi bile ob drugačnem zgodovinskem razvoju nepredstavljive. Diplomati in politiki, omenjeni v knjigi, so na obeh straneh skoraj vsi izšli iz vojne, ki jih je zaznamovala ter jim dala položaj in status.

Nemčija je zaradi hitrega povojnega okrevanja in rasti znova postala ključna evropska država – sprva gospodarsko, nato pa vse bolj politično – prav v času, ki ga obravnava Nečakova knjiga. V povojnih stalinističnih letih Jugoslavije Nemčija de facto ni obstajala: bila je razdeljena na okupacijske cone, prostor neposrednega stika dveh nasprotujočih si blokov in dveh sistemov, žarišče napetosti, ki se je umirilo šele z gradnjo Berlinskega zidu leta 1961. Po razhodu med Titom in Stalinom leta 1948 in iskanju nove zunanjepolitične usmeritve je Jugoslavija znala izkoristiti nasprotja hladne vojne ter postala pomemben igralec. Nemčija pa je morala prebroditi poraz in travmo izгона nemških skupnosti iz velikega dela Evrope, se znova približati evropskim političnim tokovom ter premagati strahove in zamere sosed, s katerimi je bila še pred kratkim v vojni. Manjša in revnejša Jugoslavija je letala visoko, pogosto prek lastnih zmožnosti, bila vidna in aktivna ter je vedno znova opozarjala na svojo zmago. Nemčija, večja in bogatejša, pogosto najpomembnejša na celini, pa je bila disciplinirana, konstruktivna, previdna in počasnejša, kot bi lahko bila, saj je morala premagati nezaupanje, ki ga je ustvarila sama. Toda čeprav ne povsem suverena, je tudi z izbiro provincialnega Bonna za prestolnico dala vedeti, da je hladnovojna delitev le začasno stanje.

O obeh Nemčijah in Jugoslaviji je Nečak pisal veliko. Odnosi med ZRN in Titovo Jugoslavijo so bili nenavadno poglobljeni, čeprav zapleteni. Še bolj zapleteni – in praviloma slabši – so bili odnosi med Vzhodnim Berlinom in Beogradom, zaznamovani z ideološkimi spori in stalnim nelagodjem zaradi tesnejših vezi med Beogradom in Bonnom. Odnosi med Zahodno Nemčijo in Jugoslavijo v času hladne vojne, zlasti v obdobju detanta, niso bili le odnosi dveh držav, ampak mnogo več; bili so dokaz, da sta lahko državi z različnima izkušnjama, različnima sistemoma in včasih z velikimi nesoglasji partnerici. Med številnimi kanclerji je Nečak – tudi v tej knjigi – posebej izpostavil Willyja Brandta, enega najslikovitejših evropskih politikov hladne vojne. Njegova politika »*Wandel durch Annäherung* / Sprememba skozi popuščanje« v odnosih z Vzhodno Nemčijo ter siceršnja *Ostpolitik* sta bili izjemno pomembni za ves svet in tudi za Jugoslavijo. Nečak zato tako podrobno obravnava obisk nemškega kanclerja v Jugoslaviji leta 1974, ki je bil pripravljen še v času kanclerstva Brandta, ampak zmagoslavno izveden šele v času njegovega naslednika Helmuta Schmidta.

Brez preteklosti ni prihodnosti. Preteklost pa predvsem raziskujejo zgodovinarji. Le oni lahko iz neurejenih, pogosto protislovnih ter razpršenih virov in izjav poskušajo pojasniti, kaj se je zgodilo – zato, da bi danes bolje razumeli sedanjost in se lažje spopadli s prihodnostjo. Nečak se med drugim posveča že dolgo uveljavljeni zgodovinopisni temi: pomembnim osebnostim, vojaškimi in diplomatskimi voditeljem, državnikom. Čeprav se je zgodovinopisje pozneje usmerilo tudi k obrobnim in marginalnim temam, so bralci vedno ostali najbolj radovedni glede tega, kar je tudi osrednja vsebina te knjige. Ta razprava o številnih dogodkih in temah, prepletenih okoli dveh držav, ki so jih soustvarjali zahodnonemški politiki in diplomati ter različni »Jugoslovani«, bo zato dragocena za

vse, ki želijo razumeti preteklost stotisočev; tistih, ki danes živijo v Nemčiji, čeprav so se pred desetletji tja preselili kot »delavci na začasnem delu«; tistih, ki so padli med vojno in katerih grobove je bilo treba urediti; tistih, ki so gradili Evropo hladne vojne z obnovo uničenega; ter tistih, ki so – večinoma prvič v zgodovini svojih narodov – postali diplomati in gradili prihodnost.

Profesor Dušan Nečak je bil član komisije za zagovor moje doktorske disertacije na Univerzi v Zagrebu na začetku 21. stoletja. Vesel sem, da najino sodelovanje traja že tako dolgo. Še bolj pa me veseli, da zanj upokojitev ni pomenila tudi konca raziskovanja in aktivnega delovanja kot zgodovinarja.

prof. dr. Turtko Jakovina
Oddelek za zgodovino
Filozofske fakultete
Univerze v Zagrebu

Predgovor

Pričujoče delo je mozaik, napravljen po temeljni zgodovinarski znanstveni metodi, tj. kritični analizi virov, in urejen kronološko. Vsebina je domala izključno napisana na osnovi primarnega arhivskega gradiva, ki sem ga zbral pri delu v Političnem arhivu nemškega zunanjega ministrstva v Berlinu (PAAA) v letih 2006, 2010 in 2013. Večino zbranega gradiva sem uporabil pri pisanju knjige »*Ostpolitik*« *Willyja Brandta in Jugoslavija (1963–1969)*.¹ O uporabi preostanka gradiva sem dolgo časa premišljeval. Končno sem se odločil, da ga pripravim za objavo na ta morda za koga nenavaden način, ki pa po mojem mnenju na nadgrajuje vsebino citirane knjige. Zasnoval sem ga kot zbir zgodb, ki govorijo o nekoliko manj »resnih«, odločilnih ali celo usodnih temah za bilateralne odnose, večinoma odrinjenih na rob zanimanja. Prepričan pa sem, da dodatno osvetljujejo odnose med obema državama, marsikatera od njih kaže na širino teh odnosov, tudi zato, ker so med zgodbami tudi takšne, ki so vplivale na bilateralne odnose, denimo tista o jugoslovanski vlogi pri ugrabitvi letala Lufthanse leta 1972 ali o podeljevanju nemškega državljanstva tudi Slovencem iz med drugo svetovno vojno okupiranih in rajhu priključenih področij Slovenije: Štajerske, Koroške in Kranjske. Za Jugoslavijo bi lahko bila zelo sporna tudi objava karikature Tita kot medveda ter spremljajočega pamfleta o njem in Jovanki Broz. Pa tudi neuslišane zahteve Jugoslavije po pregonu vodje *Volksdeutscher-jev* iz Jugoslavije, dr. Seppa Janka, ali pa vidnega pripadnika hrvaške protijugoslovanske emigracije v ZRN Franje Jurkovića ... Med lažjimi in prijetnejšimi zgodbami pa je prav gotovo intervju ugledne novinarkе nemškega časopisa *Die Welt* Almut Hauenschild, ki je jugoslovanskega/slovenskega diplomata Željka Jegliča razglasila za najbolj modno oblečenega diplomata v bonskem diplomatskem zboru. Med resnejšimi temami, ki so se neposredno nanašale na bilateralne odnose, pa je v delu najti predstavitev in analizo pogovorov med visokimi predstavniki obeh držav; npr. ob kratkem obisku predsednika Tita v ZRN 11. oktobra 1970 in ob obisku bonskega zunanjega ministra Walterja

1 Nečak, Dušan. »*Ostpolitik*« *Willyja Brandta in Jugoslavija (1963–1969)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013. Delo v arhivih ZRN in NDR sem lahko opravil z večkratno štipendijo Nemške službe za akademsko izmenjavo (DAAD) in sredstvi programske skupine Slovenska zgodovina (ARIS, P6-0235).

Scheela med 25. in 27. novembrom 1970 v Beogradu. Z obema se je skaljeno ozračje med državama opazno izboljšalo. To se je pokazalo tudi pri slovesu obeh veleposlanikov, Rudija Čačinoviča (1973) in Joachima Jaenickeja (1974). Dokumenti, ki govorijo o slovesu obeh, so za stanje bilateralnih odnosov zelo ilustrativni in kažejo na to, da sta državi kljub nekaterim nerešenim vprašanjem, kar je vodilo k občasnim ohladitvam, imeli zelo dobre, lahko bi rekli celo prijateljske odnose. Trudil sem se, da sem mnoge zgodbe, zaradi boljšega razumevanja, postavil v takratne bilateralne odnose oz. v historični okvir; zato bo pozoren bralec morda ugotovil, da se kakšna zapisana misel tudi ponavlja.

Izbor časovnega okvira za zgodbe ni bil slučajen, čeprav ga je narekovalo tudi zbrano gradivo. Obe državi, posebej pa Jugoslavija, sta bili v zelo občutljivem času. Jugoslavija se je soočala s težko gospodarsko in politično krizo. To je bil namreč čas obračuna z jugoslovanskim partijskim »liberalizmom«. Z »liberalnim« predsednikom slovenske vlade Stanetom Kavčičem, s t. i. maspokretom oz. hrvaško pomladjo, ki jo je poosebljala Savka Dabčević-Kučar, predsednica CK ZKH, in s »preveč liberalnim« vodstvom ZK Srbije, Latinko Perović (generalna sekretarka CK) in Markom Nikezićem (predsednik ZK Srbije). To obdobje je znano tudi pod sintagmo »svinčeni časi«.

Mnoge zgodbe so postavljene v politični prostor v ZRN, ki je bil opredeljen s post-brandtovskim časom. Tega je na začetku zaznamoval odstop Willyja Brandta zaradi vo-hunske afere, v nadaljevanju pa vladanje prav tako socialdemokrata Helmuta Schmidta. Ta Jugoslaviji ni bil tako izrazito naklonjen kot Willy Brandt, socialna demokracija v nemškem političnem prostoru pa tudi ni bila več tako močna kot za časa Brandta. Kljub temu lahko rečemo, da sta stalnici bilateralnih odnosov tudi v tem času ostali, kljub bri-onskemu sporazumu, vprašanje odškodnin za storjene nacistične zločine v drugi svetov- ni vojni ter vprašanja, povezana s finančno-gospodarskimi temami, gostujočimi delavci in protijugoslovansko emigracijo.

Bralcu prepuščam odločitev, ali se bo lotil branja celotnega dela ali pa si bo izbral katero od zapisanih zgodb. Celovitejšo sliko bilateralnih odnosov med ZRN in Jugo- slavijo v času po drugi svetovni vojni do leta 1982 pa bo bralec dobil, če bo v roke vzel še knjigo o Hallsteinovi doktrini,² že omenjeno knjigo o *Ostpolitik* Willyja Brandta ter doktorsko disertacijo Polone Balantič o odnosih med ZRN in Jugoslavijo v času kancle- rovanja Helmuta Schmidta.³

Dušan Nečak
Ljubljana, januar 2024

2 Nečak, Dušan. *Hallsteinova doktrina in Jugoslavija. Tito med Zvezno republiko Nemčijo in Nemško demokratično republiko*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002.

3 Balantič, Polona. *Helmut Schmidt in Jugoslavija*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2018.

Uvod

Jugoslavija je vse od nastanka Zvezne republike Nemčije (ZRN),⁴ celo v času prekinjenih diplomatskih odnosov, bila nekakšen *Sonderfall* zahodnonemške zunanje politike. Bila je med prvimi državami, ki so navezale diplomatske stike z ZRN (leta 1951). Jugoslovanska politika je v času najhujšega spora s Sovjetsko zvezo (SZ) podpirala nemška stremjenja k ponovni združitvi na osnovi svobodnih in demokratičnih volitev. Združena Nemčija naj bi po takratnem jugoslovanskem mnenju imela tudi pravico do ponovne oborožitve, da bi mogla braniti svojo neodvisnost.⁶ V skladu s splošno kritiko sovjetske politike je jugoslovanski tisk v zgodnjih petdesetih letih 20. stoletja označeval Vzhodno Nemčijo (NDR) kot deželo, v kateri vladata »brezobzirnost in brutalnost sovjetskega terorja«.⁷ Že leta 1949 pa so najvidnejši jugoslovanski politiki ostro napadali sovjetsko politiko do združitve Nemčije. Ta naj bi sicer nastopala s parolo po združitvi Nemčije, vendar naj bi njen cilj bil le združeno Nemčijo pripeljati pod sovjetski vpliv, sicer pa naj bi postala delitev dokončna.⁸ Na ta način se je jugoslovanska politika povsem približala bonskim stališčem pri reševanju nemškega vprašanja.

Zaradi takega odnosa do reševanja nemškega vprašanja je bila Jugoslavija za ZRN pomembna zunanjepolitična partnerica. Tako je npr. tudi za nemško znanost nesporno, da so bili za Bonn dobri odnosi z Jugoslavijo željeni med drugim zaradi tega, ker je Beograd po prekinitvi odnosov s SZ postal središče »nacionalnega in reformističnega komunističnega gibanja«. Jugoslavija je v prvi polovici petdesetih let z ameriško gospodarsko in vojaško pomočjo lahko utrdila svojo drugačno pozicijo med

4 Zvezna republika Nemčija je bila ustanovljena 23. maja 1949 z uveljavitvijo Temeljne listine (Grundgesetz). Obsegala je ozemlje, ki so ga od konca druge svetovne vojne zavzemale okupacijske cone zasedbenih sil ZDA, Velike Britanije in Francije. Do urejene delitve mesta Berlin je prišlo nekoliko pozneje, 7. oktobra 1949.

5 Poseben primer.

6 Brey, Thomas, Bonn and Belgrad, *Osteuropa, Zeitschrift für Gegenwartfragen des Ostens*, Hrsg. Von der Deutschen Gesellschaft für Osteuropakunde, DVA Stuttgart 1979, Jhrg. 29, 634.

7 *Borba*, Beograd, 28. 6. 1953.

8 Za več glej govor Edvarda Kardelja pred jugoslovansko skupščino 27. decembra 1949 v: Kardelj, Edvard. *Problemi naše socialistične izgradnje*, Tom III, Beograd: Kultura, 1960, 95 in 278.

komunističnimi državami ter do pomladi 1955 okrepila svojo neblokovsko, neuvrščeno zunanjo politiko. Skratka, na zunanjepolitičnem področju se je razvila v upoštevanja vredno državo, s katero je bilo pametno biti v dobrih odnosih, če želiš prek nje uresničevati svojo politiko.

Poseben odnos ZRN do Jugoslavije je kljub prvi in edini uporabi t. i. Hallsteinove doktrine v mednarodnih odnosih ZRN v drugi polovici petdesetih let ter prekinitvi diplomatskih odnosov ostal na zavidljivi ravni. Jugoslavija je trdno podpirala zahodnonemško *Ostpolitik* kanclerja Willyja Brandta. Njen pomen za ZRN pa se je izkazal tudi v tem, da je zahodnonemška zunanja politika obšla Hallsteinovo doktrino in leta 1968 ponovno vzpostavila diplomatske odnose z njo. Tudi najtši oreh v medsebojnih odnosih – vprašanje odškodnine za storjene nacistične zločine v Jugoslaviji – je bil leta 1973 sicer kompromisno, pa vendarle rešen s t. i. brionskim sporazumom.

Vrata bilateralnega sodelovanja med obema državama so bila s ponovno navezavo diplomatskih odnosov na stežaj odprta. Jugoslovanska stran je bila prepričana, da bo z neposrednimi diplomatsko-političnimi stiki in pogovori lahko izboljšala zlasti svoj gospodarsko-finančni položaj ter zadovoljivo rešila ključni vprašanji bilateralnih odnosov, tj. socialni položaj jugoslovanskih gastarbajterjev in zajezitev delovanja jugoslovanske emigracije. Nemška stran pa si je želela podpore, potrditve, razširitve in olajšanja uresničitve nove vzhodne politike. V prvi polovici sedemdesetih let so se bilateralni stiki še zelo intenzivirali, čeprav so se pretežno vrteli okoli vprašanja odškodnine oz. finančnih vprašanj. Že v letu 1970 najdemo v Političnem arhivu nemškega zunanjega ministrstva (PAAA) množico dokumentov, ki govorijo o tem, da so to vprašanje obravnavali na različnih ravneh.⁹

Pogovorom na najvišji ravni so v naslednjih letih sledili tisti na ministrski ravni, in sicer na ravni državnih sekretarjev, stiki na strankarski ravni SPD-ZKJ, dokler ni prišlo do že večkrat omenjenega prelomnega srečanja Tito-Brandt leta 1973 na Brionih in rešitve za obe strani najpomembnejšega – odškodninskega vprašanja. Dobri odnosi med

9 Glej med drugim dokumente v: Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (dalje: Akten), 1970, Bd. 1. München: Oldenborg, dokument 99: Botschafter Jaenicke, Belgrad, an das Auswärtige Amt, weitere Behandlung jugoslawischer Wiedergutmachungsforderungen, 7. 3. 1970; dokument 186: Aufzeichnung des Ministerialdirektors Groeper. Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 27. 4. 1970; Bd. 2, dokument 404: Ressortbesprechung – Wiedergutmachung Jugoslawien, Wiedergutmachung Osteuropa im allgemein, 20. 8. 1970; dokument 281: Aufzeichnung des SS Frank, 24. 6. 1970, Geheim. PAAA, Bestand 150: Band 210: Aufzeichnung de Ministerialdirektors Féaux de la Croix, Bundesministerium fuer Finanzen, Betr.: Gespräche mit dem jugoslawischen Botschafter Perišić zwischen 04. und 07. 08. in Cavtat ueber Wiedergutmachung, 12. 8. 1970; Aufzeichnung des StS Freiherr von Braun, Betr.: Wiedergutmachung an jugoslawischen Opfer des Nationalsozialismus, 24. 8. 1970; Band 217: Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Keller, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 13. 11. 1970; Aufzeichnung des Ministerialdirektors von Staden, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 17. 11. 1970; Aufzeichnung des Ministerialdirektors Herbst, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 19. 11. 1970; Band 218: Aufzeichnung des Staatssekretärs Bahr, BKA, Betr.: Ergebnisse der Staatssekretärsbesprechung ueber Wiedergutmachung an Jugoslawien, 20. 11. 1970.

Jugoslavijo in ZRN pa so ostali kot dediščina Brandtove ere tudi po letu 1974, ko je Brandt moral odstopiti kot nemški zvezni kancler.

Zadržanost Bonna do jugoslovanskih zahtev gre pripisati tudi dejstvu, da so bile za september 1969 razpisane parlamentarne volitve. Kazalo je in bilo tudi uresničeno, da bo spet prišlo do velike koalicije, to pot z SPD kot večinsko stranko. Brandt bi/je tako postal zvezni kancler; zato je bilo pričakovati nadaljevanje take politike do Jugoslavije, kot jo je Brandt načrtoval kot zunanji minister. Še pred volitvami avgusta 1969 je državni sekretar na zunanjem ministrstvu Georg Ferdinand Duckwitz v pismu ministru Brandtu nakazal oz. predlagal nadaljevanje take politike, saj je po njegovem mnenju imela Jugoslavija posebno vlogo v zahodnonemški *Ostpolitik*. Med drugim je o bodoči nemški zunanji politiki zapisal: »Za druge države vzhodnega bloka, v tej povezavi Kitajska in Jugoslavija ne sodita mednje, velja, da je treba voditi ... strpno in potrpežljivo politiko. Dosedanji rezultati so, kljub nekaterim neuspehom, ohrabrujoči.«¹⁰

10 Akten 1969, Dokument 254: Aufzeichnung des Staatssekretärs Duckowitz, 3. 8. 1969. Medtem so se poleti 1969 že začela pogajanja o jugoslovanskih zahtevah po odškodnini.

Slovo veleposlanika Petra Blachsteina

Slika 1: Akreditacija veleposlanika ZRN Petra Blachsteina pri Titu.
Brioni, 6. junij 1968.¹¹

11 Muzej Jugoslavije, Beograd.

Slika 2: Peter Blachstein, veleposlanik ZRN v Jugoslaviji v letih 1968 in 1969.¹²

12 Hamburger Persönlichkeiten, <http://www.hamburger-persoennlichkeiten.de/hamburgerpersoennlichkeiten/login/person.asp?showpics=yes&reqid=9928&imageid=1879> (dosegljivo: avgust 2025).

Ko je sredi leta 1969 odhajal iz Beograda veleposlanik ZRN Peter Blachstein,¹³ je napisal zaključno poročilo o svojem delu, ki je lepa analiza notranje in zunanje politike Jugoslavije ter bilateralnih odnosov. Blachstein je bil v svoji analizi sicer manj navdušen nad razvojem bilateralnih odnosov, vendar kljub temu prepričan, da se razvijajo dobro in da je možnosti za še boljši razvoj odnosov na pretek. Zanimivo je, da na prvo mesto med vprašanji, ki zadevajo bilateralne odnose, ni postavil vprašanja odškodnin, temveč vprašanje »gastarbajterjev«, ki mu je pripisal veliko vlogo. Posebej je v tem kontekstu izpostavil strokovno izobraževanje gostujočih delavcev, ki si ga je želela jugoslovanska stran, saj bi na ta način pridobila večje število strokovnjakov. Na drugi strani pa si na noben način ni želela »izvoza« strokovnjakov. Vprašanje odškodnine po njegovem mnenju ni bilo v vrhu zanimanja jugoslovanskih oblasti, kar štejem za njegovo napačno oceno. Bonnu je zatrjeval, da se Jugoslavija drži dogovorov iz Pariza,¹⁴ računal pa je, da se bo tudi to vprašanje rešilo, kar naj bi na dolgi rok vplivalo na harmonično sodelovanje obeh držav. Res pa je, da se je ob koncu poročila o tem vprašanju nekoliko popravil, saj je zaključil, da leži sicer glavni jugoslovanski interes v bilateralnem sodelovanju na gospodarskem področju, da pa bi si mogel predstavljati tesnejše sodelovanje tudi pri uresničevanju zahodnonemških političnih interesov. Za kaj takega bi bil pogoj rešitev vprašanja odškodnine, je bil prepričan, tudi zato, ker naj bi bila v tistem trenutku ZRN v Jugoslaviji v veliki prednosti pred NDR.

Tudi vprašanja ponovne združitve nemškega naroda in odnosa do NDR naj bi se Jugoslavija komaj kdaj dotaknila, poslušala naj bi zahodnonemške želje o tem vprašanju, vendar se je zavzemala za pripravo evropske mirovne konference in v tem kontekstu podpirala zahodnonemška stališča.¹⁵

13 Peter Blachstein (* 30. april 1911, Dresden, † 4. oktober 1977, Hamburg): član SPD, veleposlanik ZRN v Beogradu od junija 1968 do aprila 1969. Več na: Peter Blachstein, Wikipedia. Dosegljivo na: https://de.wikipedia.org/wiki/Peter_Blachstein (dostop: november 2025).

14 Na pogovorih o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov je bilo namreč dogovorjeno, da rešitev vprašanja odškodnin ne pomeni pogoja za obnovo diplomatskih odnosov. Nečak, »Ostpolitik«, 150.

15 PAAA, Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1344, Schlussbericht über die Erfahrungen in Belgrad von Juni 1968 bis Ende April 1969, 9. 5. 1969, 5–7.

Slika 3: Državni sekretar Georg Ferdinand Duckwitz.¹⁶

16 The Jewis Foundation for righteous. Dosegljivo na: <https://www.jfr.org/rescuer/duckwitz-georg-ferdinand> (dostop: avgust 2025).

Neuslišane zahteve Jugoslavije po odškodnini ohlajajo odnose med ZRN in SFRJ – 1970

Nesporno so neuslišane zahteve Jugoslavije po odškodnini (*Wiedergutmachung*) na eni strani in vsaj navidezno izboljšanje njenih odnosov z NDR po zaledenitvi, ki jo je sprožila vojaška intervencija sil Varšavskega pakta na Čehoslovaško socialistično republiko (ČSSR) avgusta 1968, na drugi prispevali k ohlajanju odnosov z ZRN v letu 1970, čeprav seveda nikakor ni mogoče trditi, da so se zamrzili.

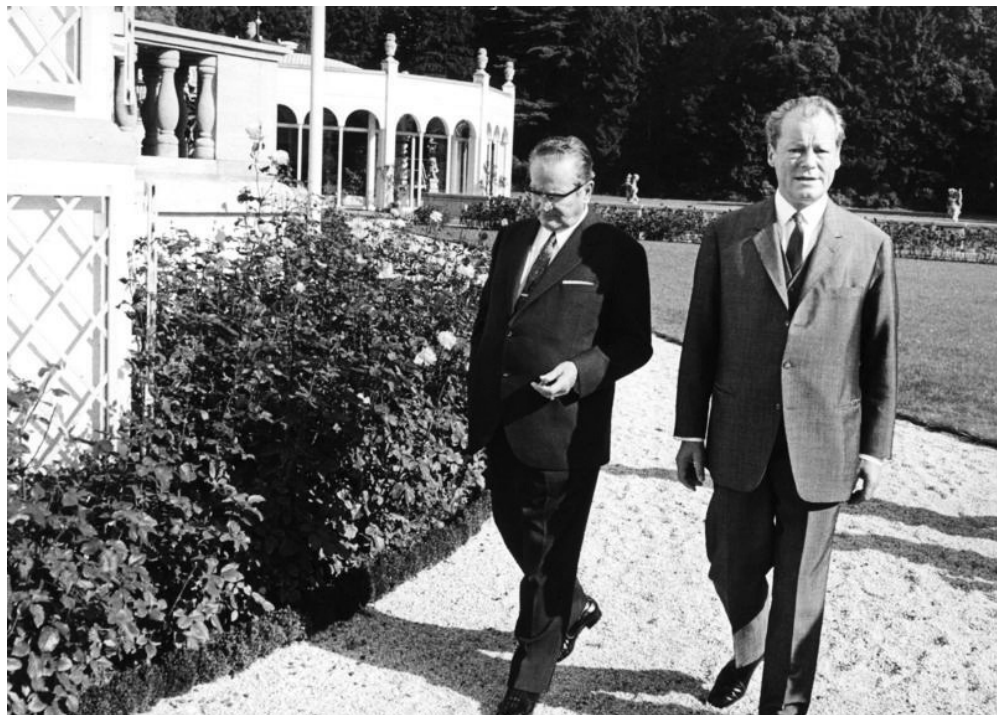
To se je pokazalo že v prvi polovici leta 1970, ko naj bi maja na obisk prišla delegacija ZRN pod vodstvom državnega sekretarja Georga Duckwitza, izvrstnega poznavalca jugoslovansko-zahodnonemških odnosov, pa je bil obisk odložen. Končno je bilo vendarle dogovorjeno, da delegacija konec junija obišče Beograd, vendar ne pod njegovim vodstvom, saj je s 1. julijem odšel v pokoj. Delegacijo je 24. junija 1970 v Beograd vodil državni sekretar Paul Frank. Jugoslovansko-zahodnonemški odnosi so se ohladili do te mere, da npr. ni bilo več govora o političnem sodelovanju obeh držav v Evropi, temveč samo še o medsebojnem informiranju oz. konzultacijah.¹⁷ Razlog za to naj bi tičal v dejstvu, da se ZRN pri teh pogovorih na noben način ni hotela pogovarjati o odškodnini, temveč naj bi se to zgodilo šele jeseni, ko bi prišel na obisk zunanji minister Walter Scheel, pooblaščen prav za tovrstne pogovore. Jugoslavija je bila namreč v hudih kreditno-finančnih škripcih zaradi pričakovanega denarja iz naslova odškodnine.¹⁸ Podobna zadržanost se je pokazala tudi pri obisku zahodnonemškega ministra za informacije Conrada Ahlersa, katerega obisk je bil skrajšan le na dva dni, proti pričakovanjem pa je minil tudi medijsko skoraj neopazno.¹⁹

17 Jugoslovanski veleposlanik v Bonnu Rudi Čaćinović je 24. marca 1970 obvestil državnega sekretarja Duckwitza, da jugoslovanska vlada sprejema nemško iniciativo po skorajšnjih medsebojnih konzultacijah, in je predlagal, da bi te bile od 4. do 6. maja 1970 v Beogradu. Dne 28. aprila pa je nemški državni sekretar naročil nemškemu veleposlaniku v Beogradu Jaenickeju, naj prosi za preložitve srečanja »zaradi izključno terminskih težav« na junijski termin. Zunanji minister Scheel naj bi namreč prav 6. maja odšel na že dolgo načrtovano azijsko turnejo, zaradi hudih opozicijskih napadov doma pa je prosil svojega namestnika, državnega sekretarja Duckwitza, da nujno ostane v Bonnu. Akten 1970, dokument 281, 1029.

18 ÖStA, AdR, II.-Pol., Berichte/70, Belgrad, Zu den Beziehungen BRD-Jugoslawien, 23. 6. 1970, 1–2.

19 Ibid., 2.

Šele s kratkim obiskom predsednika Tita v ZRN 11. oktobra 1970 in z obiskom bonskega zunanjega ministra Scheela med 25. in 27. novembrom 1970 v Beogradu se je ozračje vidneje izboljšalo.

Slika 4: Willy Brandt in Josip Broz - Tito med obiskom v Bonnu, 11. november 1970.

»Vmesni pristanek« predsednika Tita na letališču Köln/Bonn, 11. oktober 1970

Oktobra leta 1970 se je Tito odločil, da bo obiskal več evropskih držav. Odšel je v Luksemburg, Belgijo, na Nizozemsko, v Francijo in ZRN. Po mnenju njegovih najožjih sodelavcev je želel Jugoslavijo afirmirati kot »neodvisno in neuvrščeno državo« ter izkoristiti ta mednarodni položaj za vsestransko povezovanje z zahodnoevropskimi državami, posebej petimi navedenimi. Njegov cilj naj bi bil pospeševanje dvostranskega povezovanja, zlasti na gospodarskem področju, utiranje poti za sodelovanje z Evropsko gospodarsko skupnostjo (EGS) ter splošno razpravljanje o svetovnih političnih in gospodarskih problemih. Gospodarsko sodelovanje je seveda stalo v prvem planu, saj je bila Jugoslavija sredi gospodarske in družbene reforme. K temu je dodati še široko odpiranje meja, kar je povzročilo velik tok gospodarskih emigrantov, ki v zahodnoevropskih državah niso vedno imeli najboljših življenjskih in delovnih razmer.

Na pot je Tito z delegacijo odšel 6. oktobra 1970. Ni pa mogoče spregledati dejstva, da je npr. v Luksemburgu ostal na obisku tri dni, medtem ko je bil za obisk ZRN določen samo en dan, kot postanek na poti iz Belgije v Beograd. Nemška diplomacija je ta obisk protokolarno poimenovala »vmesni postanek« (*stop over*).²⁰ Najbrž zaradi tega, ker so bili diplomatsko-politični stiki med obema državama v tem času zelo intenzivni in ni bilo kakšne posebne potrebe po daljšem postanku.

Pogovori med Titom in Brandtom na eni strani – na štiri oči, brez prevajalca – in državnima delegacijama, ki sta ju vodila oba zunanja ministra, Mirko Tepavac in Walter Schell, na drugi so bili organizirani v dvorcu Röttgen in so trajali ves dan. Tito in Brandt sta se delegacijama pridružila šele ob koncu pogovorov. Med pogovori sta se državnika dotaknila mnogih multilateralnih in bilateralnih vprašanj. Morda bi lahko celo ocenili, da sta več pozornosti posvetila multilateralnim: konferenci neuvrščenih v Lusaki, sodelovanju z državami tretjega sveta, bližnjevzhodni krizi, Daljnemu vzhodu in Kitajski,

20 PAAA, Bestand 150, Band 213, Gespräch des Herrn BM mit dem jugoslawischen Botschafter am 6. 10. 70. Zwischenlandung des jugoslawischen Staatspräsidenten Tito auf dem Flughafen Koeln/Bonn, am Sonntag, den 11. 10. 1970.

Nixonovi politiki, konferenci o evropski varnosti ... in pa seveda nemški *Ostpolitik*. Tito je Brandta v njegovih naporih po izboljšanju odnosov tako z NDR kot tudi z drugimi vzhodnoevropskimi državami nedvoumno podprl. Na Brandtovo vprašanje, ali se načelno strinja z nemško vzhodno politiko, je bojda odgovoril: »Vaša pogodba s Poljsko je dobra, moramo medsebojno tekmovati za mir.«²¹ V nenapovedani zdravici ob kosilu v njegovo čast pa je dejal: »Pozdravil sem vašo vzhodno politiko. O tem smo govorili na Brionih, ko ste bili vi, gospod Brandt, pri meni. Moskovski sporazum je pomemben korak naprej in z njim se strinjamo,« in tudi, vsaj posredno v podporo Brandtovi vzhodni politiki ter promociji jugoslovanskega politike neuvrščenosti, nadaljeval: »Prav tako mislim, da je treba podpreti zamisel o sklicu konference o evropski varnosti. Ta ne more rešiti vsega, lahko pa sproži proces reševanja vprašanj evropske varnosti. Po mojem mnenju to ne bi smelo temeljiti na blokovski delitvi, ker sicer nismo napravili nič. Evropska varnost je stvar vseh, velikih in malih, in če jo dobro zastavimo, nam mora uspeti, s tem pa bi omogočili sožitje in sodelovanje evropskih narodov brez blokov. O tem imamo enake poglede in skupno lahko vplivamo na to.«²²

Iz Brandtovega zapisa pogovorov s Titom tudi jasno izhaja, da je Tito podprl Brandtove napore pri urejanju odnosov v NDR. Ko mu je namreč Brandt poročal o dosežkih pri pogajanjih s Poljsko in ČSSR, mu je omenil tudi težave, s katerimi se je srečeval pri pogovorih o ureditvi odnosov z NDR in berlinskem vprašanju. Brandt je zapisal, da tudi Tito ni videl drugačne rešitve, zlasti berlinskega vprašanja, kot tiste, za katero se je zavzemal sam. Tito se je strinjal tudi z mnenjem Brandta, da je primarni zahodnonemški interes pogodbeni ureditev odnosov z NDR, kar je pogoj za kakršno koli ureditev mednarodnega položaja NDR, npr. sprejem v OZN.²³

O bilateralnih odnosih je Tito v citirani zdravici zlasti poudaril, da so se v zadnjem času zelo izboljšali še posebej na gospodarskem področju. Med konkretnimi dvostranskimi vprašanji pa se je dotaknil le vprašanja, kot je dejal, 400.000 jugoslovanskih delavcev, nad čimer ni bil ravno navdušen. Dobro stran tega dejstva pa je videl v tem, da se ti delavci v Nemčiji »strokovno usposablajo, naučijo discipline in spoznajo s sodobno tehniko.«²⁴ Brandt mu je v kratkem odgovoru odvrnil le, da si »prizadevajo, da zgradijo politiko konsolidacije evropskih razmer, posebno z Vzhodno Evropo, na istih temeljih kot takrat, ko je bil zunanji minister. Sporazumu o varnosti in sodelovanju v Evropi dajejo velik pomen in v tem vidijo tudi podlago za evropsko varnost. V zadnjem času so pospešili medsebojno sodelovanje, ki mu posvečajo veliko pozornost. Vaši delavci so pri nas cenjeni, naši turisti pa radi odhajajo v vašo državo.«²⁵

21 Vrhunec, Marko. *Šest let s Titom*. Ljubljana: LaserPrint, 2001, 73.

22 Ibid., 74.

23 Akten 1970, Bd. 3, Dokument 461: Aufzeichnung des BK Brandt, Vier-Augengespräch mit Praesident Tito am 11. 10. 1970, 1724.

24 Vrhunec, Šest let ..., 74.

25 Ibid., 75.

Počasno reševanje vprašanja odškodnine in neuslišane zadevne prošnje so jugoslovansko stran seveda motile ter ozračje medsebojnih odnosov se je od časa do časa ohladilo, toda to ni pomenilo, da bi se bilateralni stiki zaustavili ali bistveno poslabšali. Nasprotno, bili so česti in na visoki ravni. Vanje se je večkrat in načrtno vmešaval tudi predsednik SFRJ, Tito. Titu se je zdelo namreč nadaljevanje dialoga in poglobljanje sodelovanja z ZRN, seveda predvsem zaradi gospodarskih interesov, nadvse pomembno. Tako zelo pomembno, da je npr. v evropsko turnejo oktobra leta 1970, namenjeno povsem drugim ciljem, vključil tudi že omenjeni protokolarno neobičajni le nekajurni obisk (*stop over*) v ZRN. Vendar ga je Brandt vseeno sprejel. Po pričevanju Marka Vrhunca, Titovega šefa kabineta, se je Tito odločil, da na pogovorih z Willyjem Brandtom ne bo prvi sproži za obe strani najpomembnejšega bilateralnega vprašanja, vojne odškodnine za nacistične zločine v Jugoslaviji.²⁶ To vprašanje naj bi na jugoslovanski strani načeli šele v primeru, da se Brandt tega vprašanja ne bi dotaknil. In res. Šele ko sta se državnika vozila nazaj na letališče, je, po pričevanju Brandta, Tito gostitelju navrgel, da so mu njegovi svetovalci svetovali, naj na pogovorih načne tudi vprašanje t. i. *Wiedergutmachung*, da pa se je sam odločil, da tega, tudi zaradi kratkosti obiska, ne bo storil.²⁷ To je bilo vse na temo odškodnine, temo, ki je bila za Tita, kot vedo povedati njegovi takratni sodelavci na gospodarskem področju, kljub veliki potrebi Jugoslavije po finančni pomoči predvsem pomembno moralno-simbolno vprašanje.²⁸ Na drugi strani pa je v celoti podprl Brandtovo novo *Ostpolitik*, še posebej tisti njen del, ki je zadeval odnos do NDR.²⁹ Nerešena vprašanja je Tito v zdravici združil v en sam stavek: »Nimamo pa urejenih vseh medsebojnih vprašanj, med njimi zelo pomembnih, toda moramo biti potrpežljivi, saj tudi za to pride čas.«³⁰ Skratka, kazalo je, kot da bi bili odnosi med državama, kljub pomembnim nerešenim vprašanjem, domala idealni. Diplomatska taktika z obeh strani?

26 Vrhunec, Šest let ..., 70/71.

27 Akten 1970 ... 1725.

28 Npr. Boris Šnuderl, v pogovoru z avtorjem 2. 4. 2012.

29 Vrhunec, Šest let ..., 74.

30 Ibid. 75.

Slika 5: Marko Vrhunec, šef kabineta predsednika Tita med letoma 1967 in 1973.³¹

31 Wikipedia Commons: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/Marko_Vrhunec_%281972%29.jpg (dostop: avgust 2025).

Obisk zahodnonemškega zunanjega ministra Walterja Scheela med 25. in 27. novembrom 1970

Kot je bilo napovedano, je bonški zunanji minister prišel na uradni obisk v Jugoslavijo konec novembra 1970. Na nemški strani so zagotavljali, da so pogovori potekali v dobrem ozračju in da so prišli »zelo blizu stopnji normalizacije odnosov«, jugoslovanski zunanji minister Mirko Tepavac pa je izjavljal, da je zelo zadovoljen z rezultati pogovora. Pri tem je bilo jasno, da bilateralni odnosi trpijo zaradi hipoteke, ki se imenuje odškodnina. Scheel je predlagal, da naj se tega vprašanja najprej lotijo uradniki, kar so na jugoslovanski strani sprejeli na znanje. Beograd na pogovorih ni omenjal konkretne višine zahtevka, slišalo pa se je, da gre za zahtevek v višini 1,5 do 2 milijard DM. Na zahodnonemški strani so se zavedali, da na dolgi rok zahteve po odškodnini ne bodo mogli zavračati, čeprav bo to povzročilo in je povzročalo pomembne notranjepolitične težave. Na drugi strani pa je to tudi pomembna notranjepolitična tema v Jugoslaviji, ki je silila jugoslovanske oblasti k povečanemu pritisku na ZRN. Na nemškem zunanjem ministrstvu (Ministrialdirigent Lahn³²) so menili, da je mogoče problem rešiti tako, da bi se odškodnina nanašala le na žrtve nacističnega preganjanja, ne pa tudi na vojno škodo in škodo, ki so jo povzročile okupacijske oblasti, saj je bila ta odškodnina že izplačana.³³ Trajalo je še nekaj let (do leta 1973/1974), da so problem rešili v približno taki obliki.

Scheela je sprejel tudi Tito in se z njim zadržal v več kot uro trajajočem pogovoru. Iz zahodnonemških diplomatskih poročil je razvidno, da se o bilateralnih problemih sploh nista pogovarjala. Dotaknila ste se jih le, ko sta govorila o multilateralnih vprašanjih: konferenci o evropski varnosti in odnosih vzhod-zahod, integraciji Evrope, NATU ipd. Še največ sta se pogovarjala o Brandtovi nemški *Ostpolitik*, kjer je Tita zlasti zanimalo, kakšno je notranjepolitično razpoloženje npr. od podpisa Varšavske pogodbe, kako se bo *Ostpolitik* razvijala naprej ter kdaj in kako bo ZRN navezala diplomatske stike z državami vzhodnega bloka. Scheel je dajal ohrabrujoče izjave, napovedal naprej navezavo diplomatskih

32 Gre za visokega nepolitičnega uradnika na ministrstvu.

33 ÖStA, AdR, II.-Pol., Berichte/70, Aussenminister Scheel in Jugoslawien, 3. 12. 1970, 1.

odnosov s Poljsko in nazadnje z Bolgarijo, le pri NDR je videl probleme, ker je ta vztrajala na odklonilnem odnosu do *Ostpolitik*, pa tudi do dosežene stopnje popuščanja napetosti v Evropi je bila zelo zadržana. Tito je Brandtovo *Ostpolitik* in njene dosežke zelo pohvalil: »ZRN je naredila pogumne korake in že veliko dosegla.«³⁴ Scheel pa je te besede izrabil za zelo diplomatsko izjavo, ki se je posredno dotikala najpomembnejše vroče teme med državama – odškodnine: »Sedanja vlada lahko v naslednjih treh letih stori še mnogo več. Vsekakor pa se bo to zgodilo le, če Nemčija ne bo gospodarsko ogrožena.«³⁵

Slika 6: Tito z nemškim zunanjim ministrom Walterjem Scheelom (levo) in kanclerjem Willyjem Brandtom (desno).³⁶

Diplomatski opazovalci v Beogradu so si bili ob obisku Scheela v Jugoslaviji enotni, da se odnosi med obema državama izboljšujejo, vendar še niso na taki ravni, da bi si obe strani izmenjali tudi najzaupnejše informacije, kot je ta, kakšni so odnosi SFRJ in SZ. Še posebej glede na govorice, da je jugoslovanska stran v zvezi z uresničevanjem *Ostpolitik* deležna povečanega pritiska SZ. Na drugi strani pa ZRN na pogovorih tudi ni jugoslovanskim sogovornikom zaupala vsega, kar je bilo povezano z zahodnoevropsko integracijsko politiko, zlasti z EGS, ki se ji je Jugoslavija prizadevala kar se da približati, če ne celo vanjo včlaniti in je pri tem računala na zahodnonemško pomoč.³⁷

34 Akten 1970, Dokument 571, str. 2133, glej tudi: PAAA, fond B 150/1970, Band 218, Aufzeichnung des Ministerial-dirigenten Lahn, Betr.: Gedächtnisniederschrift über da Gespräch des BM Scheel mit Präsident Tito, 26. 11. 1970.

35 Ibid.

36 DW.com: https://static.dw.com/image/17934470_906.jpg (dostop: avgust 2025).

37 Walter Scheel je bil takrat predsednik EGS. Primerjaj: ÖStA, AdR, II.-Pol., Berichte/70, Aussenminister Scheel in Jugoslawien, 3. 12. 1970.

Prijazni, pogosti, toda neuspešni diplomatski stiki v letih 1971 in 1972

Leto 1971 je Jugoslaviji v notranji politiki prineslo velike težave. V Sloveniji, na Hrvaškem in v Srbiji se je dvignil val znotraj partijskega liberalizma, pa tudi ljudskega gibanja, nekakšne jugoslovanske pomladi. Še posebej močno je bilo to gibanje na Hrvaškem, kjer je poznano kot »maspokret«. Dogajanje je bilo resno in je objektivno ogrožalo celo obstoj SFRJ. Zaskrbljeno ni bilo samo državno in partijsko vodstvo Jugoslavije, temveč tudi tujina. Zahod zato, ker mu je bila v interesu Titova varianta Jugoslavije, vzhod pa, da ne bi izgubil socialistične države, kar je mogel preprečiti le z vojaško intervencijo. Temu primerno se je zaostрила tudi jugoslovanska gospodarska situacija. Želje in potrebe po finančno-gospodarski pomoči z zahoda so se zato okrepile in povečale.

Odnosi med ZRN in SFRJ so se razvijali tudi v luči tega notranjepolitičnega položaja v Jugoslaviji. V prvi polovici leta 1971 so tako potekali intenzivni pogovori o odškodnini in o finančno-gospodarski pomoči Jugoslaviji, tako na diplomatski ravni kot na ravni ekspertov ter strankarski ravni,³⁸ vendar zadevnega prelomnega trenutka ni in ni bilo. Tito je aprila leta 1971 Willyja Brandta v osebnem pismu nagovarjal, da naj se oba, posebej pa Brandt, osebno zavzameta za pospešitev reševanja vprašanja odškodnin za žrtve nacističnega preganjanja, saj naj reševanje tega vprašanja na ravni uradnikov ne bi prineslo nobenega napredka, pa tudi ni v skladu s siceršnjimi dobrimi bilateralnimi odnosi. Zapisal je: »Zaradi tega razloga smatram za nujno, da Vam sporočim svoje prepričanje, da bi bilo nujno najino osebno zavzemanje, s čimer bi dali jugoslovanskim odškodninskim zahtevam potreben pomen in bi se na ta način približali rešitvi tega vprašanja. Po mojem mnenju bi bilo za zaključek pogajanj zelo koristno, če bi Vi, gospod zvezni kancler, za potek pogajanj pokazali zanimanje in s primernim političnim sklepom dali pomen in vzpodbudo, da bi se to vprašanje kolikor mogoče hitro in za Jugoslavijo sprejemljivo rešilo.«³⁹

38 Akten 1971, Dokument 178: Aufzeichnung des Ministerialdirektors Sahn, BKA, Gespräch SS Bahr mit dem jugoslawischen Botschafter Čačinović am Mittwoch, dem 19. 5. 1971, 806–809.

39 PAAA, B 150/1971, Band 227, Titovo pismo Brandtu, 10. 4. 1971.

Z namenom kar se da pospešiti reševanje tega ključnega, simbolno-moralno-finančno-ekonomskega bilateralnega vprašanja in doseči kar najvišji možni znesek je bil na bonsko zunanje ministrstvo sredi maja 1971 poslan tudi jugoslovanski veleposlanik Rudi Čačinovič, kjer ga je sprejel državni sekretar Egon Bahr. Kaj več od formalnih, že znanih odgovorov/zavrnitev pa od njega pa ni dobil.⁴⁰

V takih okoliščinah ter z očitno željo, da bi pospešil reševanje odprtih vprašanj in bi še trdneje pridobil jugoslovansko stran za podporo svoji *Ostpolitik*, ki je v tem času s podpisom Moskovske pogodbe in pogodbe štirih o berlinskem vprašanju že bila v polnem razmahu, se je Willy Brandt odločil, da pred obiskom funkcionarja SPD, vodje socialdemokratske parlamentarne frakcije Herberta Wehnerja v Beogradu septembra 1971 na Tita naslovi obširno pismo kot odgovor na Titovo aprilsko pismo.

V njem mu je pojasnjeval svojo vzhodno politiko, zlasti razloge za podpis Moskovske pogodbe, brez katere po njegovem mnenju ne bi bilo mogoče skleniti pogodbe štirih velesil o Berlinu (podpisana v Berlinu 3. septembra 1971), pa tudi potrebni sporazumi z NDR naj bi bili s tem lažje sklenjeni. In prav reševanje berlinskega vprašanja je bilo zanj prelomnega pomena za evropsko varnost, kajti zahod naj bi začetek mednarodne konference o varnosti v Evropi pogojeval s primerno rešitvijo berlinskega vprašanja. Po omembi še nekaterih mednarodnih vprašanj, osredotočenih na odnose vzhod-zahod, je Brandt načel ključno bilateralno vprašanje, vprašanje odškodnine.⁴¹

To vprašanje je bilo tudi v fokusu Wehnerjevega obiska,⁴² saj je v Jugoslavijo prišel z novim nemškim predlogom reševanja vprašanja, »neposrečeno poimenovanim *Wiedergutmachung*«, za katerega je Brandt upal, da ga bo jugoslovanska stran temeljito proučila in bo predmet pogovorov z Wehnerjem. Titu je zagotavljal, da si njegova vlada želi dobrih odnosov z Jugoslavijo, kar da je dokazala še posebej na gospodarskem področju, ko je jugoslovanskemu gospodarstvu pomagala z več kot 1 milijardo markami. Poudaril pa je tudi, da ZRN stalno in stvarno podpira prizadevanja Jugoslavije pri njenih željah po tesnejšem sodelovanju z EGS, s čimer je dal vedeti, da to tudi pomeni vsaj posredno gospodarsko pomoč Jugoslaviji.⁴³ Obžaloval je, da ni prišlo do napredka pri pogovorih o vprašanju odškodnine na ravni meddržavnih delegacij, in ker je upal, da bo do napredka vendarle prišlo, je tako dolgo odlašal z odgovorom na Titovo aprilsko pismo.⁴⁴ Na področju mednarodne politike, še posebej evropske varnosti in sodelovanja, sta oba državnika imela torej skoraj identična stališča, pri vprašanju odškodnine pa sta vztrajala

40 Akten 1971, Dokument 178: Aufzeichnung des Ministerialdirektors Sahm, BKA, Gespräch SS Bahr mit dem jugoslawischen Botschafter Čačinović am Mittwoch, dem 19. 5. 1971, 806–809.

41 Akten 71. Band 1–3, Dokument 296: Bundeskanzler Brandt an Präsident Tito, 7. 9. 1971.

42 Wehner je bil na obisku v Zagrebu 7.–8. septembra 1971; 8. septembra se je sestal s Titom. Ibid.

43 Evropska gospodarska skupnost se je že od 15. oktobra 1968 pogajala z Jugoslavijo o sklenitvi trgovinskega sporazuma. Tega je podpisala 19. marca 1970. V njem so bile med drugim določene carinske prednosti, pa tudi oblikovanje mešanega odbora. Ta se je prvič sestal v Beogradu 7./8. januarja 1971. Ibid.

44 Ibid.

vsak pri svojem, čeprav je mogoče zapisati, da sta se oba, vsak na svoj način, trudila priti do kompromisne rešitve. Do nje pa sta morali preteči še skoraj dve leti.

Da sta si bili državi blizu na zunanjepolitičnem področju in da sta si na tem področju redno izmenjevali informacije, dokazuje tudi enourni pogovor na štiri oči med jugoslovanskim zunanjim ministrom Mirkom Tepavcem in nemškim zveznim ministrom Scheelom konec septembra 1971, ob zasedanju Generalne skupščine OZN. Najpomembnejše informacije, ki jih je Tepavac dal Scheelu, so bile tiste o multilateralnih vprašanjih, kot so obisk Leonida Brežnjeva v Jugoslaviji, Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi, zmanjševanje oboroževanja in bližnjevzhodno vprašanje, pa tudi bilateralnim odnosom se nista ognila. Scheel je namreč Tepavca informiral o stanju pogajanj za članstvo NDR v OZN, ponovno pa se je dotaknil tudi »večnega« vprašanja, ki ga je načel Tepavac – vprašanja odškodnine za nacistične zločine, storjene med vojno v Jugoslaviji.⁴⁵

45 Akten 71, Dokument 326, 1467–1469.

Slika 7: Boris Šnuderl (1926–2020), član jugoslovanskega izvršnega sveta, minister, pristojen za gospodarska vprašanja.⁴⁶

⁴⁶ Cirman, Primož in Tomaž Modic. »Nekdanji ponos slovenskega pomorstva v likvidaciji: kdo je prodal ladje in pobral milijone.« Necenzurirano.si, 14. 8. 2025. Dosegljivo na: https://necenzurirano.si/clanek/novice/splosna-plovba-likvidacija-slovenski-ladjar-peter-dohle-kad-sod-prodaja-1840362#goog_rewarded (dostop: december 2025).

Pogovori Scheel-Šnuderl, 14. oktober 1971

Mednarodne politične teme so bile stalnica na pogovorih in obiskih visokih predstavnikov obeh držav. Čeprav je bil član jugoslovanskega izvršnega sveta Boris Šnuderl, minister, pristojen za gospodarska vprašanja, in je bil glavni namen, zaradi katerega je Šnuderl prišel na obisk v Bonn, vprašanje finančno-gospodarske podpore Jugoslaviji v obliki t. i. stabilizacijskega posojila (*Stützungskredit*), odškodnine za storjene nacistične vojne zločine (*Wiedergutmachung*) in pomoči v kapitalu (*Kapitalhilfe*),⁴⁷ sta se sogovornika najprej dotaknila multilateralnih vprašanj. Walter Scheel je bil ta čas zunanji minister v Brandtovi vladi, od leta 1961 do 1966 pa minister za gospodarsko sodelovanje in zato več kot primeren Šnuderlov sogovornik. Na pogovorih so z jugoslovanske strani sodelovali samo slovenski diplomati/politiki. Poleg Borisa Šnuderla še jugoslovanski veleposlanik v ZRN Rudi Čačinovič in referent za Nemčijo na beograjskem zunanjem ministrstvu Željko Jeglič. Srečanje je bilo razmeroma kratko, trajalo je le 30 minut.

47 Leta 1974 je jugoslovanska skupščina ratificirala sporazum o »*Kapitalhilfe*«: »Zakon o ratifikaciji sporazuma med Vlado SFRJ in vlado ZR Nemčije o odobritvi pomoči v kapitalu, objavljen v Uradnem listu SFRJ, št. 66/1974, v preambuli ugotavlja med drugim, „da sta se vladi glede na soglasje, izraženo v komuniqueju v zvezi z obiskom zveznega kanclerja Brandta v Jugoslaviji (1973, op. p.), da je treba preostala odprta vprašanja iz preteklosti reševati z dolgoročnim sodelovanjem na ekonomskem in na drugih področjih, da bi bilo omenjeno soglasje dokončno izpolnjeno, kolikor gre za zvezna proračunska sredstva in z namenom, da bi sodelovanje med obema državama pospešili in obogatili v duhu popolnega spoštovanja in popolnega razumevanja, kar je bilo izraženo v komuniqueju ob obisku predsednika Tita v Zvezni Republiki Nemčiji (1974, op. p.) in na podlagi prijateljskih odnosov, ki bi jih obe strani radi vzdrževali in naprej razvijali, zedinili o tem, da vlada ZR Nemčije odobrava vladi SFRJ pomoč v kapitalu 700.000.000,00 DEM.“ V čl. 1 zakona je bilo določeno, kako bo posojilo uporabljeno. Najmanj 350.000.000,00 DEM naj bi bilo uporabljenih za financiranje projektov, do 350.000.000,00 DEM pa za plačevanje uvoznega blaga za kritje tekočih nujnih civilnih potreb po blagovni listi, ki je priložena temu sporazumu in za storitve v zvezi s tem. Določeno je tudi, kateri projekti imajo prednost. Določen je vračilni rok za posojila in sicer 30 let, vštevši 10 let brez obveznosti odplačevanja in z 2 % obrestno mero na leto. Komunike, na katerega se zakon o ratifikaciji sporazuma sklicuje v Uradnih listih ni bilo mogoče najti.« Sodna praksa. Dosegljivo na: [http://www.sodnapraksa.si/?q=id:33305&database\[SOVS\]=SOVS&database\[IESP\]=IESP&database\[VDSS\]=VDSS&database\[UPRS\]=UPRS&_submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&id=33305](http://www.sodnapraksa.si/?q=id:33305&database[SOVS]=SOVS&database[IESP]=IESP&database[VDSS]=VDSS&database[UPRS]=UPRS&_submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&id=33305) (dostop: november 2024).

Pogovore so začeli z vprašanji, povezanimi z odnosi vzhod-zahod in evropsko varnostjo, ter nadaljevali s problematiko MBFR.⁴⁸ Šele pod drugo točko so načeli omenjena gospodarsko-finančna vprašanja. Izkazalo pa se je, da so prav ta vprašanja – stabilizacijski kredit, odškodnina in pomoč v kapitalu – osrednja točka pogovorov na tem obisku, saj jih je kot taka posebej izpostavil minister Šnuderl. Po njegovem mnenju bi se morali o vsakem od teh vprašanj posebej pogovarjati, kar pa so nemški sogovorniki zavrnil. Jugoslovanski veleposlanik Čačinovič je tako stališče komentiral z izjavo, da pri vprašanju odškodnine ni bilo nikakršnega napredka, o pomoči v kapitalu se sploh še niso začeli pogovarjati, povezava teh dveh vprašanj z vprašanjem stabilizacijskega kredita pa je na mednarodni ravni blokirala stabilizacijsko akcijo. Podčrtal je, da se bodo po njegovem mnenju druge zahodne države orientirale po tem, kakšno bo o tem vprašanju stališče ZRN kot največjega trgovinskega partnerja Jugoslavije.

Nemška stran je vztrajala pri svojem pogledu in minister Scheel je v nadaljevanju pogovorov le zelo vljudno izrazil skrb, da bi imela izolirana pogajanja o stabilizacijskem kreditu za posledico, da ne bi bilo mogoče najti rešitve za vprašanje odškodnine.⁴⁹

Toda porivanje žogice z ene strani na drugo, kot se za diplomatske pogovore spodobi, se je nadaljevalo. Minister Scheel je hitel jugoslovanski delegaciji pojasnjevati, da je ZRN potem, ko se je odločila za pogajanja o odškodnini, že tako v težkem položaju (*Zwangslage*) do drugih držav, ki prav tako od njegove države zahtevajo odškodnino, kar pa zvezna vlada striktno zavrača. Ponovil je, kako velike napore je sam vložil pred obiskom v Beogradu novembra 1970⁵⁰ v predlog t. i. dvotirne rešitve vprašanja odškodnin, ki sta ga maja 1971 obravnavali delegaciji obeh držav, vendar ga je jugoslovanska delegacija odklonila. Jugoslovanska stran je na izvajanja ministra Scheela ostreje, kot bi bilo pričakovati od strani, ki si prizadeva pridobiti finančno pomoč, odvrnila, da majskega predloga v Jugoslaviji niso razumeli kot »prisilni jopič« (*Zwangsjacke*), kot ga je imenoval veleposlanik Čačinovič, oz. ne kot ponudbo »take it or leave it« (vzemi ali pusti), kot se je izrazil minister Šnuderl.⁵¹

Morda je tudi zato Scheel v nadaljevanju ubral pomirjujoče tone. Jugoslovanskim sogovornikom je zatrjeval, da tako tudi ni bilo mišljeno in da se je ZRN pripravljena pogajati o vseh treh elementih – stabilizacijskem kreditu, odškodnini in pomoči v kapitalu. Sam je bil le zaskrbljen, da na področju vprašanja odškodnine ne pridejo naprej, čeprav

48 Mutual and Balanced Force Reductions (vzajemno in uravnoteženo zmanjšanje oboroženih sil; MBFR) so pogovori med državami NATA in Varšavskega pakta, ki so se začeli na Dunaju 30. oktobra 1973 ter so s prekinitvami trajali do leta 1989. Gre za pogajanja, ki so potekala vzporedno s Konferenco o varnosti in sodelovanju v Evropi v Helsinkih, kjer ni bilo govora o najspornejših oborožitvenih vprašanjih. Na MBFR so se pogajali o vzajemnem zmanjšanju enot in oborožitve ter s tem povezanimi ukrepi v Evropi.

49 Akten 71, dokument 346, 1537.

50 Walter Scheel je bil na obisku v Jugoslaviji med 25. in 27. novembrom 1970. Cit. po Akten 71, dokument 346, 1537, op. 7.

51 Ibid., 1537.

je to edino vprašanje, ki ima korenine v preteklosti in ga je treba končno rešiti. Sicer pa je menil, da imata državi najboljše odnose.⁵² Na tej točki so se pogovori o odškodnini in gospodarsko-finančnih vprašanjih zaključili.

Nadaljevali pa so se o drugi žgoči temi, ki jo je načel veleposlanik Čaćinovič, namreč o problematiki dejavnosti jugoslovanske emigracije v ZRN, kar je Čaćinovič označil kot politični problem. Navrgel je, da bi bilo morda dobro, če bi zvezni minister Hans-Dietrich Genscher ob morebitnem obisku v Jugoslaviji spregovoril tudi o tem problemu. Nadaljeval pa je v slogu »*Carthago delenda est*«, torej vrnil se je na gospodarska vprašanja in dejal, da bi bilo zagotovo mogoče najti rešitev na sektorjih stabilizacijskega kredita in pomoči v kapitalu, kar bi moralo dolgoročno ustrezati tudi interesom nemškega gospodarstva. Kar pa zadeva problematiko odškodnine, jugoslovanska stran pričakuje odgovor na jugoslovansko promemorijo z dne 30. julija 1971, v kateri so Jugoslovani proglasili »odškodnino za žrtve storjenega nacističnega preganjanja med drugo svetovno vojno, za del splošnega reparacijskega dolga ZRN« ter trdili, da »zato obstaja pravna obveza ZRN do enake obravnave upravičencev do reparacij.«⁵³ Minister Scheel je zagotovil, da bo jugoslovanska stran odgovor na promemorijo dobila kmalu in ob koncu pogovora zaželel jugoslovanski strani uspešne pogovore z ministrom Karlom Schillerjem.⁵⁴

Minister Scheel je držal obljubo. Nemški odgovor na jugoslovansko promemorijo so nemški diplomati predali v Beogradu 30. novembra 1971.⁵⁵ V njem so zavrnili jugoslovanske trditve. Zatrjevali so, da bi bilo to proti določilom 2. odstavka 5. člena Londonskega sporazuma o dolgovi z dne 23. februarja 1953. Prav tako so poudarili, da se do jugoslovanskih upravičencev obnašajo enako kot do zahodnoevropskih, ki so tako kot jugoslovanski zajeti v Londonskem sporazumu. Posebej pa so podčrtali, da zločini ustavešev zagotovo ne morejo biti predmet jugoslovansko-nemških pogajanj o odškodnini.⁵⁶

Več uspeha je imel Šnuderl pri ministru Schillerju, kar zadeva stabilizacijski kredit. Dne 14. oktobra 1971 je namreč izrazil željo, da bi ZRN Jugoslaviji odobrila posojilo v višini 200 milijonov dolarjev. Schiller je, čeprav so se držali načela o finančnem povezovanju vseh treh oblik posojil, pristal na to željo in mu zagotovil, da bo ZRN Jugoslaviji odobrila posojilo v višini 300 milijonov DM, izplačljivo v treh obrokih. Posojilo naj bi odobrili predvsem zaradi tega, da bi prispevali k deblokadi internacionalnega pridobivanja stabilizacijskih posojil Jugoslavije.

52 Ibid., 1538.

53 Akten 71, dokument 346, 1538, op. 10.

54 Akten 71, dokument 346, 1537, op. 7. Karl August Fritz Schiller je bil v vladi Willyja Brandta v letih 1971 in 1972 gospodarski ter finančni minister, torej nekakšen »superminister«. Prištevali so ga med najbolj priljubljene in najboljše nemške gospodarske ministre/politike tistega časa.

55 Akten 71, dokument 346, 1538, op. 10.

56 Ibid.

Toda Šnuderl je poskušal iztržiti še več. Sogovornika je prosil, da bi številko kredita povišali ali pa vsaj za leto 1973 pridobili dodatnih 150 milijonov DM posojila. Željo po povišanju kreditne vsote je Schiller zavrnil, češ da ZRN ta trenutek ni v stanju povišati vsote kredita, da pa se je leta 1973 pripravljena pogajati za nov kredit. Čez teden dni, 21. oktobra 1971, je Šnuderl sporočil Schillerju, da jugoslovanska vlada sprejema ponudbo o 300-milijonskem kreditu in dodatnem kreditu v višini 150 milijonov DM v letu 1973.⁵⁷

57 Ibid., op. 10 in 11.

Pogovori Frank-Tepavac marca 1972: korak naprej?

Kot je bilo dogovorjeno med jugoslovanskim veleposlanikom Rudijem Čačinovičem in državnim sekretarjem dr. Paulom Frankom, je slednji konec marca 1972 prišel na obisk v Jugoslavijo. V Beogradu se je 24. marca sestal z zunanjim ministrom Jugoslavije Mirkom Tepavcem. Pogovorom, ki so trajali protokolarnih 50 minut, so prisostvovali visoki predstavniki jugoslovanskega zunanjega ministrstva, namestnik zunanjega ministra Jakša Petrić, veleposlanik v ZRN Rudi Čačinovič ter uradnik na zunanjem ministrstvu Marin-ković, z nemške strani pa je sodeloval le še veleposlanik v Beogradu Joachim Jaenicke.⁵⁸

Iz obširnega poročila,⁵⁹ ki so ga sestavili na pristojnem oddelku nemškega zunanjega ministrstva – Referat II A 5 – pa za čuda izhaja, da se o odškodnini sploh niso pogovarjali. Na agendi pogovorov so bila notranja in multilateralna vprašanja, posebej tudi vprašanje ratifikacije t. i. vzhodnih pogodb, *Ostverträge*.⁶⁰ Nemški sogovorniki so Jugoslovanom zagotovili, da je za ratifikacijo pogodb zagotovljena potrebna večina (249 ali 250 glasov). Med multilateralnimi vprašanji je ob vprašanjih, povezanih z odnosom do Sovjetske zveze, prevladoval interes Tepavca o stališču Bonna glede pričakovane obiska Richarda Nixona v Moskvi maja 1972. Frank je pojasnil, da posvečajo obisku Nixona v Moskvi veliko pozornosti, saj so prepričani, da so za mir na svetu veliko pomembnejši odnosi med Washingtonom in Moskvo kot med Moskvo in Pekingom. Dodal je, da v času obiska pričakujejo podpis konkretnih sporazumov, npr. sporazuma o omejitvi strateškega oboroževanja (SALT, Strategic Arms Limitation Talks).⁶¹

58 Akten 1972, Dokument 69, 313.

59 Ibid. 313–316.

60 *Ostverträge* je skupek bilateralnih pogodb, ki jih je ZRN konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let 20. stoletja sklenila s Sovjetsko zvezo, Poljsko, NDR in Češkoslovaško v okviru *Ostpolitik*. Sporazumi so temeljili na priznanju povojnega evropskega ozemeljskega statusa quo, odpovedi uporabe sile ter normalizaciji odnosov med vzhodnim in zahodnim blokom. Tako so predstavljali pomemben prispevek k detantu v času hladne vojne.

61 Ibid., 314. V času obiska je dejansko prišlo do podpisa sporazuma SALT I, pa tudi sporazuma o osnovnih načelih odnosov med ZDA in Sovjetsko zvezo, v katerem sta se državi zavezali k miroljubnemu sobivanju. Obisk in podpis sporazumov predstavljata simbolni in institucionalni vrhunec ameriško-sovjetskega detanta.

Zanimiva in povedna je opazka državnega sekretarja Franka, ki je Tepavcu zatrjeval, da bo sprejem *Ostverträge* v bonskem parlamentu zagotovo utrdil položaj Nixona v odnosih z Moskvo, zavrnitev pa bi njegov položaj v pogovorih z Moskvo bistveno otežila.⁶² Skratka, poudarjal je pomen Brandtove *Ostpolitik*.

Slika 8: Delegacija ZRN pod vodstvom kanclerja Willyja Brandta je obiskala Moskvo med 11. in 13. avgustom 1970 z namenom izboljšanja gospodarskega sodelovanja s SZ. Na fotografiji so od leve proti desni državni sekretar Egon Bahr, kancler Willy Brandt, zunanji minister Walter Scheel, vladni tiskovni predstavnik Rüdiger von Wechmar in državni sekretar Paul Frank (4. julij 1918–16. april 2011).⁶³

Njegovo opazko je treba razumeti v kontekstu dogovarjanj o Konferenci o varnosti in sodelovanju v Evropi (KVSE),⁶⁴ ki so bila takrat v odločilni fazi razvoja. Konferenca namreč naj ne bi izzvenela kot propagandni dogodek, temveč naj bi se pokazala

⁶² Ibid.

⁶³ Loch, Harald. »Immer wider Krieg und Frieden: Ein Buch über das »deutsch-russische Jahrhundert.« *Badische Zeitung*, 24. april 2022. Dosegljivo na: <https://www.badische-zeitung.de/immer-wieder-krieg-und-frieden-ein-buch-ueber-das-deutsch-russische-jahrhundert> (dostop: oktober 2025).

⁶⁴ KVSE je bila večstranska diplomatska pobuda v času hladne vojne, ki je med letoma 1972 in 1975 povezala 35 držav Evrope ter ZDA in Kanado z namenom utrditve detanta, potrditve povojne evropskega statusa quo in poglobitve sodelovanja med vzhodnim in zahodnim blokom. Njen glavni rezultat je bila Helsinška sklepna listina (1975), ki je poleg varnostnih in gospodarskih vprašanj prvič v takšnem mednarodnem okviru sistematično vključevala tudi zaveze glede spoštovanja človekovih pravic.

kot resničen trud za popuščanje napetosti med vzhodom in zahodom. Državni sekretar Frank je bil namreč mnenja, da se je zahod od leta 1945 mnogo naučil glede ravnanja z vzhodom. Prepričan je bil, da »je danes na zahodu precej več ljudi kot pred leti, ki so pripravljeni sprejeti dialektiko vzhoda. Na ta način bi bili na zahodu tudi boljše usposobljeni za soočanje z vzhodnimi kršitvami.«⁶⁵ Obenem pa je bil prepričan, da se je tudi vzhod, sodeč po izjavah Leonida Brežnjeva, naučil kaj iz nove Brandtove vzhodne politike, čeprav tega ni izrecno izjavil.⁶⁶

Sploh se je pogovor med obema diplomatoma v mnogočem vrtel okoli vloge in pomena SZ v procesu detanta, še posebej v Sredozemlju. Državni sekretar Frank je namreč poudaril, da bi krepitev navzočnosti in pomena SZ v Sredozemlju posledično pomenila konec popuščanja napetosti v Srednji Evropi, saj sta obe regiji preveč tesno geografsko povezani, »da bi mogli neovirano dovoljevati imperialistične dejavnosti Sovjetov v Sredozemlju«.⁶⁷

Tepavac se je s Frankom strinjal, vendar obenem opozoril, skladno seveda s politiko oddaljenosti od obeh blokov, da tudi ne bi bilo dobro, če bi zahod dal Sovjetom priložnost za krepitev njihovega položaja v Sredozemlju. Pri tem se je nanašal na namero ZDA o vzpostavitvi pomorskih baz na Cipru ali v Pireju.⁶⁸ Zatrjeval je sicer, da ameriške baze v Grčiji niso nič novega, toda sedaj govoriti o novih je slabo izbran trenutek, ki zgolj krepí položaj SZ.⁶⁹ Po njegovem mnenju je Moskva to namero temeljito izrabila in Jugoslavija je bila zaradi tega zaskrbljena.⁷⁰

Pogovor sta nato usmerila v preverjanje stališč Jugoslavije do odnosov z ZDA in Sovjetsko zvezo. Tepavac je sogovorniku zagotavljal, da ima Jugoslavija do obeh prijateljske odnose, vendar da je Brežnjevojster različnih formulacij, ter da Jugoslavija skrbi njegova formulacija, da obstajajo zanesljive severne socialistične države, NDR, Poljska in Češkoslovaška, ter nezanesljive južne, Romunija, Jugoslavija in Albanija. Po njegovem mnenju bi vsaka sprememba v notranjepolitičnih odnosih v Jugoslaviji, Albaniji in na Cipru pomenila motnje mednarodnega ravnotežja v tem delu Evrope. Skratka, Tepavac je želel od Franka slišati, da ZRN podpira jugoslovansko neblokovsko politiko. In tak odgovor je tudi dobil. Frank je namreč na prej omenjena stališča jugoslovanskega

65 Ibid.

66 Ibid.

67 Ibid.

68 Dne 8. marca 1972 so v ameriškem spodnjem domu spregovorili o načelnem dogovoru med ZDA in Grčijo, da bi v Pireju osnovali bazo za ameriško VI. floto. Ibid., glej tudi opombo 8 tega dokumenta.

69 V času srečanja med Tepavcem in Frankom ZDA v Grčiji niso vzpostavljale novih vojaških baz. Njihovo edino stalno vojaško oporišče v državi je bila pomorsko-letalska baza v zalivu Souda na Kreti, ki so jo vzpostavili že konec šestdesetih let, hkrati pa so bili že od leta 1947 močno prisotni v grški letalski bazi Athenai pri Atenah. Na Cipru ZDA niso imele lastnih vojaških baz, temveč so se po potrebi opirale na britanske suverene baze. Kljub temu so v diplomatskih in političnih krogih v začetku sedemdesetih let krožile govorice in špekulacije o morebitni razširitvi ameriške vojaške prisotnosti v vzhodnem Sredozemlju, ki pa so ostale le pri govoricah.

70 Akten 1972, dokument 69, 315.

zunanjega ministra temu, sicer v diplomatskem jeziku, zagotovil, da ZRN v celoti sprejema položaj Jugoslavije in mu daje priznanje.⁷¹

Potem ko sta se kratko dotaknila še vprašanja statusa in udeležbe severnoafriških držav na helsinški konferenci, sta sogovornika odprla tudi nemško notranjepolitično tematiko, zlasti pomen nove vzhodne politike ter z njo povezano nemško-nemško vprašanje. Državni sekretar Frank je ob tem poudaril, da so bili v ZRN v tistem času priča nenavadnemu prepletanju notranjepolitičnih in zunanjepolitičnih vprašanj. Po njegovih besedah ni šlo za postavljanje pod vprašaj nove politike do vzhodnoevropskih držav, temveč predvsem za politični spor o tem, ali je z njo vprašanje združitve nemškega naroda dokončno zaprto ali ostaja odprto. Nadalje je poudaril, da *Ostverträge* sami po sebi ne morejo rešiti nemškega vprašanja, ki bo moralo biti razrešeno v prihodnosti. Tepavca je skušal prepričati, da je temeljni cilj vladajoče, tj. Brandtove politike v bližnji prihodnosti le »pametno sobivanje obeh nemških držav, brez polarizacije – sobivanje, ki bi nam dalo možnosti za to, da ne bi bila onemogočena poznejša združitev nemškega naroda«.⁷²

Ob tem pa se je vprašal, ali tako razmišlja tudi Erich Honecker, ter o tem izrazil dvom. Nekoliko spravljivo so zveneale Tepavčeve besede, da je v NDR vendarle mogoče zaznati rahlo evolucijo. Frank s takšno oceno ni povsem soglašal in je posredno zaprosil, da bi tudi Jugoslavija oz., kot se je izrazil, »prijatelji« prispevali k temu, da bi NDR zajeli določeni procesi liberalizacije. Po njegovem mnenju bi to olajšalo pot, ki bi lahko v prihodnje vodila k ponovni združitvi nemškega naroda. Svoja stališča je dodatno pojasnil z navedbo, da ZRN pripisuje velik pomen tesnemu sodelovanju z Jugoslavijo v okviru KVSE, ki je po njegovem mnenju dopuščala večjo prožnost kot npr. Generalna skupščina OZN. Brez takšnih možnosti sodelovanja je KVSE po Frankovem prepričanju izgubila svoj smisel. Iz zapisa o srečanju ni razviden Tepavčev neposredni odziv. Zapisano je zgolj, da je jugoslovanski zunanji minister prosil svojega gosta, naj prenese pozdrave nemškemu zunanjemu ministru Scheelu.⁷³

71 Ibid.

72 Ibid. 316.

73 Ibid.

*Fall/Primer dr. Seppa Janka*⁷⁴

Zahodnonemške oblasti so se na pobudo Jugoslavije konec šestdesetih in sredi sedemdesetih let ukvarjale s primerom Seppa Janka, voditelja nemške narodne manjšine v Jugoslaviji. Po drugi svetovni vojni ga je jugoslovanska Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev⁷⁵ razglasila za vojnega zločinca, vendar zaradi njegovega stalnega spreminjanja prebivališča v Avstriji in ZRN ni bil nikoli sodno obravnavan. Dne 2. novembra 1972 pa je Zvezno zunanje ministrstvo v Bonnu prejelo jugoslovansko promemorijo⁷⁶ o primeru Janko, ki jo je izročil poslanik Željko Jeglič. V dokumentu so bile strnjeno povzete glavne okoliščine primera ter zastavljeno vprašanje, ali so zahodnonemške oblasti pripravljene zahtevati njegovo izročitev od argentinske vlade. Vprašanje je bilo utemeljeno z navedbo: »Glede na dejstvo, da je dr. Sepp Janko odgovoren za vojne zločine v Jugoslaviji, ki jih je kot jugoslovanski državljani storil do oktobra 1944, si jugoslovanska vlada dovoljuje povprašati, ali je Zvezna republika Nemčija zahtevala njegovo izročitev.«⁷⁷ V promemoriji je bilo namreč zapisano, da je Sepp ob koncu druge svetovne vojne z umikajočo se nemško vojsko pobegnil v Avstrijo, od tam pa se je, da bi se izognil izročitvi jugoslovanskim oblastem, umaknil v Italijo, nato pa v Argentino. Na pobudo jugoslovanskih oblasti je bil v Argentini aretiran in zaprt do izročitve, vendar je

74 Josef »Sepp« Janko, * 9. november 1905, Banatski Despotovac (del Velikega Bečkereka, po letu 1945 Zrenjanina, Banat, Srbija), † 25. september 2001, Belgrano (Buenos Aires, Argentina). Od avgusta 1939 do aprila 1941 predsednik Švabsko-nemškega kulturnega združenja (*Kulturbund*) v Jugoslaviji. Od aprila 1941 do emigracije oktobra 1944 vodja nemške narodne manjšine v Banatu in Srbiji (*Volksgruppenführer*). Med organizatorji 7. planinske divizije oborožene SS »Prinz Eugen«. Sepp Janko. Wikipedia. Dosegljivo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Sepp_Janko (dostop: oktober 2025); PAAA B 42, 116724, Promemorija. 2. novembra 1972.

75 Državna komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih sodelavcev je bila jugoslovanski povojni preiskovalni organ, ustanovljen leta 1944, katerega naloga je bila zbiranje dokumentacije in dokazov o vojnih zločinih, ki so jih med drugo svetovno vojno na ozemlju Jugoslavije zagrešili okupatorji in njihovi sodelavci. Njene ugotovitve so služile kot podlaga za kazenske postopke, reparacijske zahteve in mednarodnopravne pobude Jugoslavije po letu 1945.

76 PAAA Bestand 42, 116724, Promemorija, 2. novembra 1972.

77 Ibid.

bil po intervenciji argentinskega predsednika Juana Perona izpuščen.⁷⁸ Nato se je naselil v četrti Belgrano v Buenos Airesu, kjer je leta 2001 umrl v starosti 95 let.⁷⁹

Slika 9: Dr. Sepp Janko.⁸⁰

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid. in Josef »Sepp« Janko, Volksgruppenfuehrer. Wikipedia. Dosegljivo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Sepp_Janko# (dostop: oktober 2025).

⁸⁰ Josef »Sepp« Janko, Volksgruppenfuehrer. Wikipedia. Dosegljivo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Sepp_Janko#/media/File:Sepp_Janko.jpg (dostop: oktober 2025).

Jugoslovanska promemorija je nadalje utemeljevala zahtevo po izročitvi in navajala, da so zahodnonemške sodne oblasti na podlagi uradnih jugoslovanskih dokumentov, posredovanih Centralnemu uradu deželnih pravosodnih oblasti v Ludwigsburgu, uvedle začasen preiskovalni postopek. Medtem je Sepp emigriral v Argentino. O tem so bile pravosodne oblasti v Ludwigsburgu obveščene, prav tako jim je bil sporočen tudi njegov kraj bivanja, vendar, kot poudarja promemorija, zahteve za njegovo izročitev niso vložile.

Ni presenetljivo, da so zahodnonemške oblasti jugoslovansko zahtevo zavrnil. To izhaja iz verbalne note z dne 22. februarja 1973, ki jo je Zvezno zunanje ministrstvo v Bonnu kot odgovor na jugoslovansko promemorijo posredovalo jugoslovanskemu veleposlaništvu. V njej so zahodnonemške oblasti sporočile, da je münchenško državno tožilstvo leta 1968 uvedlo preiskovalni postopek zaradi suma ugrabitve in genocida (zadeva št. 116 JA 6-9/68), ki pa je bil 13. marca 1969 ustavljen. Kot razlog za ustavitev postopka je tožilstvo navedlo, da ni bilo najdenih nobenih prijav ugrabitve, prav tako pa v dokumentaciji beograjskega Inštituta za sodobno zgodovino, ki je bila na prošnjo tožilstva z dne 20. novembra 1964 posredovana 26. februarja 1969, niso bili zaznani konkretni znaki, ki bi kazali na udeležbo dr. Seppa Janka pri nacističnih zločinih. V podporo svoji odločitvi so zahodnonemške oblasti dodale še, da tudi v pismih Inštituta za sodobno zgodovino iz Beograda z dne 4. decembra 1969 in 19. januarja 1970, poslanih na zahtevo sodnih oblasti v Ludwigsburgu z dne 25. avgusta 1969, ni bilo mogoče najti indicev, ki bi potrjevali udeležbo dr. Janka pri nacističnih vojnih zločinih v Jugoslaviji.⁸¹

Jugoslovanska stran pri tem ni popustila in je še poskušala prepričati zahodnonemške oblasti o utemeljenosti zahteve po nadaljevanju preiskovalnega postopka. Dne 14. junija 1973 je jugoslovanski poslanik Željko Jeglič na Zveznem zunanjem ministrstvu v Bonnu izročil novo verbalno noto, v kateri je Jugoslavija ponovno zahtevala kazenski pregon Janka. V njej so jugoslovanske oblasti protestirale proti ustavitvi sodnega postopka in opozorile, da ima takšna odločitev neizogibne posledice, saj »bodo nekateri zločinci in izvrševalci množičnih zločinov odgovarjali zanje, njihovi poveljniki, idejni nosilci in organizatorji pa ne bodo kaznovani«.⁸²

Toda odgovor zahodnonemške strani je bil enak. V diplomatsko zadržanem tonu so izrazili obžalovanje zaradi razlik v pogledih na primer Janko, hkrati pa poudarili, da po njihovem mnenju tudi ta verbalna nota ne vsebuje novih dokazov, ki bi kazali na njegovo udeležbo pri kazensko pregonljivih nacističnih zločinih. Posledično tudi niso videli podlage za obnovev postopka zoper njega. Jegličev sogovornik v Bonnu je predlagal, naj jugoslovanska stran zahodnonemške oblasti obvesti, če bi se v postopkih proti Jankovim

81 PAAA, Bestand 42, 116724, Verbalnote 214.530.40 JUG, 22. 2. 1973.

82 PAAA, Bestand 42, 116724, Verbalnote Nr. 419892, 14. 6. 1973.

podrejenim, ki so potekali v Jugoslaviji, pojavili kakršni koli dokazi zoper njega. Jeglič je sogovorniku zagotovil, da bo jugoslovanska vlada ravnala v skladu s predlogom.

Preiskovalni postopek proti Seppu Janku je bil z odločbo državnega tožilstva pri deželnem sodišču v Münchnu z dne 5. julija 1973 dokončno ustavljen.⁸³

83 PAAA, Bestand 42, 116724, dopis na pravosodno ministrstvo dežele Baden-Württemberg, 20. 8. 1973.

Jugoslovanska vloga pri reševanju ugrabljenega letala Lufthanse, 29. oktober 1972: senca na nemško-jugoslovanskih odnosih?

Na poletnih olimpijskih igrah v Münchnu leta 1972 se je zgodila ena največjih tragedij v zgodovini športa, teroristični napad na izraelsko olimpijsko reprezentanco. 5. septembra je skupina osmih palestinskih teroristov vdrla v olimpijsko vas, umorila dva izraelska športnika, devet pa jih zajela kot talce. Poskus zahodnonemške policije, da bi talce rešila, se je ponesrečil, življenje pa je izgubilo še 17 ljudi: enajst izraelskih športnikov in trenerjev, pet palestinskih teroristov ter en nemški policist. Po nekaterih podatkih, ki jih je pozneje objavil nemški časnik *Der Spiegel*, naj bi bili v pripravo napada posredno vpleteni tudi posamezni nemški neonacisti. Časnik je poročal, da to izhaja iz dokumentov nemškega Zveznega urada za varovanje ustave.⁸⁴ Med njimi naj bi bilo tudi sporočilo, ki naj bi ga julija 1972 dobila policija v Dortmundu, približno sedem tednov pred napadom v Münchnu. V njem je bilo navedeno, da se je oseba z imenom Saad Walli, opisana kot »človek z arabsko zunanostjo«, tajno sestala z nemškim neonacistom Willijem Pohlom. Ta se je domnevno hvalil, da ima stike z radikalnim krilom Palestinske osvobodilne organizacije (PLO). Saad Walli je bil v resnici palestinski terorist Abu Daud, eden ključnih organizatorjev napada na olimpijskih igrah v Münchnu. Po navedbah *Der Spiegla* naj bi mu neonacist Pohl priskrbel ponarejene dokumente in mu nudil logistično pomoč pri gibanju po ZRN, kjer se je Abu Daud srečeval z drugimi Palestinci.⁸⁵

Zahteve palestinskih teroristov po napadu na olimpijsko vas so vključevale izpustitev približno 200 palestinskih političnih zapornikov iz izraelskih zaporov ter

84 Bundesamt levičarske teroristične organizacije Rote Armee Fraktion (RAF) v ZRN. V poznih šestdesetih in začetku sedemdesetih sta bila odgovorna za vrsto bombnih napadov, ugrabitev in oboroženih akcij, usmerjenih proti državnim institucijam ter simbolom zahodnonemškega političnega sistema. Njuna aretacija in zaprtje sta postala simbol notranjepolitičnega konflikta v ZRN v obdobju hladne vojne. Oba sta storila samomor v zaporu v Stammheimu v Stuttgartu, Meinhof leta 1976, Baader pa leta 1977. Delo, 5. 9. 2012.

85 Dnevnik, 17. junij 2012.

izpustitev zloglasnih nemških teroristov Andreasa Baaderja in Ulrike Meinhof.⁸⁶ Izrael je zahteve zavrnil, privolil pa je v navidezna pogajanja. Zahodnonemške oblasti so upale, da bodo talce lahko osvobodile na vojaškem letališču Fürstenfeldbruck, vendar se je poskus klavrno izjalovil in privedel do krvavega razpleta, ki velja za največjo in najhujšo nešportno tragedijo v zgodovini olimpijskih iger. Trije preživeli Palestinci so bili v akciji tudi aretirani.⁸⁷

V tragedijo v Münchnu je bila posredno vključena tudi Jugoslavija, saj je Zagreb postal prizorišče izpustitve treh palestinskih teroristov iz zapora v ZRN. Gre za dogodek 29. oktobra 1972, ki je povzročil resno diplomatsko krizo, zlasti v odnosih med ZRN in Izraelom. Ta dan je bilo ugrabljeno letalo Boeing 727 družbe Lufthansa na redni liniji Damask–Bejrut–Ankara–München–Frankfurt. Ugrabitelja, povezana s palestinsko organizacijo Črni september, ki je izvedla teroristični napad v Münchnu, sta letalo ugrabila kmalu po vzletu iz Bejruta in zahtevala izpustitev treh napadalcev. Letalo je po ugrabitvi opravilo nenačrtovan vmesni postanek v Nikoziji na Cipru, nato pa je bilo usmerjeno proti Münchnu, vendar je zaradi zahtev ugrabiteljev in poteka pogajanj spremenilo smer ter poletelo proti Zagrebu. Po večurnem kroženju nad zagrebškim letališčem so zahodnonemške oblasti privolile v zahteve ugrabiteljev. Trije zaprti teroristi so bili prepeljani iz Nemčije v Zagreb in so tam okoli 18. ure vstopili na ugrabljeno letalo. Čez dobrih 50 minut je letalo poletelo iz Zagreba v Tripolis v Libiji, kjer je pristalo ob 21.03. Po pristanku so bili vsi potniki in člani posadke izpuščeni nepoškodovani, trije izpuščeni teroristi pa so v Libiji dobili zatočišče.⁸⁸

Kot povračilni ukrep za teroristični napad je Izrael sprožil operacijo Božji srd, ki so jo izvedli Mosad in izraelske specialne sile; v njenem okviru so bili likvidirani številni posamezniki, ki so sodelovali pri načrtovanju in izvedbi napada.⁸⁹

86 Andreas Baader (1943–1977) in Ulrike Meinhof (1934–1976) sta bila vodilna člana in soustanovitelja levičarske teroristične organizacije Rote Armee Fraktion (RAF) v ZRN. V poznih šestdesetih in začetku sedemdesetih sta bila odgovorna za vrsto bombnih napadov, ugrabitev in oboroženih akcij, usmerjenih proti državnim institucijam ter simbolom zahodnonemškega političnega sistema. Njuna aretacija in zaprtje sta postala simbol notranjepolitičnega konflikta v ZRN v obdobju hladne vojne. Oba sta storila samomor v zaporu v Stammheimu v Stuttgartu, Meinhof leta 1976, Baader pa leta 1977.

87 Delo, 5. 9. 2012, in Teroristični napad v Münchnu 1972. Wikipedia. Dosegljivo na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Teroristi%C4%8Dni_napad_v_M%C3%BCnchnu_1972 (dostop: november 2024).

88 Akten 1972, dokument 352, str. 1615, op. 5. O tem dogodku ter o Jugoslaviji in mednarodnem terorizmu je širše pisala Balantič, Polona. »Jugoslavija in mednarodni terorizem v sedemdesetih letih, Dva primera neizročitve teroristov Zvezni republiki Nemčiji«, *Prispevki za novejšo zgodovino*, let. 55, št. 1, Ljubljana 2015, str. 143–191. V nadaljevanju povzeman njeno razpravo v tistem delu, ki se dotika zadevne tematike v letu 1972.

89 Delo, 5. 9. 2012, in Teroristični napad v Münchnu 1972. Wikipedia. Dosegljivo na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Teroristi%C4%8Dni_napad_v_M%C3%BCnchnu_1972 (dostop: november 2024).

Slika 10: Pogajanja z ugrabitelji. Tretji z leve je bodoči zunanji minister ZRN Hans-Dietrich Genscher.⁹⁰

Vse skupaj bi se moralo glasiti tako: Kmalu po izpustitvi teroristov je tedanja izraelska predsednica vlade odobrila začetek tajne Mosadove akcije Božji srd, ki jo je vodila posebna veja Mosada – Caesarea, operativni vodja te začetne faze pa je bil poznejši ministrski predsednik Ehud Barak. Cilj operacije je bila likvidacija preostalih treh palestinskih teroristov ter drugih oseb, povezanih z napadom. Likvidacije je izvedla posebna podveja Caesaree – Bajonet. Operacija je bila le delno uspešna, saj sta bila v 20 letih izsledena in ubita le dva od trojice teroristov.⁹¹

90 Dirk, Walter. »Ich verstehe nicht, warum die nicht durchgreifen.« *OVB Heimatzeitungen*. 19. oktober 2019. Dostop: oktober 2025 (<https://www.ovb-heimatzeitungen.de/blickpunkt/2019/10/18/ich-verstehe-nicht-warum-die-nicht-durchgreifen.ovb>).

91 Balantič, *Jugoslavija in mednarodni terorizem*, opomba 126.

Slika 11: Izraelska predsednica vlade Golda Meir, soustanoviteljica države Izrael (* 3. maj 1898, Kijev, † 8. december 1978, Jeruzalem).⁹²

Celotna zadeva je močno zaostрила odnose med ZRN in Izraelom, čemur pričajo tudi arhivski dokumenti. Zahodnonemški veleposlanik v Izraelu Jesco von Puttkamer, ki se je moral soočiti z ostrimi očitki izraelskega političnega vodstva zaradi ravnanja ZRN oz. hitre ugoditve zahtevam ugrabiteljev Lufthansinega letala, je o dogodkih poročal v Bonn. Sporočil je, da ga je dan po zagrebških dogodkih, 30. oktobra 1972 ob 12. uri, na pogovor poklical izraelski zunanji minister Abba Eban. Ta mu je že na začetku pogovora dejal, da je bila izpustitev teroristov za Izrael šok ter da ne razume »hitre kapitulacije« Zahodne Nemčije pred ugrabitelji. Ob tem je opozoril, da se »mora nemška vlada

92 Golda Meir 03265u-2.jpg. Wikipedia. Dosegljivo na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Golda_Meir_03265u-2.jpg (dostop: oktober 2025).

zavedati, da je izpustila morilce, ki lahko znova morijo». ⁹³ Izraelski zunanji minister je poudaril tudi, da je bil razplet dogodkov za Izrael izredno presenetljiv, saj je »kapitulacijo pred teroristi v noči na ponedeljek težko razumeti v kontekstu dosedanjega nemškega ravnanja«. ⁹⁴ Von Puttkamer se je na očitke odzval obrambno in zavrnil uporabo izraza »kapitulacija«, saj ZRN, za razliko od Izraela, ni v bila v vojnem stanju. Izpostavil je, da se je morala zvezna vlada po tehtnem premisleku vseh okoliščin v primeru takšnega »zločinskega izsiljevanja« odločiti za zaščito življenj nedolžnih ljudi. Dodal je še, da oborožena intervencija ni bila mogoča, saj ugrabljeno letalo ni bilo na nemškem ozemlju. ⁹⁵

Abba Eban je v pogovoru ostal neomajen in zelo oster. Zatrjeval je, da so obstajale tudi druge možnosti za razrešitev teroristične krize ter da nevarnost za talce, med katerimi so bili tudi Arabci, po njegovem mnenju ni bila tako velika, kot jo je razumela zahodnonemška vlada. Ob robu je ošvrknil tudi jugoslovanske oblasti, vendar so bili njegovi očitki namenjeni predvsem zahodnonemškemu odločevalcu, poudaril je namreč, da za dogajanje v Zagrebu nima nobenega razumevanja: »Zunanji minister Scheel je veleposlaniku Eliashivu Ben-Horinu trdno zagotovil, da izročitev zločincev, ne da bi prej izpustili talce, na noben način ne pride v poštev. Toda zgodilo se je ravno obratno in arabski svet sedaj proslavlja veliko zmago.« ⁹⁶

V oceni, priloženi temu prvemu poročilu o uradnem izraelskem odzivu na izpustitev trojice iz skupine Črni september, je von Puttkamer zapisal, da je dogodek povzročil nov val protinemškega razpoloženja. Poročal je o zbiranju demonstrantov pred zahodnonemškim veleposlaništvom ter o okrepljenem varovanju izraelskih varnostnih organov tako veleposlaništva kot veleposlaniške rezidence. Omenil je tudi širjenje govoric v nemških medijih, po katerih naj bi ZRN tako ravnala zato, ker se je želela že od vsega začetka znebiti treh atentatorjev. ⁹⁷ Dogodek je tako sprožil najresnejšo krizo v odnosih med ZRN in Izraelom po vzpostavitvi diplomatskih odnosov 12. maja 1965. Izraelska stran je pri utemeljevanju očitkov o nepravilnem ravnanju ZRN opozarjala tudi na podatek, da je bilo na ugrabljenem letalu zgolj ducat potnikov, med katerimi naj bi bilo kar osem Arabcev, zaradi česar naj bi obstajala razmeroma majhna nevarnost velike tragedije s talci. Veleposlanik von Puttkamer je poročal na zunanje ministrstvo, da v javnosti krožijo govorice, da je šlo pri tem dogodku za dogovorjeno igro teroristov z Lufthanso ali pa z uradnimi (nemškimi) oblastmi. Predlagal je, da naj se ZRN ostro zoperstavi takim govoricam. Kritike na račun ravnanja zahodnonemških oblasti so se pojavile tudi v razpravi v izraelskem knesetu, kjer so poslanci oblikovali več konkretnih zahtev:

93 Akten 1972, dokument 352, 1616.

94 Ibid., 1615.

95 Ibid., 1616.

96 Ibid., 1617.

97 Ibid.

1. »vračilo finančnih sredstev, ki jih je ZRN namenila žrtvam,
2. preklic povabila zahodnonemškemu kanclerju Brandtu,
3. prekinitev pošiljanja uradnih delegacij v ZRN,
4. prekinitev kulturnega sodelovanja,
5. bojkot prireditve, ki so jih organizirali zahodnonemški diplomati.«⁹⁸

Pred veleposlaništvom ZRN se je medtem zbralo približno 500 demonstrantov, ki so nosili tudi transparente, uperjene proti kanclerju Brandtu.⁹⁹

V teh prvih pogovorih med Izraelom in ZRN vloga Jugoslavije v zadevi ni bila neposredno izpostavljena in tudi ZRN je ni omenjala, čeprav je v nemškem vodstvu vladalo prepričanje, da je prav Jugoslavija zakrivila neugoden epilog dogajanja v Münchnu, zaradi česar je konec oktobra in v začetku novembra prišlo tudi do živahne komunikacije med Bonnom in Beogradom. Nemce je namreč ravnanje jugoslovanskih organov razočaralo. Tako je že ob 14.30 na dan ugrabitve, 29. oktobra 1972, Legationsrat I. Klasse¹⁰⁰ Strothmann poročal, da je Ministerialdirektor¹⁰¹ Güntherja van Wella z bonskega notranjega ministrstva prosil, da jugoslovanski vladi sporoči naslednje: »Po zadnjih informacijah bo Lufthansino letalo kmalu pristalo v Zagrebu. Zvezna vlada bi menila, da je prav, da se letalu dovoli pristanek. Ugrabitelji so po letalski radijski zvezi prosili za izročitvi treh teroristov, zaprtih v Münchnu.« Jugoslovanske oblasti naj bi odgovorile na naslednji vprašanji:

- Ali je Jugoslavija sposobna prijeti ugrabitelje, ne da bi bila v nevarnosti življenja potnikov in posadke?
- V primeru, da ni sposobna, ali je pripravljena nuditi pomoč pri izmenjavi treh arabskih teroristov za ugrabljeno Lufthansino letalo in njegove potnike?¹⁰²

Strothmann je nadalje sporočal naslovniku na notranjem ministrstvu, da bodo tri Palestine, zaprte v Münchnu, z letalom prepeljali v Zagreb, kjer jih bodo izročili jugoslovanskim oblastem. Podčrtal je, da morajo pri tem dobro paziti, da bodo ugrabitelji izpustili potnike in letalo. Vse je potekalo zelo naglo, saj je zadevno navodilo, kako ravnati v primeru ugrabljenega letala, nemško veleposlaništvo v Beogradu dobilo že ob 14. uri, zagrebški nemški konzulat pa je navodilo dobil le deset minut pozneje.¹⁰³

98 PAAA, Bestand 150/1972, Band 267, Botschafter Puttkamer, Tel Aviv, an das Auswaertige Amt, Betr.: Beziehungen zwischen der BRD und Israel; Debatte in Knesseth, 1. 11. 1972.

99 Ibid.

100 *Legationsrat I. Klasse* je nemški diplomatski uradniški naziv na zveznem zunanjem ministrstvu, ki ga je nemogoče prevajati v slovenščino. Gre torej za razmeroma visokega uradnika, ki je pripravil dopis.

101 Tudi *Ministerialdirektor* je visoki uradnik na ministrstvu, kot vodja oddelka. Najbližje slovenščini bi bil direktor direktorata, toda ne gre za povsem enakovredno pozicijo. Je pa po nazivu eno stopnjo nižje od državnega sekretarja.

102 Akten 1972, dokument 356: Botschafter Jaenicke, Belgrad, an Auswaertige Amt, 2. november 1972, 1635–1636, op. 4.

103 Ibid.

Veleposlanik ZRN v Beogradu Joachim Jaenicke je bil v poročilu bonškemu zunanjemu ministrstvu 2. novembra 1972 dokaj kritičen do ravnanja jugoslovanskih oblasti.¹⁰⁴ Najprej je sicer razumevajoče ugotovil, da je pristanek letala, ki so ga ugrabili arabski teroristi, jugoslovanske oblast postavil pred težko dilemo. Na eni strani je Jugoslavija zaradi tesnih odnosov z arabskimi državami igrala vidno vlogo v neuvrščeni politiki. Da bi ohranila simpatije radikalnejših arabskih držav, je po Jaenickejevih besedah vedno odločneje in brez zadržkov podpirala Palestine. Na drugi strani pa se je Jugoslavija po njegovem mnenju čutila stalno ogroženo zaradi terorja hrvaških emigrantskih organizacij, zato si je prizadevala za skupne, mednarodne napore zoper vsakršen terorizem. Prav zato je bil Jaenicke prepričan, da bo Jugoslavija storila vse, da v zvezi z dogajanjem v Zagrebu ne bi prevzela nikakršne odgovornosti. To je razumel predvsem tako, da bo Jugoslavija skušala doseči, da pogajanja vodijo predstavniki nemške vlade, sama pa bi izšla iz situacije kot nevtralni partner.¹⁰⁵

Jaenicke je bil prepričan, da njegove slutnje podpirajo očitno zavajajoče poročanje jugoslovanskega tiska, češ da nemške oblasti letalu niso dovolile pristanka na münchenskem letališču. Z dezinformacijami in s podajanjem zgodbe, da ji ni preostalo drugega, kot da letalu dovoli pristanek, je torej Jugoslavija poskušala ohraniti naklonjenost arabskih držav. Nadalje je nanizal še nekaj dejstev, ki naj bi njegovo trditev podpirala:

- »Na našo drugo demaršo,¹⁰⁶ v kateri smo zaprosili za pomoč pri pogajanjih z ugrabitelji, je jugoslovanska stran takoj pozitivno reagirala. Toda očitno je bilo, da jugoslovanska stran meni, da bo pogajanja vodila nemška stran. Jugoslovanski odgovor je temeljil na predpostavki, da bo zagotavljala „nevtralnost“ in bo pomagala obema stranema.
- Naši tretji demarši,¹⁰⁷ v kateri smo izrecno zahtevali, da münchenske atentatorje izročijo le ob poprejšnji izpustitvi potnikov in posadke, tudi niso ugodili, prav tako kot prošnji, da ugrabiteljem ne dajo na voljo goriva. Dejansko se je, navkljub temu, po naših informacijah hrvaški notranji minister (Valentin Husjak, op. p.) resno trudil, da bi dosegel izpustitev ugrabljenih potnikov.
- Ko so münchenski atentatorji pristali v Zagrebu, jugoslovanska stran ni niti poskušala preprečiti njihovega vstopa v Lufthansino letalo, da bi si na ta način zagotovila možnost pogajanja z ugrabitelji. Da bi preprečili morebitne nemške očitke, mi je

104 Ibid. 1635.

105 Ibid.

106 Demaršo s tako vsebino je *Legationsrat* Roth prek *Ministerialdirektorja* von Wella 29. 10. 1972 ob 15.30 poslal jugoslovanskim oblastem. V njej je nemška stran zapisala, da je pripravljena poslati tri münchenske atentatorje v Zagreb pod pogojem, da bodo atentatorji izročeni ugrabiteljem, le če bodo izpuščeni ugrabljeni potniki in posadka. Poleg tega pa je nemška stran še zahtevala, da bodo atentatorji vrnjeni nemškimi oblastem, če ne bi prišlo do dogovora z ugrabitelji. Veleposlaništvo v Beogradu pa je dodalo še zahtevo jugoslovanski vladi, da naj na noben način ne dovoli ponovnega vzleta letala, torej naj jim ne da goriva oz. dovoljenja za vzlet. Ibid. op. 5.

107 Demarša s to zahtevo je bila po isti poti poslana na beograjsko veleposlaništvo in zagrebški konzulat samo 15 minut po drugi demarši, torej ob 15.45.

državni sekretar na zunanjem ministrstvu Jakša Petrič¹⁰⁸ pojasnil, da ima jugoslovanska stran v posesti magnetofonski trak z radijskim pogovorom med letalom, ki je prihajalo iz Münchna, in ugrabljenim letalom. Z njega je razbrati, da je bila med kapetanoma obeh letal po radiu dogovorjena takojšnja predaja atentatorjev.

- Čeprav je hrvaški notranji minister sam vodil pogajanja z ugrabitelji, je v odločilni fazi pogajanja – namreč, ko so ugrabitelji ultimativno zahtevali gorivo – želel prenesti odgovornost za potek pogajanja na nemško stran, saj je od generalnega konzula Laqueurja zahteval pisno polnomočje, da lahko letalo oskrbijo z gorivom.

Dejansko pa je dokazano, da je bilo polnomočje, ki so ga zahtevali od generalnega konzula Laqueurja, le maneuver za pokritje jugoslovanske samostojne odločitve, da bodo letalo oskrbeli z gorivom.«¹⁰⁹

O zadevnem dogajanju na letališču je poročal tudi generalni konzul v Zagrebu Kurt Laqueur,¹¹⁰ ki je v telegramu, naslovljenem na krizni štab zunanjega ministrstva v Bonnu, zapisal, da je dogajanje na letališču že pred pristankom letala v kontrolnem stolpu opazoval skupaj z republiškim hrvaškim notranjim ministrom Valentinom Husjakom. Ta je bil ves čas na telefonski liniji z, kot je sklepal Laqueur, Beogradom, po pristanku letala pa je nenadoma izginil. Laqueur je kljub hrupu iz slušalke razpoznal vse bolj energično ponavljanje zahteve ugrabiteljev, da letalo oskrbijo z gorivom.¹¹¹

Veleposlanik Jaenicke je v svojem navedenem poročilu Bonnu v dogajanje vmešal tudi Tita. Zapisal je, da je po sporočilih generalnega konzulata v Zagrebu uslužbenec Lufthanse 29. oktobra ob 18.05 slišal, da je direktor zagrebskega letališča iz »centrale« (*von zentraler Stelle*) prejel navodilo, da naj letalo oskrbijo z gorivom. Jaenicke je dodal, da naj bi to navodilo prišlo neposredno od Tita, ki naj bi naročil: »Poskrbite za to, da bo ugrabljeno letalo čimprej zapustilo jugoslovansko državno ozemlje.«¹¹² Na vprašanje, ali je bila ta informacija verodostojna ali je šlo zgolj za špekulacijo, pregledano gradivo ne daje jasnega odgovora.

Kot zadnji argument za svojo trditev, da jugoslovanska stran noče prevzeti nikakršne odgovornosti, je v poročilu Bonnu navedel tudi zavrnitev prošnje ministra Scheela

108 Jakša Petrič je med 1. novembrom in 15. decembrom 1972 opravljal funkcijo vršilca dolžnosti zveznega sekretarja za zunanje zadeve SFRJ (tj. zunanjega ministra), potem ko je Mirko Tepavac odstopil zaradi povezav s krogom srbskih liberalcev, ki jih je vodstvo SFRJ v tem času politično odstranilo. Decembra je bil za zveznega sekretarja za zunanje zadeve imenovan Miloš Minić, Petrič pa je znova prevzel funkcijo namestnika zveznega sekretarja za zunanje zadeve ter jo opravljal med letoma 1972 in 1974. V letih 1984–1985 je Petrič opravljal funkcijo predsednika Predsedstva Socialistične republike Hrvaške.

109 Akten 1972, dokument 356: Botschafter Jaenicke, Belgrad, an Auswärtige Amt, 2. november 1972, str. 1637.

110 Kurt Laqueur je bil izkušen diplomat, ki je bil med letoma 1969 in 1973 generalni konzul ZRN v Zagrebu, pred tem pa je opravljal funkcije ekonomskega atašeja ZRN v Libanonu, tiskovnega atašeja v Turčiji in nazadnje še svetovalca prvega razreda in namestnika veleposlanika v Švici.

111 Balantič, *Jugoslavija in mednarodni terorizem*, opomba 126, str. 185. Povzeto po: PAAA, Bestand 150, Fernschreiben Nr. 186, 30. 10. 1972.

112 Akten 1972, dokument 356: Botschafter Jaenicke, Belgrad, an Auswärtige Amt, 2. november 1972, 1637.

jugoslovanski vladi z dne 29. oktobra: »Prošnja, ki sem jo v imenu gospoda ministra predal kot zadnji poskus, da bi z nedodelitvijo dovoljenja za vzlet dosegli izpustitev potnikov in posadke, hkrati pa ugrabiteljem in atentatorjem ponudili odhod z arabskim letalom, je državni sekretar označil za neizvedljivo.«¹¹³

Veleposlanik Jaenicke je svoje poročilo sklenil z oceno, da ni nikakršnega dvoma, da so bile jugoslovanske aktivnosti od vsega začetka ciljno vodene iz centra. Glede na pomembnost dogodka za jugoslovansko zunanjo politiko je izrazil prepričanje, da je Tito osebno sprejel najpomembnejše odločitve. Dodal je, da je jugoslovanska stran v celoti dosegla svoj zastavljeni cilj, tj. na vsak način preprečiti nejevoljo arabskih držav. Po njegovem mnenju na odnose Jugoslavije z ZRN kljub dogodku ni padla senca, saj so bili v Libiji potniki in posadka izpuščeni, letalo pa vrnjeno. Hkrati je poudaril, da na podlagi pogovorov v Beogradu in opazovanj generalnega konzulata v Zagrebu lahko trdi, da diplomatski opazovalci iz tretjih držav jugoslovanske previdne in spretne taktike niso sprejemali nekritično. Menili naj bi, da je Jugoslavija s svojim ravnanjem zapravila pravico drugim državam očitati pasivno zadržanost do terorističnih dejavnosti. V zadnjem stavku je, očitno z ozirom na jugoslovanske pritožbe glede terorističnih dejavnosti jugoslovanske politične emigracije v ZRN, Bonnu še sporočil: »Po mnenju veleposlaništva ni za nas nikakršnih razlogov, da bi se pridružili tej kritiki.«¹¹⁴ S tem je dal vedeti, da mu je kljub celotnemu zapletu pomembno, da se odnosi med državama ne bi po nepotrebnem zaostрили.

Epilog k poboju športnikov v Münchnu je osvetlil politično ozadje jugoslovanskega ravnanja v aferah, povezanih s teroristi, ki so delovali v navezi s palestinskimi osvobodilnimi organizacijami. Hkrati pa nam njegov potek pomaga razumeti tudi razloge za ravnanje jugoslovanskega vodstva v poznejših primerih, kot so neizročitev Carlosa Šakala in Hansa-Joachima Kleina leta 1976 ter štirih teroristov iz vrst RAF leta 1978.

Toda to je že druga zgodba.

113 Ibid.

114 Ibid., 1637–1638.

Ena karikatura, diplomatska nevihta

Poleg vprašanja odškodnine, »gastarbajterjev«, gospodarskega sodelovanja ter nekaterih bolj obrobni vprašanj, kot so vprašanja *Volksdeutscherjev* in oskrba grobov nemških vojakov, padlih med drugo svetovno vojno na jugoslovanskih tleh, je zlasti jugoslovanska stran kot pomembno temo v bilateralnih odnosih postavljala problem delovanja protijugoslovanske emigracije v ZRN, posebej hrvaške/ustaške. V obravnavanem času se to vprašanje intenzivno pojavlja vsaj od leta 1965. Še več, po mnenju zahodnonemških diplomatov iz Beograda so bilateralni odnosi prav v tem času zaradi delovanja protijugoslovanske emigracije dosegli dno.¹¹⁵ Septembra 1966 je namreč zahodnonemško diplomatsko predstavništvo, ki je takrat zaradi prekinjenih diplomatskih odnosov med državama po določilih Hallsteinove doktrine delovalo v okviru francoske ambasade v Beogradu, poročalo v Bonn, da naj bi jugoslovanska vlada zaradi obiska Walterja Ulbrichta z vsemi silami politično pritiskala na ZRN, češ da bonske oblasti podpirajo »protijugoslovansko teroristično dejavnost«. Ogorčeno so zapisali, da si očitka, da se bonska vlada poslužuje kriminalne politike, kljub hladni vojni ni dovolila še nobena druga vlada. K takemu dejanju naj bi jugoslovanske oblasti vodilo pet motivov: Jugoslavija naj bi bila ogorčena, ker je že tretjič prišlo do napada na jugoslovanske diplomatske predstavnike; bala naj bi se, da bi taka emigrantska dejavnost okrepila mednacionalne spore v Jugoslaviji. S tako močno propagandno kampanjo naj bi skušala doseči prepoved emigrantskih organizacij v ZRN ter poskušala prepričati zahodnonemške zaveznike (npr. Francoze), da v tem smislu pritisnejo na Bonn. Hkrati pa naj bi želela prikazati, da so se zahodnonemške oblasti, s tem ko so dopustile takšna emigrantska dejanja, pravzaprav maščevale Ulbrichtov obisk Jugoslavije.¹¹⁶

Tudi v sedemdesetih letih je sicer zelo dobre odnose med ZRN in Jugoslavijo še vedno obremenjevalo delovanje protijugoslovanske emigracije, še posebej hrvaške/ustaške.

115 PAAA, Bestand 42, II A 5, Lfd. Nr. 1000A, Deutsch.-jug- Verhältnis nach den jüngsten Zwischenfällen, Belgrad, 20. 9. 1966.

116 Ibid.

O tej problematiki je bil govor pri skoraj vseh diplomatskih stikih med državama.¹¹⁷ Tudi med obiskom Tita junija 1974 v ZRN je bilo vprašanje protijugoslovanske emigracije najbolj pereče, zaradi česar je Jugoslavija želela zelo stroge varnostne ukrepe in zagotovila proti delovanju emigrantskih skupin. Napetosti so bile tako velike, da je le malo manjkalo, da do obiska sploh ne bi prišlo. Že leto dni pred tem pa je vprašanje obremenilo organizacijo obiska kanclerja Willyja Brandta v Jugoslaviji med 16. in 19. aprilom 1973. Tedaj je protijugoslovanska emigracija objavila karikaturu/letak Tita,¹¹⁸ ki je sprožil burno reakcijo jugoslovanske strani.

Dne 2. marca 1973 je vodja konzularnega oddelka jugoslovanskega veleposlaništva na pristojni Referat 214 bonskega zunanjega ministrstva predal verbalno noto, ki sta ji bila priložena originalna karikatura in prevod letaka. V verbalni noti je bilo zahtevano, da se proti predsedniku emigrantske/ustaške organizacije »Združeni Hrvati v Nemčiji« Anteju Vukiću, ki naj bi tudi pripravil in distribuiral karikaturu, uvede ustrezen kazenski postopek ter da se takoj preneha z njeno distribucijo. Ocenili so, da karikatura na »najbolj grob način žali osebnost predsednika SFRJ, Josipa Broza Tita, in njegove soproge«. Sklicevali so se na člena 103 in 104a nemškega kazenskega zakonika.¹¹⁹ Posebej je bilo poudarjeno, da je »emigrantu A. Vukiću še naprej omogočena sovražna dejavnost proti SFRJ, s katero ZRN vzdržuje diplomatske in prijateljske odnose«.¹²⁰

Visoka uradnica bonskega zunanjega ministrstva dr. Renate Finke-Osiander,¹²¹ vodja Referata 214, pristojna tudi za Jugoslavijo, je vsebino note vzela resno. O njeni predaji je že 6. marca 1973 poročala na zunanjem ministrstvu. Sporočila je, da je jugoslovanskega sogovornika vprašala, ali ima jugoslovanska vlada kakšen dokaz, da je Vukić avtor karikature in letaka, dobila pa je odgovor, da pričakujejo od nemških oblasti, da bodo hitro uvedle preiskavo, ki bo našla in zavarovala dokazno gradivo. Vodja konzularnega oddelka jugoslovanskega veleposlaništva je še dodal, da vse kaže, da so z distribucijo

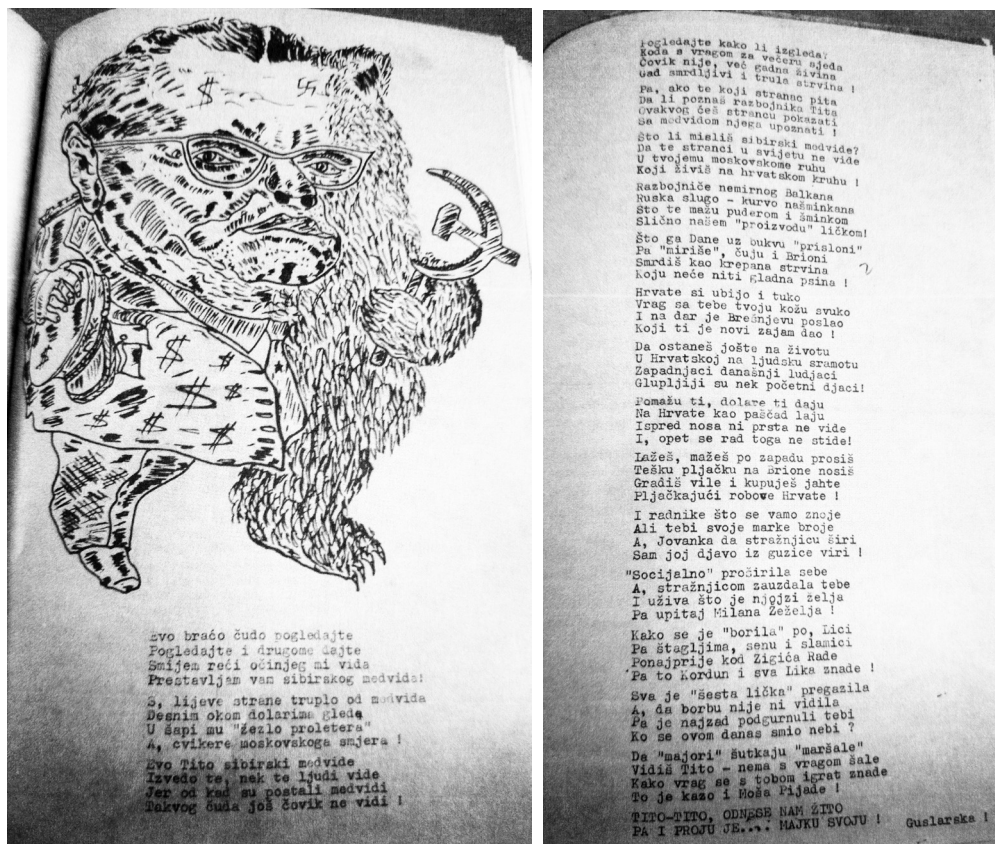
117 Tej tematiki je Polona Balantič v svoji doktorski disertaciji posvetila veliko pozornosti in jo je temeljito obdelala.

118 Glej slikovne priloge.

119 Gre za nemški kazenski zakonik oz. Strafgesetzbuch – StGB. Člen 103 je v takrat veljavni različici kazenskega zakonika (v veljavi do leta 2018) naslavljal kazensko preganjanje za žaljenje ali poniževanje tujih državnih organov ali njihovih uradnikov, če je bila ta žalitev storjena javno ali na način, ki lahko povzroči mednarodne spore in incidente. Člen 104a pa je preganjal takšna dejanja, kot so odstranjevanje, poškodovanje, poniževanje ali druga zlonamerna ravnanja s simboli tujih držav (npr. zastavami), če so razstavljeni v javnosti ali na uradnih mestih.

120 PAAA. B 42 Zwischenarchiv, 112622.

121 Dr. Renate Finke-Osiander (4. maj 1926, Berlin), VLR I/*Vortragende Legationssrat I*, vodja Referata 214 bonskega zunanjega ministrstva. V njeni pristojnosti so bile države Poljska, Češkoslovaška, Madžarska, Romunija, Bolgarija, Jugoslavija in Albanija (*Osteuropa/Vzhodna Evropa*). V letih 1987/88 je bila nemška veleposlanica v Bruslju. Gre za visoko uradnico na nemškem zunanjem ministrstvu. Naziv »*Legationrat/ätin*« (*Legation* = *Gesandtschaft*/Poslaništvo) so uporabljali že v zunanjepolitični službi Prusije, prevzelo pa ga je tudi nemško cesarstvo. Poznali so nazive »*Legationsssekretär*«, »*Legationrat*« in »*Vortragender Legationsrat*«. Zadnji je najvišja stopnja naziva. Prefiks »*Vortragende*« je pomenil, da je imel nosilec naziva pravico osebno nastopiti pred kraljem oz. cesarjem. Več na: Renate Finke-Osiander. Wikipedia. Dosegljivo na: https://de.wikipedia.org/wiki/Renate_Finke-Osiander (dostop: november 2025).

Sliki 12 in 13: Karikatura in letak o Titu.¹²²

letaka začeli šele dva tedna pred tem in da je zato mogoče, da ima Vukić pri sebi še kakšne izvode. Obenem je dr. Finke-Osiander zaprosil, da naj jugoslovansko zahtevo obravnavajo zaupno, da ne bi bil Vukić pred preiskavo opozorjen. Dobil je zagotovilo, da bodo jugoslovansko zahtevo takoj preverili in posredovali na pristojno mesto.¹²³

Povedna je končna opomba oz. priporočilo dr. Finke-Osiander, v katerem prosi za nujno obravnavo primera, saj bo zvezni kancler (Brandt, op. p.) od 16. do 19. aprila 1973 na obisku v Jugoslaviji, še pred tem, 4. in 5. aprila 1973, pa bo potekalo zasedanje nemško-jugoslovanske posvetovalne komisije, kjer bi lahko govorili tudi o tej zadevi.¹²⁴

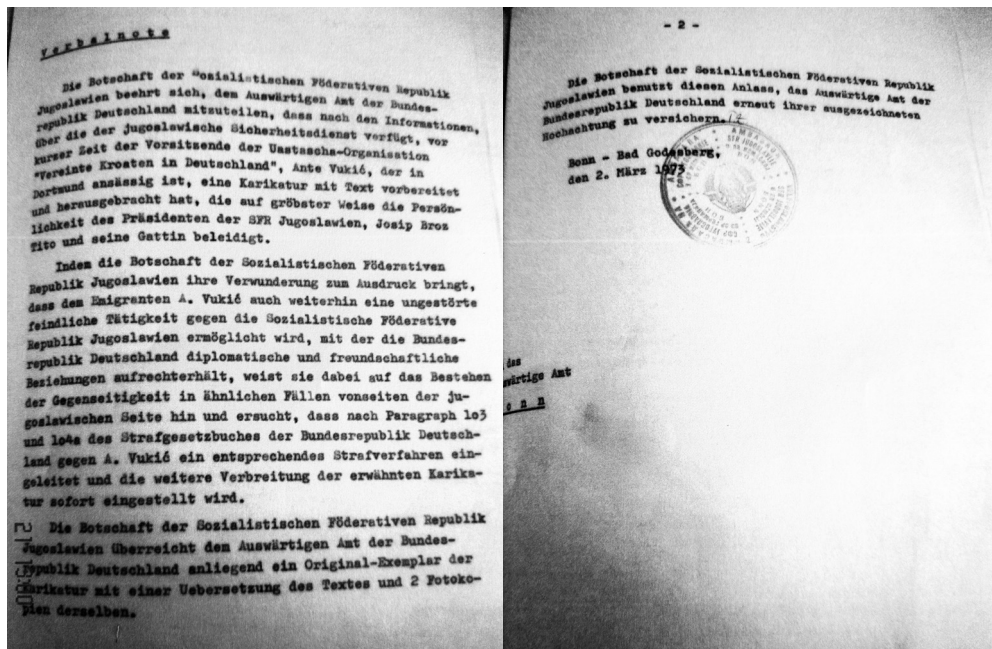
122 PAAA, Bestand 42, Zwischenarchiv, 112622.

123 Ibid.

124 Ibid.

Morda je bila jugoslovanska zahteva res takoj posredovana naprej, toda pisni odgovor na verbalno noto z 2. marca 1973 je prišel z nemško verbalno noto šele 26. septembra 1973. V njej je med drugim pisalo:

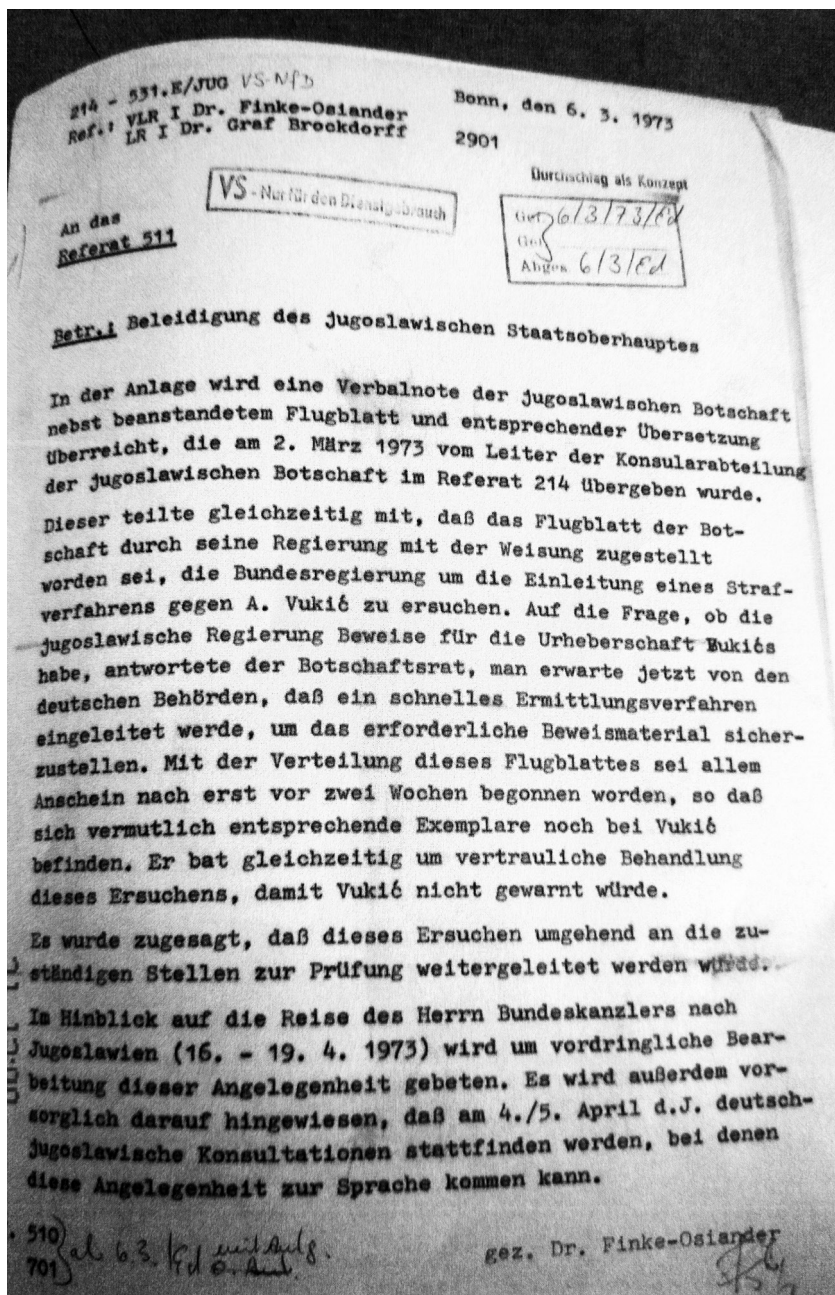
Zunanje ministrstvo ima čast sporočiti veleposlaništvu SFRJ, v zvezi z verbalno noto z dne 2. 3. 1973, ki zadeva sprožanje kazenskega postopka proti Anteju Vukiću, da je državno tožilstvo v Dortmundu moralo postopek ustaviti. Storilca namreč ni bilo mogoče ugotoviti. Postopek proti gospodu Vukiću je moral biti ustavljen zaradi pomanjkanja dokazov. Nemškim oblastem, kljub velikemu trudu, na žalost ni uspelo najti nobene oporne točke, ki bi omogočala ukrepanje.¹²⁵

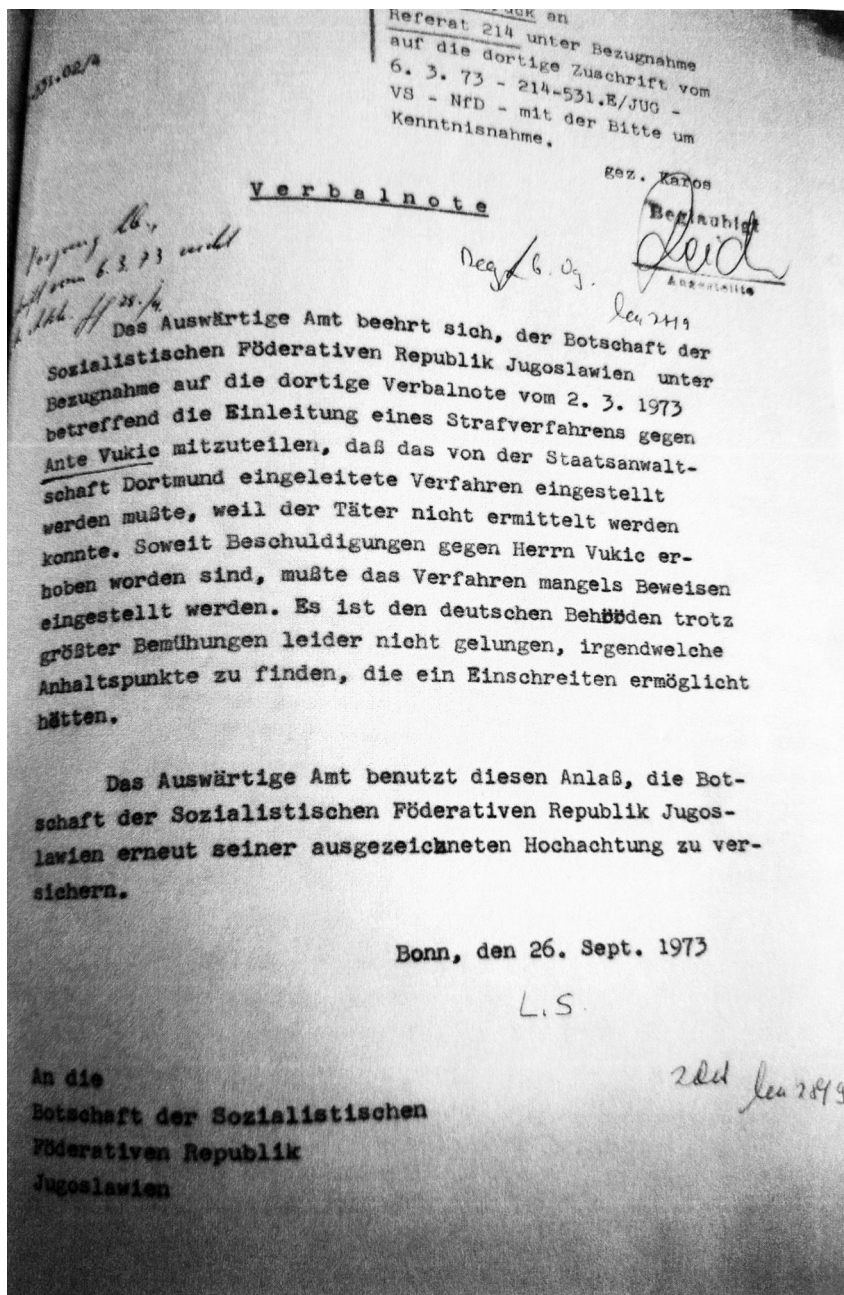
Sliki 14 in 15: Jugoslovanska verbalna nota, 2. marec 1973.¹²⁶

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid.

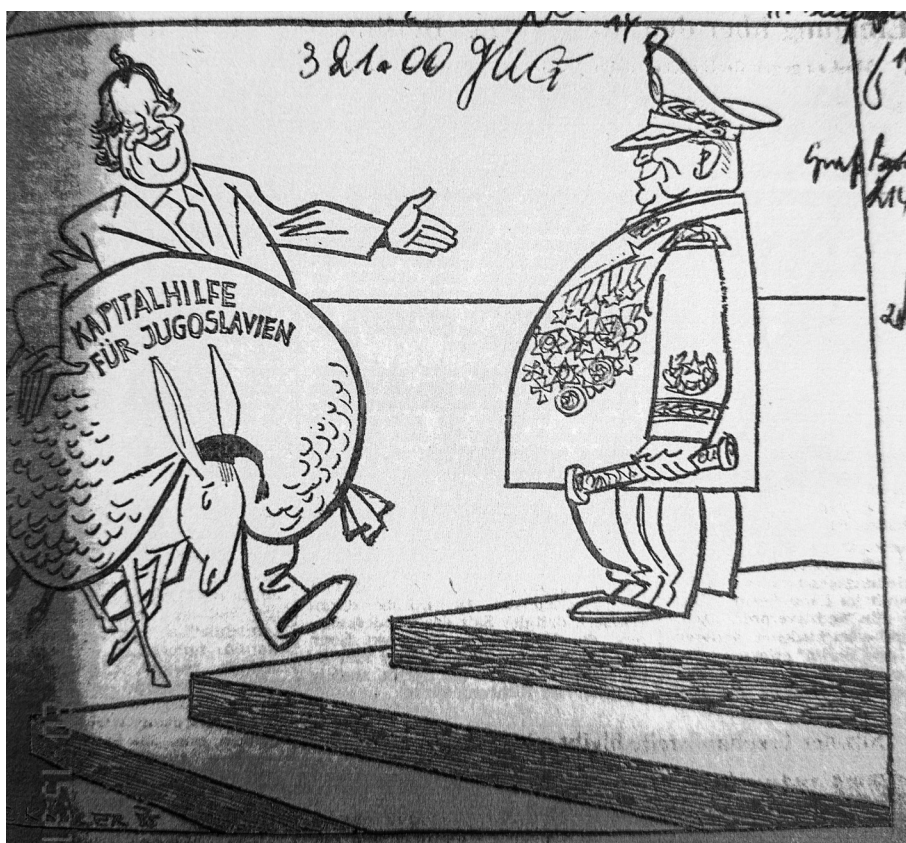

Slika 16: Poročilo dr. Finke-Osiander o izročitvi verbalne note veleposlaništva SFRJ v Bonnu z dne 6. marca 1973.¹²⁷

Slika 17: Nemški odgovor na jugoslovansko verbalno noto z dne 26. septembra 1973.¹²⁸

Ni pa bila to edina karikatura na račun Tita. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* je 11. avgusta 1973 objavil karikaturu, ki jo lahko razumemo kot odmev na dogovor med Titom in Brandtom na Brionih 18. aprila 1973. Z njim je bilo na načelni ravni v okviru t. i. Kapitalhilfe urejeno vprašanje odškodnine za škodo iz druge svetovne vojne. Reševanje tega vprašanja se je vleklo več let, vse do nastopa Willyja Brandta na položaj zveznega kanclerja. Karikatura je očitno izražala kritiko sporazuma in domnevne Brandtove velikodušnosti do jugoslovanskega predsednika, s katerim naj bi bila v prijateljskih odnosih. V tem kontekstu se je omenjalo tudi, da naj bi Jugoslaviji za leto 1974 obljubil dodatnih 700 milijonov DM finančne pomoči. V karikaturi je bila ZRN prikazana kot osel, ki nosi denar. Čeprav ta karikatura ni tako razburkala bilateralnih odnosov kot prejšnja, je bila dovolj značilna za kritiko Brandtove politike do Jugoslavije, da je našla pot tudi v arhiv nemškega zunanjega ministrstva.

Slika 18: Karikatura iz dnevnika *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 11. avgust 1973: »Treba je vedeti, kako.« »Izvolite, dragi maršal – reparacije bi se vlekle še leta.«¹²⁹

129 PAAA, Bestand 42, Zwischenarchiv 112618.

Drobec o odnosih ZRN-NDR v Beogradu

Odnosi med obema nemškima državama so bili od njunega nastanka napeti, celo sovražni. Šele Brandtova *Neue Ostpolitik*, ki so jo v ZRN poimenovali »Spremembe s približevanjem«, ¹³⁰ je prinesla otoplitev. Ta nova vzhodna politika je rezultirala tudi v sklenitvi pogodbe med obema državama. Pogodbo so kratko poimenovali kar »Grundlagenvertrag« ali Pogodba o načelih. Najti pa je mogoče tudi še krajše poimenovanje, »Grundvertrag« ali Temeljna pogodba. Parafirana je bila 8. novembra 1972, podpisana 21. decembra istega leta, ratificirana 11. maja 1973, 21. junija 1973 je stopila v veljavo, 31. julija 1973 pa je ustavno sodišče ZRN potrdilo njeno skladnost z ustavo. Pogovori o sklenitvi pogodbe so se začeli 15. junija 1972 v Vzhodnem Berlinu. Glavna pogajalca, za zahodnonemško stran zvezni minister za posebne naloge v kanclerjevem kabinetu Egon Bahr, za vzhodnonemško pa državni sekretar Michael Kohl, sta se sestala trinajstkrat, preden sta pogodbo parafirala. Pogajanja o sklenitvi Pogodbe o načelih so bila mučna in so se le počasi premikala naprej, saj je NDR vztrajala na sklenitvi le takšne pogodbe, ki bo imela za posledico mednarodno pravno priznanje države. Te zahteve ZRN oz. Brandtova vlada ni mogla sprejeti predvsem zato, ker bi s tem kršila določila ustave, ¹³¹ ki zapovedujejo ponovno združitev Nemčije. ¹³² S strani zahodnonemških pogajalcev so zato prihajala precej akrobatska in zamotana pravna zagotovila, namreč da bo ZRN le državnopravno priznala NDR, čeprav so obenem potrjevali njen status mednarodnopravnega subjekta. Ta pravna modrost je imela zaslombo v Moskovski in Varšavski pogodbi, s katerima je ZRN priznala status quo in suverenost NDR. Ko je bila podpisana Moskovska pogodba, je Walter Ulbricht na »ukaz« Moskve brezpogojno dovolil podpis mednemške Pogodbe o načelih. Pogajalci se niso mogli dogovoriti le o odprtih premoženjskih vprašanjih med državama. ¹³³

130 *Wandel durch Annäherung.*

131 *Grundgesetz.*

132 *Wiedervereinigungsgebot.*

133 Več o tej tematiki glej: Nečak, »*Ostpolitik*«, 71–78.

Zgodovinski razvoj pa je pokazal, da je bila to prava pot za reševanje (med)nemškega vprašanja. Septembra istega leta sta pred stavbo OZN v New Yorku zavihrali zastavi obeh Nemčij, kot posledica obojestranskega dogovora, da bosta zahtevali članstvo v OZN. Zahtevi je bilo 18. septembra 1973 ugodeno. Drugega maja 1974, nekaj dni pred Brandtovim odstopom, sta začeli delovati obe stalni zastopstvi. Vzhodnonemškega v Bonnu je vodil Michael Kohl, zahodnonemškega v Vzhodnem Berlinu pa Günter Gaus. Obe vodji stalnih zastopstev sta se izmenjali 18. decembra 1974.¹³⁴ Toda odnosi med državama so bili po sklenitvi pogodbe še naprej napeti, previdni in nezaupljivi. To se je kazalo tudi na diplomatskem parketu v Beogradu.

Veleposlanik Joachim Jaenicke je 16. februarja 1973 poročal v Bonn z depešo »Odnos do uradnih predstavnikov DDR v Beogradu«. Zahodnonemškega vojaškega atašaja, polkovnika Hans-Günther von Holtorffa je namreč 6. februarja 1973 ob priliki nastopa službe obiskal vzhodnonemški vojaški ataše, polkovnik Koch. O obisku je še istega dne Holtorff poročal veleposlaniku in posebej izpostavil opazko vzhodnonemškega obiskovalca, da je »njegovemu veleposlaništvu čudno, da (veleposlanik Jaenicke, op. p.) doslej ni prišel na obisk«. Jaenicke pa se je z imenovano depešo na neki način opravičeval oz. je pojasnjeval zunanjemu ministrstvu, češ »da v Beogradu doslej ni bilo običajno, da ob obnovitvi diplomatskih odnosov oz. njihovi ponovni vzpostavitvi po starosti mlajši veleposlanik pri položajno višjemu veleposlaniku tako rekoč naknadno opravi obisk«. ¹³⁵ Kot neprotokolarni razlog za to, da do obiska pri veleposlaniku NDR Günterju Kormesu ni prišlo, je Jaenicke navajal, da se je po temeljitem premisleku odločil, da bi bil tak obisk pred ratifikacijo Temeljne pogodbe v nasprotju z dokumentom oz. odlokom zunanjega ministrstva Ortex št. 133 z dne 20. decembra 1972.¹³⁶ V tem dokumentu je po njegovem mnenju stalo, da se zdaj lahko pogovarjajo s predstavniki NDR, toda pri tem »se je treba pri iniciativnosti, intenzivnosti in načinu srečanj obnašati previdno. Stikov ni treba iskati za vsako ceno.«¹³⁷

Očitno je vzhodnonemška diplomacija tudi v tem času nadaljevala z diplomatsko ofenzivo, ki jo je sprožila po jugoslovanskem priznanju njihove države leta 1957 in še posebej leta 1968, ko sta ZRN in Jugoslavija ponovno navezali diplomatske odnose, kar je de facto, ne pa de jure pomenilo konec Hallsteinove doktrine. Jaenicke je namreč v depeši opozoril Bonn, da je prav pri veleposlaniku NDR treba biti zadržan, saj je v

134 Ibid.

135 PAAA B 42, Zwischenarchiv, 112618.

136 Ortex št. 133 je bila interna okrožnica oz. navodilo zahodnonemškega zunanjega ministrstva, izdano tik po podpisu Temeljne pogodbe med ZRN in DDR, ki je določalo odnos diplomatskih predstavništev do DDR pred ratifikacijo Temeljne pogodbe. Tako diplomati niso smeli obravnavati NDR kot povsem enakovredno tujo državo, uradni stiki pa so morali biti strogo omejeni in zadržani. Odlok je nadalje veleposlaništvom izrecno nalagal, da se morajo izogibati uradnim vljudnostnim obiskom, protokolarnim gestam, skupnim nastopom veleposlanikov in dejanjem, ki bi lahko bila razumljena kot predčasno diplomatsko priznanje DDR. Po navodilu so bili tako dovoljeni zgolj nujno službeno komuniciranje, stiki na nižji ravni, pogovori prek države gostiteljice in neformalni oz. naključni kontakti brez protokola.

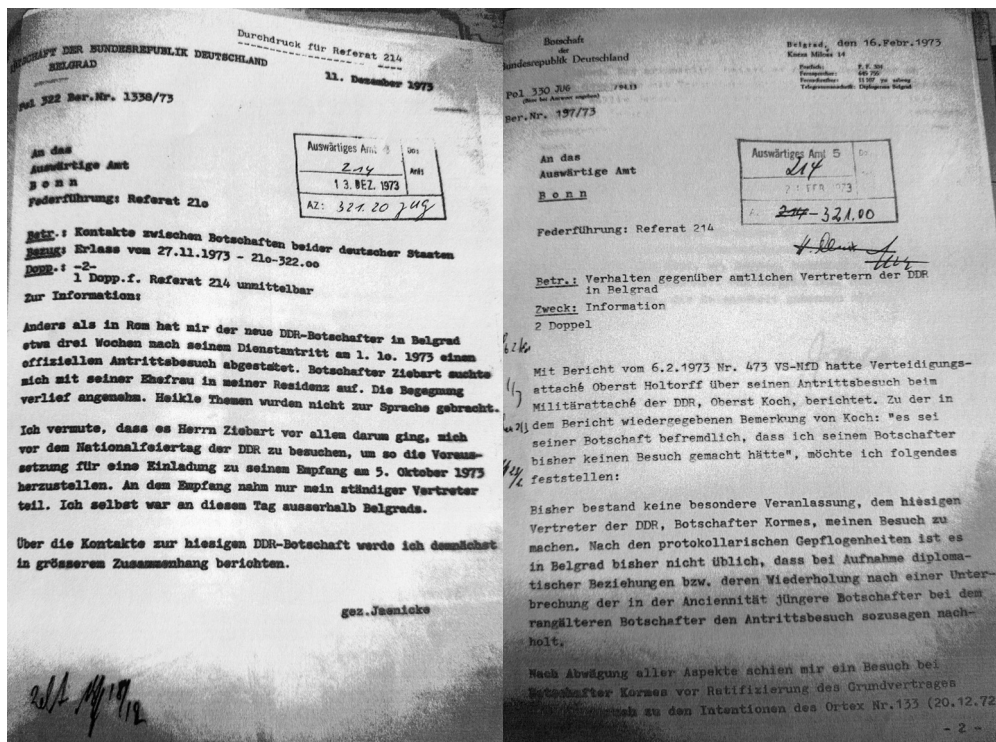
137 Ibid.

beograjskem diplomatskem zboru znan po svojem vsiljivem načinu vzpostavljanja stikov z veleposlaniki držav, ki še niso priznali NDR. Izpostavil je izkušnjo novega avstrijskega veleposlanika Alexandra Otta, ki mu je Kormes oponesel, da obžaluje, ker je njegova nekajmesečna začasna odsotnost iz Beograda njemu (avstrijskemu veleposlaniku) vzela priložnost za obisk.¹³⁸ Skratka odnosi med obema nemškima državama so vse do konca njunega obstoja ostali hladni in le v mejah toleriranja, kar potrjuje še dokument, ki ga je Jaenicke poslal v Bonn 11. decembra 1973. Sporočil je, da ga je novi vzhodnonemški veleposlanik Horst Ziebert kake tri tedne po nastopu mandata, 1. oktobra 1973, uradno povabil na obisk. Skupaj z ženo sta ga obiskala v rezidenci in Jaenicke je srečanje označil kot prijetno, toda: »Kočljivih tem se nismo dotaknili.«¹³⁹ Domneval je, da je bilo obisk pripisati želji Zieberta, da zahodnonemškega kolega obiše pred državnim praznikom NDR, pri čemer bi tak obisk lahko služil kot povod za izročitev vabila na sprejem ob tej priložnosti 5. oktobra 1973. Skladno z že citirano politiko ZRN do vzhodnonemških diplomatskih predstavnikov se je sprejema udeležil le Jaenickejev stalni namestnik. Informacijo pa je veleposlanik zaključil s pomenljivimi besedami: »Sam tistega dne nisem bil v Beogradu.«¹⁴⁰ Kdor razume diplomatsko govorico, mu je vse zelo jasno.

138 Ibid.

139 Ibid.

140 Ibid.

- 2 -

zu stehen. Wie erinnerlich heisst es darin, dass zwar ab jetzt Gespräche mit Vertretern der DDR geführt werden könnten. "Dabei sollte jedoch" - so heisst es im Erlass - "was Initiativen, Intensität und Art der Begegnung anbetrifft, behutsam vorgegangen werden. Kontakte sollen nicht um jeden Preis gesucht werden."

Gerade gegenüber dem DDR-Botschafter in Belgrad ist Zurückhaltung geboten, da er im hiesigen diplomatischen Korps schon öfter durch seine drängelnde Art, Kontakte mit Botschaftern von Ländern herzustellen, die die DDR bisher nicht anerkannt hatten, aufgefallen ist. So stiess er vor einigen Monaten den neu eingetroffenen österreichischen Botschafter mit der Bemerkung vor den Kopf, er, Kormes, bedauere, dass seine vorübergehende Abwesenheit von Belgrad ihm, dem österreichischen Botschafter, die Gelegenheit genommen hätte, ihn zu besuchen.

Jaenicke

Slike 19-21: Izvirniki poročil o stikih med diplomati ZRN in NDR v Beogradu.¹⁴¹

»Jugo-service«

Ena od najpomembnejših tem v nemško-jugoslovanskih odnosih, kot sem že nekajkrat zapisal, je bilo vprašanje »gastarbajterjev«. Tudi to temo je obširno obdelala Polona Balantič v že citirani doktorski disertaciji *Helmut Schmidt in Jugoslavija*. Nemški diplomatski viri iz začetka sedemdesetih let pa govorijo še o eni specifični problematiki »gastarbajterjev«. Opozorili so namreč na prizadevanja, da bi jugoslovanske delavce v ZRN prisilno združili v enotno organizacijo »Jugo-Service«, ki naj bi celovito skrbela zanje.

V tem času je bilo na začasnem delu v ZRN po podatkih Referata zveznega zavoda za delo¹⁴² iz septembra leta 1973 okoli 2.595.000 tujih delavcev. Največ je bilo turških delavcev, nekaj nad 600.000, na drugem mestu pa so bili jugoslovanski delavci s 535.000 popisanimi posamezniki. Njihovo število je samo v devetih mesecih tega leta narastlo za 68.872 delavcev. Na tretjem mestu so bili italijanski delavci s 450.000 posamezniki, sledijo pa, v bistveno manjšem številu, Grki, Španci in Portugalci (glej fotografiji 24 in 25).¹⁴³ S problematiko se je zato morala nemška politika intenzivno ukvarjati.

Dne 21. avgusta 1973 je Zvezno predsedstvo nemške sindikalne zveze¹⁴⁴ državnemu sekretarju na Ministrstvu za delo in socialne zadeve dr. Hermannu Ernstu poslalo pismo, ki so ga naslovili »JUGO-SERVICE«. V njem so ga opozorili na spoznanja, do katerih so prišli. Zapisali so: »Izvedeli smo, da namerava Zvezni urad¹⁴⁵ v Jugoslaviji, prek odvetnika dr. jur. Hansa Freya, 89 Augsburg, Maximilian Strasse 83, ustanoviti prisilno organizacijo za jugoslovanske delojemalce, ki bi bila pristojna za vsa vprašanja, ki zadevajo delavce v Zvezni republiki Nemčiji. S tem se jugoslovansko uradno mesto nesporno vmešava v nemške zadeve.«¹⁴⁶

142 Referat der Bundesanstalt für Arbeit.

143 PAAA, Bestand 42, 116725.

144 Bundesvorstand, Gewerkschaftsbund.

145 Bundesbüro.

146 Ibid.

Gruppe II c
- II c 1 - 28707 - 2 -
Bonn, den 15. Februar 1974 wie

Ref.: RD Siebespfeiffer i.V.
Sachb.: OAR Bohlmann (2279)

Betr.: Zahl der ausländischen Arbeitnehmer in der Bundesrepublik Deutschland
Ende September 1973

1) V e r m e r k
Nach telefonischer Mitteilung von Herrn Lang vom statistischen Referat der Bundesanstalt für Arbeit sind nach dem Stand von Ende September 1973 neue Ausländerzahlen veröffentlicht worden. Es handelt sich um vorläufige Ergebnisse einer Hochrechnung unter Zugrundelegung des Bestandes von Ende Januar 1973 und der An- und Abmeldedaten aus dem neuen Meldeverfahren für die ersten neun Monate aus 1973. Nach diesen Berechnungen waren Ende September 1973 rund 2 595 000 ausländische Arbeitnehmer in der Bundesrepublik Deutschland beschäftigt. Die bisher vorliegenden Daten für die Monate Oktober bis Dezember 1973 ergeben bei einer Hochrechnung einen Rückgang von 150 000, so daß Ende Dezember 1973 von einer Ausländerzahl von 2 450 000 ausgegangen werden kann.

Im einzelnen ergibt sich folgendes Bild:

	Ende September 1973	Ende Januar 1973	Differenz
Insgesamt	2 595 000	2 345 115	+ 249 885
darunter:			
Türken	605 000	528 239	+ 76 761
Jugoslawen	575 000	466 128	+ 68 872
Italiener	450 000	409 689	+ 40 311
Griechen	250 000	268 096	- 18 096
Spanier	190 000	179 498	+ 10 502
Portugiesen	85 000	69 019	+ 15 981
Sonstige	480 000	424 446	+ 55 554

2) Herrn Abteilungsleiter II
mit der Bitte vorgelegt, Kenntnis zu nehmen.

3) Wv. bei II c 1
(Anweisung an Syf. Exh. 1/30)
mit I c 1a)

Auswärtiges Amt
513
11. MRZ. 1974
AZ: 512-548-10/5
Do: Anl. Bonn, den 7. März 1974
Hakavuf: 2279

Betr.: Zahl der arbeitslosen ausländischen Arbeitnehmer in der Bundesrepublik Deutschland nach dem Stand von Ende Februar 1974

V e r m e r k
Nach telefonischer Mitteilung von Herrn Baumgarten vom Statistischen Referat der Bundesanstalt für Arbeit waren Ende Februar 1974 in der Bundesrepublik Deutschland 67 367 ausländische Arbeitnehmer arbeitslos. Die Zahl der arbeitslosen ausländischen Frauen belief sich Ende Februar 1974 auf 27 637. Gegenüber dem Vormonat hat sich die Zahl der arbeitslosen ausländischen Arbeitnehmer um 5 872 erhöht.

Die Zahl der arbeitslosen ausländischen Arbeitnehmer gliedert sich wie folgt auf:

	Ende Februar 1974	Ende Januar 1974	Differenz
Insgesamt	67 367	61 495	+ 5 872
davon:			
Italiener	13 983	12 503	+ 1 480
Übrige EWG-Länder	2 923	2 964	- 41
Griechen	7 053	6 441	+ 612
Spanier	4 009	3 010	+ 999
Portugiesen	789	745	+ 44
Türken	19 054	19 087	- 33
Jugoslawen	12 218	9 662	+ 2 556
Marokkaner	430	314	+ 116
Tunesier	606	568	+ 38
Übrige	6 302	6 201	+ 101

Herrn
Abteilungsleiter II
in H a u s e
vorgelegt mit der Bitte, Kenntnis zu nehmen.

Sliki 22 in 23: Izvirni dokument s statističnimi podatki o številu tujih delavcev v ZRN leta 1973.¹⁴⁷

Zvezno predsedstvo nemških sindikatov ni vedelo, ali je ministrstvo s to namero seznanjeno, je pa naslovnika obvestilo, da se bodo z vsemi silami borili proti ustanovitvi takšne sindikalne organizacije za jugoslovanske delavce. O nameri so obvestili tudi jugoslovanske sindikate in jim prav tako sporočili, da bodo odločno nasprotovali njeni ustanovitvi. Pismo so sklenili z vprašanjem, ali je »ministrstvu za delo ta namera znana, jo bo toleriralo in kaj namerava ministrstvo v tem primeru storiti«. ¹⁴⁸ Pod dopis se je v imenu Oddelka za organizacijo in upravo Zveznega predsedstva nemških sindikatov podpisal Heinz Richter.

Državni sekretar dr. Ernst je 27. avgusta 1973 o tem obvestil zunanje ministrstvo in mu posredoval kopijo omenjenega dopisa sindikatov. Obenem pa je zapisal, da gre pri tej stvari (*Jugo-Service*) očitno za enake namere, o katerih so se pogovarjali na medresorskem srečanju z zunanjim ministrstvom 13. avgusta 1973. Torej so nemške oblasti vedele za jugoslovanske namere. Zato je zunanje ministrstvo prosil, da veleposlaništvu v Beogradu naloži, da opravi zadevne poizvedbe: »Če bi se izkazalo, da jugoslovanska

147 PAAA, Bestand 42, 116725.

148 PAAA, Zwischen Archiv, 513, Jugoslawien, Band 2181, 1966–1976, B 85, Nr. 1267.

vlada ne zavrača ideje po oblikovanju *Jugo-Servicea*, vas prosim, da jugoslovanski vladi čimprej, v primerni obliki, sporočite naše zavračanje takih prizadevanj.«¹⁴⁹

Morda je bil *Jugo-Service* res ustanovljen, saj naslednji dokument PAAA – dopis beograjskega veleposlaništva z dne 28. avgusta 1973 – govori o tem, da Jugo-Service, GmbH, v Augsburgu ni uradna jugoslovanska institucija, temveč zasebni projekt odvetnika dr. Freya. Veleposlaništvo je v Bonn poročalo, da naj bi bil dr. Frey že nekaj mesecev v stikih z jugoslovanskim uradom za zaposlovanje v Beogradu (najbrž: Zavod za zaposlovanje, op. p.). Toda poudarili so, da do podpisa kakršne koli pogodbe ni prišlo, kakor tudi ne do ustanovitve stalnega urada v Beogradu. Hkrati pa naj bi bilo iz pogovora nemške vodje delegacije za pridobivanje »gastarbajterjev« z vodjo oddelka, pristojnim za »gastarbajterje«, jugoslovanskega zveznega urada lahko razbrati, da uradna jugoslovanska stran kaže velik interes za projekt dr. Freya. »Ali so jugoslovanske oblasti pripravljene prepustiti monopol za skrb nad »gastarbajterji« oz. prepustiti nekakšno vrhovno oblast prisilni organizaciji jugoslovanskih delojemalcev, ni znano, stoji v dopisu nemškega veleposlaništva.«¹⁵⁰

Nemška stran je vzpostaviti Jugo-Servicea, GmbH, nasprotovala iz več razlogov. Kot prvega je navajala prepričanje, da bi delovanje take organizacije prizadelo delavsko skrbstvo, ki so ga jugoslovanski delavci deležni od Nemške zveze sindikatov.¹⁵¹ Nadalje so bili skeptični, ker naj bi bila to privatna organizacija odvetnika Hansa Freya in pravna oseba zasebnega prava v ZRN ne more izvajati nobenih vrhovnih pravnih in njim podobnih zadev. Torej ne more nobenega jugoslovanskega delavca prisiliti k članstvu v organizaciji in s tem za plačilo stroškov. Nadaljevali so s trditvijo, da nobenega nemškega delodajalca ni mogoče prisiliti, da bi za Jugoslovane nakazoval kakšne druge zneske, kot so tisti, predvideni v nemškem socialnem zavarovanju. Zato tudi nemškim delodajalcem ni bilo treba skrbeti, da bi jih doletela prisilna izvršba zaradi neplačila stroškov.

Obvezno zavarovanje prek *Jugo-Servicea* in iz njega izhajajočo oskrbo jugoslovanskih delojemalcev so razglasili za nezaželeno. Tak model oskrbe tujih delavcev, kot je bil predviden v Jugo-Serviceu, GmbH, bi imelo zaskrbljujoče posledice. Podobne načrte naj bi imeli tudi turška vlada, ki je želela v ZRN ustanoviti lastne »Zavode za zaposlovanje«,¹⁵² in maroška vlada, ki je želela v ZRN odposlati večje število svetovalcev. Ti naj bi dobili posebne pravice, vključno s posebnimi izkaznicami.¹⁵³

O tem, ali je bila organizacija Jugo-Service, GmbH, res ustanovljena, v pregledanem arhivskem gradivu PAAA nisem našel sledi. Omembe te organizacije pa nisem našel niti v obsežnem prikazu gastarbajterske problematike v ZRN v doktorski disertaciji Polone Balantič.¹⁵⁴

149 Ibid.

150 Ibid.

151 Deutsche Werkschaft Bund (DGB).

152 Arbeitsämter.

153 PAAA, Bestand 42, 116725.

154 Balantič, *Helmut Schmidt in Jugoslavija*, 217–296.

Vojni grobovi, stalnica bilateralnih pogovorov

Ena ključnih stalnic bilateralnih pogovorov je bilo tudi vprašanje vojne odškodnine.¹⁵⁵ Razrešitev tega vprašanja je jugoslovanska stran postavljala kot pogoj za reševanje drugih odprtih vprašanj, tudi po sklenitvi brionskega sporazuma aprila 1973. Jugoslavija se tako ni želela pogovarjati niti o temah, ki jih je smatrala kot »obrobne«, vendar jih je ZRN odpirala. Med njimi je bila ureditev problematike oskrbe nemških vojnih grobov iz časa druge svetovne vojne na jugoslovanskem ozemlju. Ta problematika je spremljala tudi priprave na obisk Tita v ZRN junija 1974. Polona Balantič je o tem v svoji doktorski disertaciji zapisala tole:

Tako je tudi na pripravljalnem srečanju pred Titovim obiskom vodja oddelka za Zahodno Evropo, Bogdan Maksić, povedal, da vprašanja vojnih grobov ni mogoče rešiti pred dokončno rešitvijo vprašanja *Wiedergutmachung*. Tukaj že naletimo na argument, na katerega se jugoslovanska stran v razpravah o vojaških grobovih vedno znova opira. Maksić tako pravi, da je skrb za grobove padlih nemških vojakov notranjepolitično in obenem zelo kočljivo in emocionalno vprašanje. Poudari, da je v Jugoslaviji še vedno milijon partizanskih borcev, ki imajo močne predsodke do Nemcev; slednje pa bi lahko hitreje odpravil prav uspešen sklep pogajanj o sporazumu o pomoči v kapitalu. In doda: »Mislimo, da ne bo trajalo zelo dolgo, da se bodo duhovi po sprejemu *Kapitalhilfe* rešitve pomirili, ker pričakovanja mnogo Jugoslovancev gredo dlje od *Kapitalhilfe*.«¹⁵⁶

Grobovi so bili tudi tema pogovorov, ki jih popisuje dokument, s katerim se je zgodba (vsaj njen formalno-politični del) o Titovem obisku v ZRN v dokumentih političnega arhiva na nemškem zunanjem ministrstvu tudi sklenila; če seveda ne upoštevamo

¹⁵⁵ Wiedergutmachung.

¹⁵⁶ Protokoll über die Besprechungen zwischen VLR I Frau Dr. Finke-Osiander und dem Leiter der Westeuropä-Abteilung Maksić im jugoslawischen Außenministerium am 8. und 9. Mai 1974; Bestand 42 (ZA), Band 116707 – Beziehungen, 74–76.

poročil veleposlaništva o pisanju jugoslovanskih medijev o uspehu Titovega obiska. Gre za zadnje poročilo veleposlanika Jaenickeja o obisku. V njem je kot vsebinsko najmočnejši sestanek označil srečanje zunanjih ministrov Hansa-Dietricha Genscherja in Miloša Minića. Tu je kot ena osrednjih tem nastopila prav tema *Kriegsgräber* oziroma vojnih grobov. Jaenicke je zapisal, da je nemška stran »načela vprašanje vojnih grobov in da izgleda, da to ni več tako kontroverzno vprašanje za Jugoslavijo, kot je bilo še nedavno. Jugoslovani sicer želijo nekaj premora¹⁵⁷ po obisku v Nemčiji. Domnevati smemo, da bo možno že ob naslednjem srečanju na visoki ravni o tem natančneje govoriti in priti do neke postopne rešitve. Tu gre predvsem za to, da vojni grobovi niso običajno bilateralno vprašanje, ampak da ima zadeva notranjepolitični aspekt in ideološko-psihološki moment. Jugoslovanskemu vodstvu manjka religiozni motiv za urejanje teh grobov, po drugi strani pa tudi finančna sredstva, ki bi omogočila tako ureditev ter varovanje in obnavljanje po zahodnoevropskih standardih.«¹⁵⁸

Omenja tudi, da bi se jugoslovansko vodstvo pred domačo javnostjo znašlo v zadregi, če bi urejeni nemški skupni grobovi, ki bi jih nemška društva uredila s svojim denarjem, stali poleg zanemarjenih jugoslovanskih grobov. Jaenicke še dodaja: »In če Minić pravi, da jugoslovanske in druge žrtve v koncentracijskih taboriščih tudi do danes niso dobile svojih grobov, to na žalost ni le demagoška fraza.¹⁵⁹ Nemška stran je tudi domnevala, da jugoslovanska stran želi nekaj premora med rešitvijo vprašanja plačila reparacij in med začetkom pogajanj o vojnih grobovih, da v javnosti ne bi nastal vtis, da sta zadevi povezani in da so si Nemci na neki način s kreditom „kupili“ pravico do urejanja grobov agresorskih vojakov.«¹⁶⁰

O tem, da ni šlo za marginalno temo, priča tudi dokument iz političnega arhiva zahodnonemškega zunanjega ministrstva s konca leta 1973 z naslovom »Nemški vojni grobovi v Jugoslaviji, stanje stvari«.¹⁶¹ Iz dokumenta izhaja, da je po uradnih ocenah v Jugoslaviji v drugi svetovni vojni padlo prek 113.000 pripadnikov nemških vojaških sil. Od teh je poimensko zabeleženih 73.000 grobov. Iz prve svetovne vojne je po nemških ocenah v Jugoslaviji približno 14.000 grobov. Grobovi so raztreseni na približno 2500 različnih lokacijah. Poudarjeno je bilo, da so na pokopališčih odstranjeni vsi nagrobniki in spominska znamenja, pa tudi po površini so se pokopališča često spreminjala. Kot primer je v dokumentu navedeno, da je en del področja v Beogradu, na katerem so bili grobovi, spremenjen v kamping. Na drugih mestih pa so bila pokopališča uporabljena za vojaška skladišča. Le izjemoma imajo nekateri grobovi oznake, so pa v zanemarjenem stanju. Možnosti urejanja in negovanja nemških vojnih grobov, razen izjemoma, ni.

157 Jaenicke je uporabil izraz »umetni premor« oz. *Kunstpause*, op. P. B.

158 Nachlese zum Staatsbesuch Präsident Titos in der BRD vom 24.–27. Juni 1974; Bestand 42 (ZA), band 116708 – Staatsbesuch Tito.

159 Ibid.

160 Balantić, *Helmut Schmidt in Jugoslaviji*, 16–17.

161 Deutsche Kriegsgräber in Jugoslawien, Sachstand. PAAA, Bestand 42, Zwieschenarchiv, 112618.

Pravno gledano, pravijo v dokumentu, se je Jugoslavija z ženevskima konvencijama o vojnih grobovih iz let 1929 in 1949 zavezala skrbeti za te grobove. Na tej osnovi je Jugoslavija leta 1961 sprejela zakon o vojnih grobovih, ki ga je leta 1965 še dopolnila. Trdijo, da bi na tej osnovi lahko zagotovili varstvo nemških vojnih grobov. Za razliko od nemških grobov iz druge svetovne vojne, ugotavljajo v dokumentu, vojni grobovi iz prve svetovne vojne sodijo pod spomeniško varstvo. Tako da je te grobove v glavnem mogoče urejati.

Proti koncu so v dokumentu obveščali naslovnika tudi o uradnem stališču jugoslovanske vlade do vojnih grobov. Informacija se, kar zadeva jugoslovansko stališče, v glavnem sklada s prej omenjenim stališčem jugoslovanskega zunanjega ministra o tej temi. Dodana pa sta še pogled nemške javnosti in mnenje, kako naj nemška stran poskuša rešiti ta problem:

Vprašanje vojnih grobov je treba jemati kot enega od mnogih problemov, povezanih s posledicami druge svetovne vojne. Tega problema ni mogoče urediti izolirano. Prav nasprotno, rešiti bi jih morali skupno. Ne samo zaradi tega, ker so stvarno povezani, temveč zato, ker v zavesti jugoslovanske javnosti tvorijo enoto. Če nemška stran pričakuje pristanek jugoslovanske vlade za ureditev nemških vojnih grobov, tako pričakuje jugoslovanska stran od Zvezne republike Nemčije izpolnitev jugoslovanskih zahtev po odškodnini. Posebne reševanja vojnih grobov v Jugoslaviji ne bi razumeli.

Jugoslovanska drža sproža v nemški javnosti, spričo močnega nemškega turističnega vala v Jugoslavijo, velikega števila jugoslovanskih gostujočih delavcev v Zvezni republiki Nemčiji ter drugih gospodarskih in kulturnih odnosov med državama, naraščajočo kritiko in je bila tudi predmet parlamentarnega vprašanja.¹⁶²

V zaključku dokumenta najdemo še odstavek o »stanju zadeve«,¹⁶³ ki je vendarle nekoliko bolj optimističen in jasno kaže, kdo je bil odločevalec v Jugoslaviji. Poudarili so, da nemška stran problematiko vojnih grobov redno postavlja na dnevni red nemško-jugoslovanskih konzultacij na ravni državnih sekretarjev. Zadnjič v času nastanka tega dokumenta je to bilo na zasedanju 4. in 5. aprila 1973. Na tem zasedanju je jugoslovanska stran še vedno zastopala navedena stališča do reševanja problema vojnih grobov. Do spremembe pa je prišlo le nekaj dni zatem, ko je na obisk v Jugoslavijo prišel Willy Brandt in se je na Brionih pogovarjal s Titom. Do obiska je, kot je znano, prišlo med 16. in 19. aprilom 1973. Takrat se je pokazalo, da jugoslovanska stran načeloma ne nasprotuje več rešitvi tega vprašanja, izgovorila si je le približno leto dni časa, da pripravi ustrezno zakonodajo.¹⁶⁴

162 Ibid.

163 Stand der Angelegenheit.

164 Ibid.

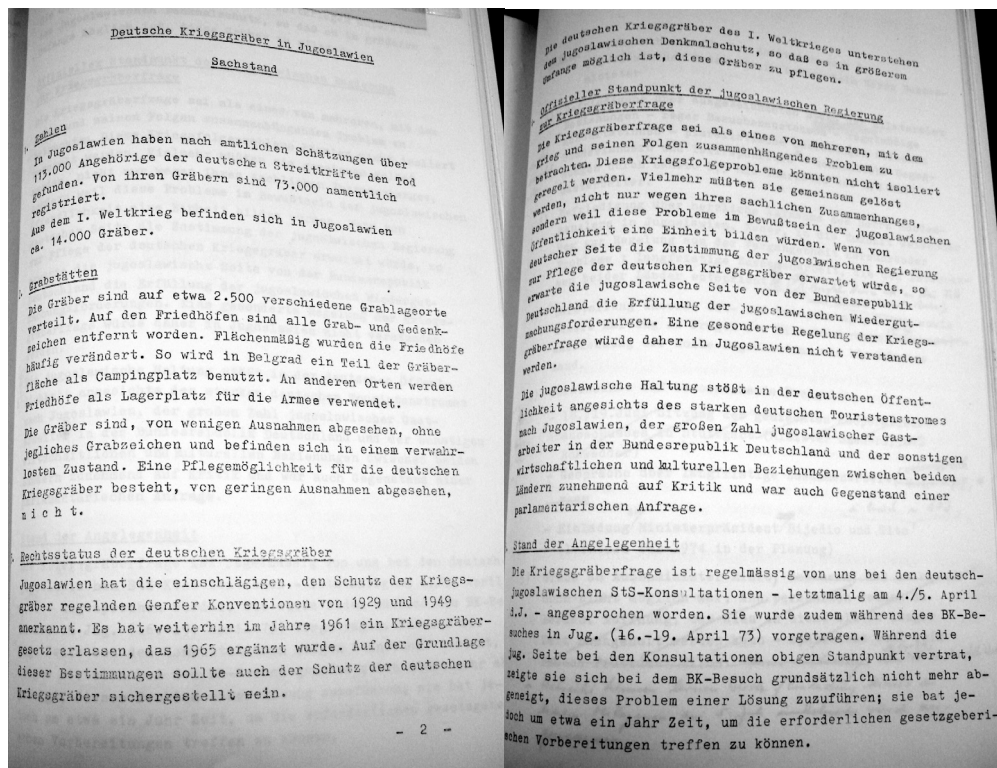
Slika 24: Nemško vojaško pokopališče na ljubljanskih Žalah po preureditvi iz leta 2003. Talne plošče nakazujejo na pokop 917 pokojnikov.¹⁶⁵

Slika 25: Nemško vojaško pokopališče v Kranju.¹⁶⁶

165 Slika Kornelija Ajlec.

166 Slika Kornelija Ajlec.

Sliki 26 in 27: Izvirna dokumenta o stanju nemških vojnih grobov v Jugoslaviji.¹⁶⁷

Slovo jugoslovanskega veleposlanika v ZRN Rudolfa Čačinoviča¹⁶⁸ in zahodnonemškega veleposlanika v Jugoslaviji Joachima Jaenickeja¹⁶⁹

Nemški predsednik Gustav Heinemann je 24. januarja 1973 ob 11. uri dopoldne v svojem delovnem kabinetu sprejel jugoslovanskega veleposlanika v Bonnu, Rudolfa Čačinoviča. Veleposlanik je prišel na poslovilni obisk, na katerem sta bila na nemški strani

168 Rudi (Rudolf) Čačinovič, diplomat, politik, publicist (* 23. marec 1914, Rakičan; † 14. januar 2008, Ljubljana, pokopan v Rakičanu): »Od 1951 je bil zaposlen na ministrstvu za zunanje zadeve v Beogradu ter kot šef konzulata v Zürichu in prvi sekretar veleposlaništva v Bernu. 1957–62 je vodil Okrajni ljudski odbor (OLO) Murska Sobota ter bil delegat Skupščine SRS in od 1965 ponovno zaposlen na sekretariatu za zunanje zadeve v Beogradu. 1968 je po normalizaciji odnosov med državama postal prvi jugoslovanski veleposlanik v Zvezni republiki Nemčiji (1968–73). Po vrnitvi v domovino je deloval kot član in podpredsednik izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije (1973–77), po propadu frankističnega režima v Španiji pa je bil imenovan za veleposlanika SFRJ v Madridu (1977–81). Bil je tudi svetovalec za mednarodne gospodarske odnose na zveznem sekretariatu za zunanje zadeve in republiški delegat v zvezni skupščini. V republiški skupščini je bil predsednik komisije za mednarodne odnose (1982–86). Po slovenski osamosvojitvi je bil pobudnik ustanovitve (1991) in prvi predsednik Slovenskega društva za mednarodne odnose. Po upokojitvi je še naprej pisal redne zunanjepolitične komentarje za slovenske časopise, predvsem za ljubljanski *Dnevnik*. Sodil je v generacijo diplomatov, ki je novi jugoslovanski državi utirala pot v mednarodni prostor. Bil je strokovnjak za navezovanje diplomatskih odnosov, njegove diplomatske naloge so bile usmerjene v vzpostavljane diplomatskih stikov (Madžarska, Argentina, Švica, Nemčija, Španija). Kalil se je v najbolj zahtevnem obdobju mednarodnih odnosov: hladna vojna, dekolonizacija, neuvrščenost, začetki globalizacije ipd. Ko se je slovenska diplomacija v začetku devetdesetih let 20. stoletja večinoma odpovedala znanju in izkušnjam diplomatov iz obdobja druge Jugoslavije, je svoje poznavanje mednarodnih odnosov in diplomacije prikazal v sedmih knjigah (spomini), časopisnih komentarjih in vodenju Društva za mednarodne odnose. Bil je tudi prevajalec iz madžarske in špansko-latinskoameriške literature.« Rudi Čačinovič, Slovenski biografski leksikon. Dosegljivo na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1020880/> (dostop: november 2025).

169 Joachim Jaenicke (* 2. avgust 1915, Vroclav; † 15. maj 2007, Lenggries), nemški diplomat. Julija 1950 je nastopil službo na zunanjem ministrstvu in je bil akreditiran v nemškem veleposlaništvu v Washingtonu. Od leta 1956 je vodil tiskovni oddelek zunanjega ministrstva. Do leta 1969 je bil namestnik generalnega sekretarja NATA za politične zadeve. Med letoma 1970 in 1974 je bil veleposlanik v SFRJ, med letoma 1977 in 1980 pa veleposlanik v Argentini. Leta 1980 se je upokojil. Joachim Jaenicke. Wikipedija. Dosegljivo na: https://de.wikipedia.org/wiki/Joachim_Jaenicke (dostop: november 2025).

prisotna tudi dva ožja sodelavca nemškega predsednika, prof. dr. Gaspari in dr. Hans Haide. Obisk je bil razmeroma kratek, trajal je le približno 20 minut.¹⁷⁰

Iz poročila o obisku Čačinoviča je razbrati, da je veleposlanik predsednika Heinemann obvestil, da bo postal podpredsednik slovenske vlade, pa tudi o tem, koga pričakuje za svojega naslednika. Poročevalcu dr. Heideju se je zdelo pomembno zapisati, da je Čačinovič povedal, da so Slovenci peti najmanjši narod na svetu. Napovedal pa je tudi, da bo, skladno z jugoslovanskimi navedbami, njegov naslednik verjetno Hrvat.¹⁷¹ Njegova napoved se je uresničila, saj je v Berlin prišel za veleposlanika Hrvat Budimir Lončar.

Slika 28: Rudi Čačinovič, slovenski Jugoslovanski veleposlanik v ZRN.¹⁷²

170 PAAA Bestand 42, Zwischenarchiv, 112618, Abschiedsbesuch des Botschafters der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien Herrn Rudolf Čačinovič am 24. januar 1973 um 11. Uhr bei den Herrn Bundespräsidenten, 29. 1. 1973.

171 Ibid.

172 Obrazislovenskihpokraj.in.si, »Rudi Čačinovič«. Dosegljivo na: <https://www.obrazislovenskihpokraj.in.si/oseba/rudi-cacinovic/> (dostop: november 2025)

Slika 29: Nemški zvezni predsednik Gustav Heinemann v družbi Willyja Brandta ob imenovanju Brandta za kanclerja, 21. oktober 1969.¹⁷³

Predsednik Heinemann je pogovor zasukal k vprašanju, ki je stalo v ospredju marksistarega evropskega državnika. Potem ko je pohvalil ustavno ureditev Jugoslavije kot večnacionalne države, se je zanimal, kako bo šlo dalje, po Titovi smrti. Čačinović se ni izognil neposrednemu odgovoru. Heinemannu je odvrnil, da je Tito v dobrem zdravstvenem stanju in da se ni treba bati njegovega skorajšnjega slovesa. Ko bo pa do tega nekega dne prišlo, je bojda dejal, vodstvo države ne bo prepuščeno posamezniku, saj »nihče ne more preseči pomembnosti Tita in čas herojev je minil«.¹⁷⁴

173 Machtwechsel in Bonn, 21. oktober 1969 v Vili Hammerschmidt. Dosegljivo na: <https://germanhistorydocs.org/de/zwei-deutsche-staaten-1961-1989/machtwechsel-in-bonn-21-oktober-1969> (dostop: december 2025).

174 Ibid.

Ob koncu obiska je Čačinovič kot poslovilno darilo predal predsedniku ZRN knjigo *Zgodovina reformacije v Sloveniji*, Heinemann pa je veleposlanika počastil z visokim odlikovanjem *Grosskreuz des Verdienstordens*, veliki križ za zasluge, in mu podaril podpisano sliko.¹⁷⁵

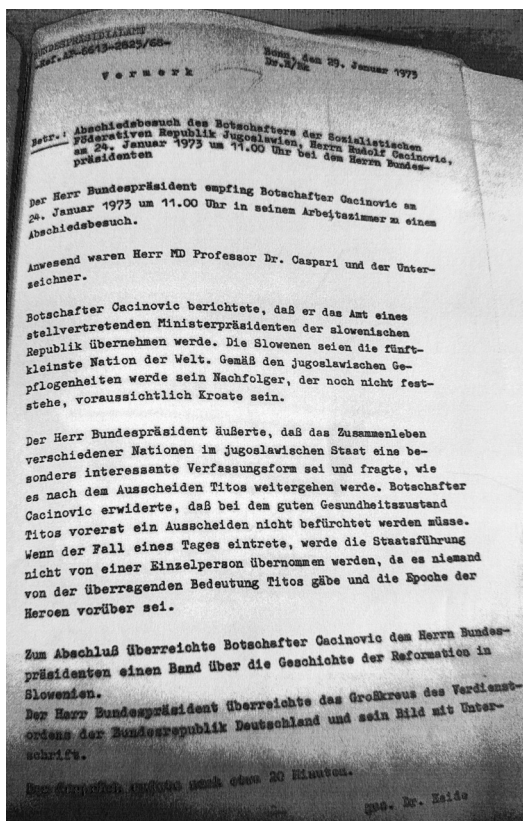

Slika 30: Grosseskreuz des Verdienstordens oz. veliki križ za zasluge, odlikovanje, ki ga je veleposlaniku Čačinoviču ob odhodu iz Bonna podelil predsednik ZRN Gustav Heidemann.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Ibid.

Odlikovanja za zasluge / *Verdienstorden* imajo osem stopenj. Običajno se podeljujejo medalje za zasluge ali križ za zasluge na traku. Višje stopnje pa so: križ za zasluge prvega razreda, veliki križ za zasluge, veliki križ za zasluge z zvezdo, veliki križ za zasluge z zvezdo in lento, veliki križ in posebna stopnja velikega križa. Več na: Orden und Ehrungen. Dosegljivo na: <https://www.bundespraesident.de/DE/Amt-und-Aufgaben/Orden-und-Ehrungen/Verdienstorden/Ordensstufen/Ordensstufen-node.html> (dostop: november 2025).

¹⁷⁶ Großkreuz in besonderer Ausführung. Dosegljivo na: <https://ordensmuseum.de/bundesverdienstorden/stufen/stufe-grosskreuz-in-besonderer-ausfuhrung/> (dostop: november 2025).

Slika 31: Izvirnik poročila o poslovnem obisku veleposlanika Rudija Čačinoviča pri nemškem predsedniku Gustavu Heinemannu.¹⁷⁷

Veleposlanik Čačinovič je skladno z diplomatskim protokolom o svojem odhodu le nekaj dni po obisku pri predsedniku republike uradno obvestil tudi nemškega zunanjega ministra Walterja Scheela. V pismu, naslovljenem nanj, mu je sporočil, da je njegov mandat v Bonnu potekel in da bo 6. februarja zapustil ZRN. Informiral ga je, da bo do prihoda njegovega naslednika posle veleposlaništva vodil poslanik Željko Jeglič. Nadaljeval je z zahvalo za »vse razumevanje in podporo, ki sem je bil od vas deležen pri izpolnjevanju svojih nalog, še posebej pri razvijanju odnosov med našima dvema državama in narodom«. ¹⁷⁸ Dodal pa je še osebno noto: »Ob tem bi se vam rad tudi na ta način v svojem imenu in imenu svojih sodelavcev še enkrat zahvalil za ljubeznivo gostoljubnost, ki ste nam jo izkazali ob poslovnih večerji.« ¹⁷⁹

¹⁷⁷ PAAA B 42, Zwischenarchiv, 112618.

¹⁷⁸ PAAA Bestand 42, Zwischenarchiv, 112618, Pismo veleposlanika Čačinoviča, Bad Godesberg 2. februar 1973.

¹⁷⁹ Ibid.

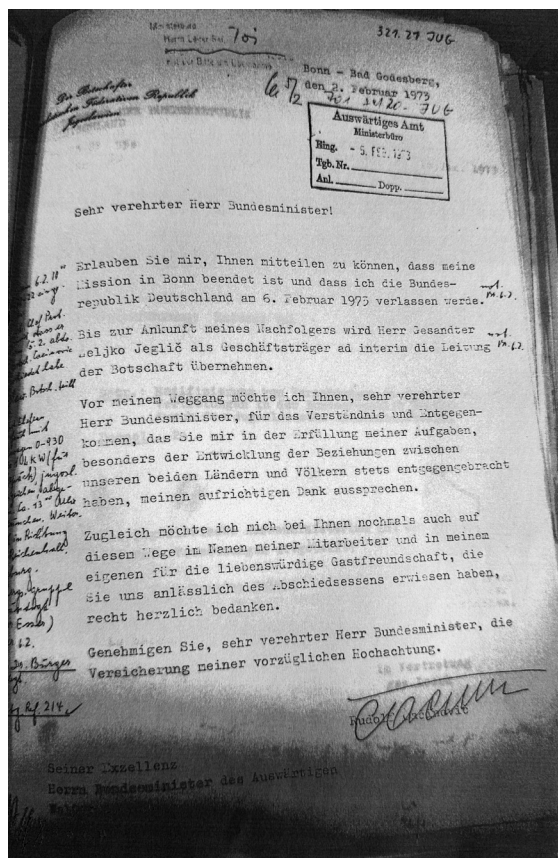
Seveda je mogoče pismo označiti kot diplomatsko protokolarno vljudnost, toda čemo, da je bil Čačinovič prvi jugoslovanski veleposlanik v ZRN po desetletje trajajoči prekinitvi diplomatskih odnosov in vrsti nerešenih bilateralnih problemov, se vendarle zdi, da je Čačinoviču uspelo zgraditi pristne, če že ne prijateljske odnose med državama.

Slika 32: Nemški zunanji minister Walter Scheel (1969–1974).¹⁸⁰

To dokazuje tudi kratka ocena njegove osebnosti in diplomatskega dela, ki so jo pripravili na bonškem zunanjem ministrstvu maja 1973. Zapisali so:

180 Walter Scheel. Wikimedia. Dosegljivo na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Walter_Scheel_1971.jpg (dostop: november 2025).

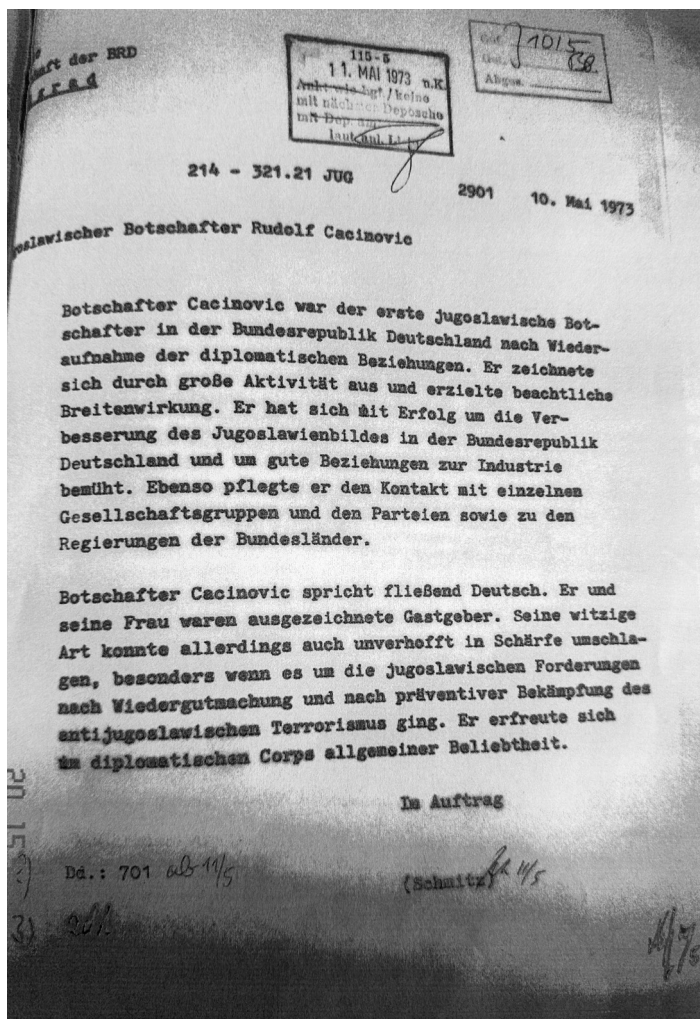
Slika 33: Izvirnik poslovnega pisma jugoslovanskega veleposlanika Rudija Čačinoviča nemškemu zunanjemu ministru Walterju Scheelu.¹⁸¹

Veleposlanik Čačinovič je bil prvi jugoslovanski veleposlanik v Zvezni republiki Nemčiji po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov. Odlikujeta ga velika aktivnost in dosežen dokaj širok učinek na širše kroge. Uspešno se je trudil za izboljšanje predstave o Jugoslaviji v ZRN in za dobre odnose z industrijo. Prav tako je gojil stike z različnimi družbenimi skupinami in strankami, kakor tudi z vladami zveznih dežel.

Veleposlanik Čačinovič govori tekoče nemško. On in njegova žena sta odlična gostitelja. Njegov šaljivi način komuniciranja pa se je seveda lahko nepričakovano obrnil tudi v ostrino, še posebej ko je šlo za jugoslovanske zahteve po odškodnini ali za preventivni boj zoper protijugoslovanski terorizem. V diplomatskem zboru je bil splošno priljubljen.¹⁸²

181 PAAA, B 42, Zwischenarchiv, 112618.

182 PAAA, Bestand 42, Zwischenarchiv, 112618, Jugoslawischer Botschafter Rudolf Čačinovič, 10. Mai 1973.

Slika 34: Izvirnik kratke ocene osebnosti in delovanja jugoslovanskega veleposlanika Rudija Čacinovića.¹⁸³

Gre za zapis, na katerega Jugoslavija seveda ni mogla vplivati. Zato ponavljam, kar sem zapisal v oceni zelo dobre knjige beograjskega kolega Zorana Janjetovića,¹⁸⁴ v kateri se je dotaknil tudi vprašanja kakovosti in ugleda nekdanje jugoslovanske diplomacije. V svoji knjigi »*Ostpolitik*« sem njegovo dokaj negativno oceno delovanja jugoslovanske diplomacije v ZRN takrat deloma relativiziral. Zapisal sem:

183 PAAA, B 42, Zwischenarchiv, 112618.

184 Janjetović, *Od Auschwitza do Brijuna*.

Le še eno načelno in eno konkretno opazko si dovljujem, preden zaključim svoje razmišljanje o tej zanimivi in tudi zame nadvse poučni knjigi. Pri njenem prebiranju dobi bralec občutek, da avtor ne ceni kdo ve kako profesionalnost bivše jugoslovanske diplomacije. Tak občutek še posebej dokazuje avtorjeva ugotovitev na strani 117, kjer jugoslovanski diplomaciji očita tako rekoč amaterstvo in nepoznavanje snovi, ko pravi: »... funkcionarjem ZSZZ¹⁸⁵ ni bilo poznano funkcioniranje bonske administracije ...«. Iz mojega večletnega proučevanja jugoslovanske diplomatske zgodovine, še posebej v odnosih z Nemčijo to nikakor ne izhaja. Jugoslovanska diplomacija je bila kraju in času primerno, ideološko obarvana in naravnana, vendar večina diplomatov visoko cenjenih. V konkretnem primeru pa je ta diplomacija v »boju« z nemško vendarle dosegla zelo dober čeprav »samo neodločen rezultat«. Del te diplomacije je bil tudi dolgoletni veleposlanik v Bonnu Slovenec Rudi Čačinovič in ne Čačinović, ki je danes nestor slovenske diplomacije.

Naj zapisano ne vzbudi vtisa, da je delo Zorana Janjetovića povprečno in polno nedorečenosti. Nasprotno opravil je veliko delo, ki ga za njim ne bo treba ponavljati ali bistveno popravljati. Gre za temeljno delo s tega področja, ki naj zasluži pozornost tako strokovne publike, kot širše javnosti. Prebral sem ga na mah in z zadovoljstvom zaprl zadnjo stran.¹⁸⁶

O slovesu nemškega veleposlanika Joachima Jaenickeja sem v pregledanem arhivu nemškega zunanjega ministrstva našel nekaj več podatkov. Nemški veleposlanik se je poslovil januarja 1975, torej skoraj dve leti po tem, ko se je poslovil Čačinovič. Tudi ta obisk je potekal v prijateljskem in konstruktivnem vzdušju, kar je kljub nekaterim nerešenim zadevam kazalo na dobre bilateralne odnose. O poslovilnem obisku pri jugoslovanskemu zunanjemu ministru Milošu Miniću obstoja daljše poročilo beogradskega veleposlaništva. Na obisku pri jugoslovanskem zunanjem ministru so bili poleg veleposlanika in zunanjega ministra prisotni še posebni svetovalec ministra (referent za Nemčijo) Milovanović in sodelavec veleposlaništva, legacijski svetnik I. razreda, dr. Klaus Haak. Pogovor ni bil samo vljudnostne narave, ampak je načel tudi nekatere vsebinske teme.¹⁸⁷

185 Zvezni sekretariat za zunanje zadeve.

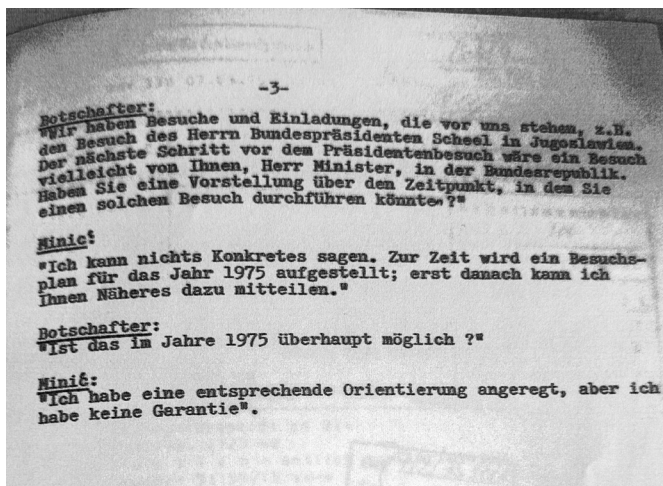
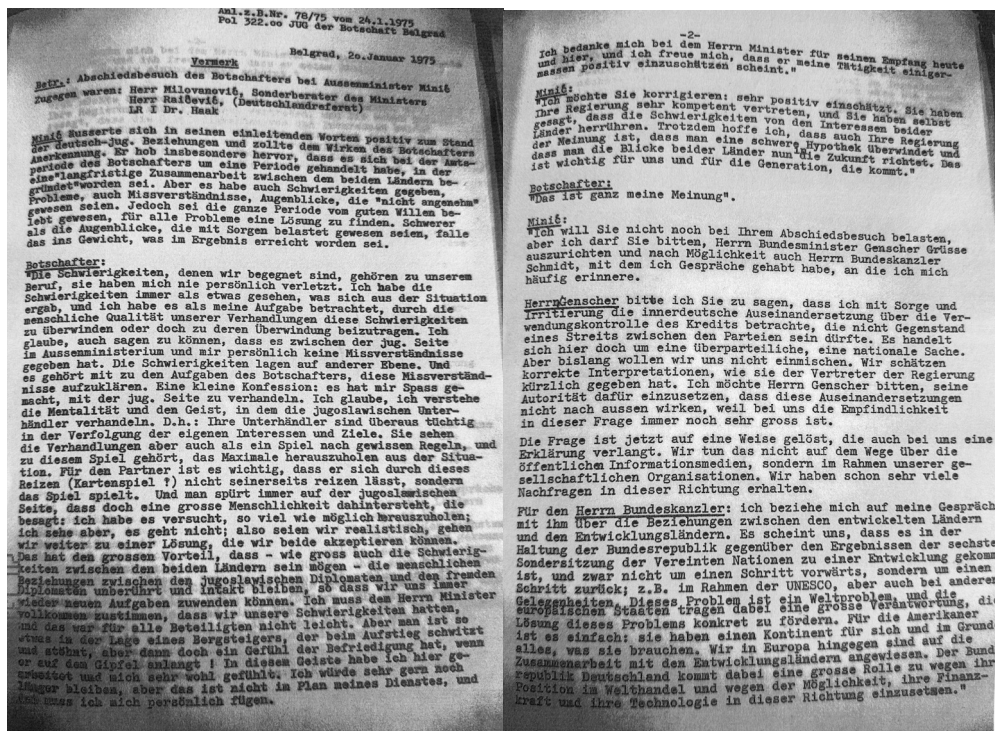
186 Nečak, »*Ostpolitik*«, 227.

187 PAAA, Bestand 42, Zwischenarchiv, 116707, Abschiedbesuch des Botschafters beo Aussenminister Minić, 20. Januar 1975.

Slika 35: Miloš Minić z nizozemsko kraljico Julijano v palači Soestdijk, 4. december 1975.¹⁸⁸

188 Konigin Juliana en Miloš Minić (1975). Wikimedia. Dosegljivo na: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Koningin_Juliana_en_Milo%C5%A1_Mini%C4%87_\(1975\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Koningin_Juliana_en_Milo%C5%A1_Mini%C4%87_(1975).jpg) (dostop: januar 2026).

Slike 36-38: Izvirnik poročila o poslovnem obisku nemškega veleposlanika Joachima Jaenickeja pri jugoslovanskem zunanjem ministru Milošu Miniću 20. januarja 1975.¹⁸⁹

Minić je spregovoril prvi. Njegove uvodne besede so bile zmes diplomatske vljudnosti in dovolj vidne kritike. Najprej je minister pozitivno ocenil raven nemško-jugoslovanskih odnosov in je posebno pohvalil delo veleposlanika, saj naj bi se ravno v času njegovega mandata utemeljilo dolgoročno sodelovanje med obema državama. Poudaril pa je, da je bilo kar nekaj težav, nesporazumov, trenutkov, ki niso bili prijetni. Toda v vsem mandatnem obdobju veleposlanikovega dela v Beogradu je prevladovala dobra volja za iskanje rešitev za nastale probleme.¹⁹⁰

Jaenicke je besede zunanjega ministra upravičeno razumel kot pohvalo, in ne kot kritiko svojega dela. Ministru je odvrnil, da je razumel težave kot sestavni del svojega dela, ki ga niso nikoli osebno prizadele. Težave je reševal ali vsaj poskušal rešiti v »vljudnih pogajanjih«. Zavrnil pa je ministra, rekoč, da med jugoslovansko stranjo na zunanjem ministrstvu in njim osebno ni bilo nobenih nesporazumov. Če je prišlo do kakšnih nesporazumov, je prišlo na povsem drugi ravni, je dejal in še enkrat zatrdil, da sodi pojasnjevanje nesporazumov med delovne naloge veleposlanika, ter dodal: »Naj priznam: bilo mi je v zadovoljstvo pogajati se z jugoslovansko stranjo.«¹⁹¹ Jaenicke je bil zelo dober poznavalec Jugoslavije in njenih ljudi. To je nakazal tudi sam, ko je ministru pojasnjeval, da razume mentaliteto jugoslovanskih pogajalcev in »duh« (*Geist*), v katerem se pogajajo. Pohvalil jih je, da so nadvse pošteni (*tüchtig*) pri zasledovanju lastnih interesov in ciljev. Jugoslovanski pogajalci so, po njegovem mnenju, jemali pogajanja tudi kot igro z določenimi pogoji, k tej igri pa sodi težnja, da iz situacije izvelečijo največ, kar je mogoče. Svojo vlogo v tej igri je označil z besedami: »Poizkušal sem izveleči največ, kot je mogoče, če pa sem ugotovil, da to ni mogoče, sem si rekel, ostanimo realistični in najdimo rešitev, ki bo sprejemljiva za obe strani.«¹⁹² Pohvalil je jugoslovansko diplomacijo, češ: »Naj so težave bile še tako velike, so človeški odnosi med jugoslovanskimi in tujimi diplomati ostali nedotaknjeni in intaktni, tako da smo se vedno znova lahko vračali k novim nalogam.«¹⁹³

Veleposlanik se je dotaknil tudi težav v odnosih, ki jih je omenil minister Minić. Pritrdil mu je, da so v bilateralnih odnosih bile tudi težave, kar za nobeno stran ni bilo lahko. Z »alpinistično« prisposodbo je ocenil njihovo reševanje. Dejal je, da so težave reševali tako, kot alpinist poskuša priti na vrh gore: »Poti se in stoka, vendar ga po osvojitvi vrha zajame občutek zadovoljstva. V tem duhu sem tu deloval in sem se zelo dobro počutil. Zelo rad bi ostal še dalje, toda to ni v načrtu moje službe in to moram osebno sprejeti.«¹⁹⁴ Svoja izvajanja je zaključil z običajno zahvalo za sprejem in dodal, da ga ve-

190 PAAA, Bestand 42, Zwischenarchiv, 116707, Abschiedbesuch des Botschafters beo Aussenminister Minić, 20. Januar 1975.

191 Ibid.

192 Ibid.

193 Ibid.

194 Ibid.

seli, da je minister njegovo diplomatsko delo v Jugoslaviji kolikor toliko pozitivno ocenil. Minić ga je takoj popravil in očitno ne samo zaradi vljudnosti zatrdil: »Zelo pozitivno ocenil. Svojo vlado ste zelo kompetentno zastopali. Sami ste dejali, da težave izvirajo iz interesov obeh držav. Kljub temu upam, da je tudi vaša vlada mnenja, da je treba težko hipoteko preseči in poglede obeh držav usmeriti v prihodnost.«¹⁹⁵ Veleposlanik je potrdil ministrove besede.

S tem je bil poslovilni obisk veleposlanika Jaenickeja pravzaprav končan. Toda minister je izrabil tudi to priložnost, da je prosil veleposlanika, da v Bonn sporoči še nekaj »mnenj« o stvareh, ki so bile za Jugoslavijo zelo pomembne. Na prvem mestu so bila seveda finančna vprašanja. Minić je Jaenickeja prosil, da zunanjemu ministru Hansu-Dietrichu Genscherju sporoči njegovo zaskrbljenost ob nemški diskusiji okoli določenih vprašanj, povezanih z uporabo kredita, odobrenega Jugoslaviji.¹⁹⁶ Po njegovem prepričanju ta tema ne more biti predmet spora med strankami, ker gre za nadstrankarsko, državno stvar. Prosil je veleposlanika, naj pozdravi zunanjega ministra Genscherja in ga pozove, da s svojo avtoriteto deluje tako, da ti notranji nemški strankarski spori ne bi učinkovali navzven. Podčrtal je, da je v Jugoslaviji senzibilnost do tega vprašanja še vedno zelo velika. Razložil pa mu je še, da mora tudi jugoslovanska vlada pojasnjevati, kako in kaj bo s črpanjem sredstev iz odobrenega kredita. In to ne samo prek medijev, temveč tudi prek družbeno-političnih organizacij, saj prihaja do mnogih zadevnih vprašanj.¹⁹⁷

Minić je izrabil poslovilni obisk še za eno prošnjo, ki naj bi jo veleposlanik posredoval v Bonn. Tokrat je bil naslovnik zvezni kancler Helmut Schmidt, šlo pa je pretežno za multilateralno problematiko. Veleposlanika je prosil, naj zveznega kanclerja opozori na pereče vprašanje odnosa med razvitimi državami in državami v razvoju. Po ministrovem mnenju je bilo stališče ZRN do tega vprašanja prej korak nazaj kot korak naprej. Minić je bil namreč prepričan, da bi morala ZRN, kot gospodarsko, tehnološko in finančno močna država, odigrati pomembnejšo vlogo. Odgovora veleposlanika ni najti v poročilu o poslovilnem obisku, Minićeva prošnja pa kaže na to, da sta državi tudi pri multilateralnih vprašanjih dobro sodelovali in imeli nanje nemalokrat podobne poglede.¹⁹⁸

195 Ibid.

196 Gre za vprašanja, na kakšen način in za kaj se lahko porabijo sredstva, ki jih je Jugoslavija dobila na osnovi sporazuma med Brandtom in Titom, sklenjenega na Brionih leta 1973, s katerim naj bi bilo rešeno vprašanje odškodnine za storjene nacistične zločine v Jugoslaviji v drugi svetovni vojni (*Widergutmachung*). Omenjena senzibilnost pa se gotovo nanaša na politično-vsebinsko konotacijo poimenovanja teh sredstev. ZRN in pogodba o posojilu govorita o »*Kapitalhilfe*«, Jugoslavija pa je dolgo časa vztrajala na poimenovanju »odškodnina/*Widergutmachung*«, kar naj bi bilo primernejše za jugoslovansko notranjepolitično rabo. Želeli so namreč poudariti, da ne gre za običajno posojilo, temveč za odškodnino za nacistične zločine, kar naj bi zahtevalo prebivalstvo Jugoslavije. Več o tej tematiki glej: Janjetović, *Od Auschwitza do Brijuna*.

197 PAAA Bestand 42, Zwischenarchiv, 116707, Abschiedbesuch des Botschafters beo Aussenminister Minić, 20. Januar 1975.

198 Ibid.

Veleposlanik je ob zaključku obiska spremenil temo pogovora. Načel je namreč vprašanja, ki prav tako sodijo v dobre bilateralne odnose. Šlo je za vprašanja, ki jih je poimenoval »obiski in vabila«, ter kot primer navedel obisk nemškega predsednika Walterja Scheela v Jugoslaviji. Pred tem obiskom bi po njegovem mnenju moralo priti do obiska Minića samega v ZRN, zato ga je kar neposredno vprašal, ali ima kakšno idejo, kdaj bi do tega obiska lahko prišlo. Minić vabila ni zavrnil, vrata pa je pustil na široko odprta, saj je dejal le, da mu ne more odgovoriti nič konkretnega, ker je načrt obiskov za leto 1975 še v izdelavi. Veleposlanik je vseeno želel konkretnější odgovor in je vprašal ministra, ali je v letu 1975 tak obisk sploh mogoče pričakovati. Odgovor je bil diplomatski: »Dal sem take usmeritve, toda nimam nobenega zagotovila.«¹⁹⁹

Medtem ko je Čačinović opravil poslovilni obisk pri nemškem zveznem predsedniku in se pisno zahvalil zunanjemu ministru, je Jaenicke, kot odličen poznavalec jugoslovanske družbeno-politične, multietnične stvarnosti, svoje poslavljanje zastavil protokolarno in vsebinsko mnogo širše. O tem govori poročilo veleposlanika, naslovljeno na bonško zunanje ministrstvo z dne 24. januarja 1975 z naslovom »Obiski in prireditve ob priliki moje poslovitve«.²⁰⁰ Zavedal se je pomena ustavne reforme iz leta 1974, ki je v smeri konfederativne ureditve države dajala več pomena, samostojnosti in moči jugoslovanskim republikam ter avtonomnima pokrajinama. V decembru 1974 ter januarju 1975 se je zato odpravil na obisk vseh osmih glavnih mest republik in avtonomnih pokrajin. V vseh so ga sprejeli predsedniki predsedstev, predsedniki vlad, predsedniki skupščin in šefi partije oz. njihovi namestniki, kar gotovo kaže na pomen bilateralnega (ne samo finančnega) sodelovanja ter na raven meddržavnih odnosov.²⁰¹

Pomenljiva je njegova ocena obiskov in razvoja bilateralnih odnosov. Zapisal je, da ko je leta 1969 prišel v Beograd, odnosi med državama niso bili brez problemov. Podčrtal je tri očitke, ki jih je z jugoslovanske strani največkrat slišal in so obremenjevali odnose:

- »nerešeno vprašanje odškodnine (*Wiedergutmachung*),
- teroristična dejavnost protijugoslovanskih emigrantov na področju države,
- problemi jugoslovanskih »gastarbajterjev« v ZRN-«.²⁰²

Poročal je, da so mu sogovorniki na vseh poslovilnih obiskih zagotavljali, da so nemško-jugoslovanski odnosi po večletnem pozitivnem razvoju sedaj zelo dobri in da je tudi on osebno mnogo prispeval k temu. Očitno pa je, tako je sporočil v Bonn, jugoslovansko zunanje ministrstvo izdalo primerno obvezno navodilo pri uporabi izrazja, ko je bil govor o odnosih med državama. To svojo pripombo je podkrepil s primerom, češ da nihče od jugoslovanskih sogovornikov ni načenjal diskusij okoli besedila sporazuma

199 Ibid.

200 PAAA Bestand 42, Zwischenarchiv, 116707, Besuche und Veranstaltungen aus Anlass meiner Verabschiedung, 24. Januar 1975.

201 Ibid.

202 Ibid.

o »*Kapitalhilfe*«, ki so prav decembra 1974 še vedno prisotne. V pogovorih pa je bilo znati skrb jugoslovanske strani, da bi določila »*Anwerbestoppa*«²⁰³ povzročila poslabšanje zaposlitvenih možnosti za jugoslovanske delavce v ZRN, kar bi posledično pomenilo, da bi se začela njihova množična vračanja v Jugoslavijo.²⁰⁴

Na drugi strani pa so veleposlanikovi sogovorniki polagali velike upe v bodoče sodelovanje z ZRN. Poročal je, da so se vsi temeljito pripravili na njegov obisk: zbrali točne podatke o nemško-jugoslovanskih gospodarskih odnosih s svojo republiko oz. avtonomno pokrajino ter izražali željo po večjih investicijah nemških podjetij, da bi zagotovili čim večje število delovnih mest v Jugoslaviji.²⁰⁵

Gospodarski odnosi oz. finančno-gospodarska odvisnost Jugoslavije od ZRN je bila nesporno ena najpomembnejši rdečih niti odnosov med državama. Toda tudi politična vprašanja/dogajanja v Jugoslaviji in v ZRN so bila na dnevnem redu pogovorov. Veleposlanik je bil zadovoljen, da je pri pogovorih z najvišjimi predstavniki republik in pokrajin dobil priložnost pojasnjevati politiko nemške zvezne vlade, še posebej nemško in svetovno gospodarsko politiko do stabilizacijskih prizadevanj, tako pomembnih za Jugoslavijo. Postavil pa se je tudi po robu napadom, ki so bili z najvišjega jugoslovanskega mesta sproženi v zvezi s ciprsko krizo²⁰⁶ in pomorskimi manevri NATA tega leta v Jadranskem morju. Teh očitkov je bil, vsaj posredno, deležen tudi Jaenicke, še posebej na obisku pri partijskemu šefu Kosova, Mahmutu Bakaliju. Bakali je namreč napadel vlogo NATA v Evropi in članstvo ZRN v njem. Diskusija o teh vprašanjih je bila tako »živahna«, da se je čas obiska močno podaljšal na »neprotokolarno« uro in pol.²⁰⁷ Lahko bi rekli, da so bili nekateri jugoslovanski politiki »bolj papeški od papeža« in da so vendarle prišle do izraza tudi razlike v političnih pogledih.

Zanimivo je, da veleposlanika na obisk ni sprejel Tito. Jaenicke je kot »opravičilo« zato zapisal, da je Tito vse protokolarne obveznosti predal podpredsedniku predsedstva SFRJ Petru Stamboliću in ni sprejemal nobenih poslovitve vodji diplomatskih misij v

203 ZRN je brez predhodnih konzultacij tudi za Jugoslavijo uvedla ukrep prepovedi nadaljnega angažiranja novih tujih delavcev na začasnem delu v ZRN (t. i. *Gastarbeiter-Anwerbestopp*) in ugotavljala, da bo morala v prihodnje zmanjšati otroške dodatke za otroke delavcev na delu v ZRN, kar bi lahko negativno vplivalo na pozicijo Jugoslavije do Bonna, saj so bili prav »gastarbafterji« v zahodnonemških industrijskih središčih glavni način, s katerim je Jugoslavija »reševala« problem trajne visoke brezposelnosti.

204 PAAA Bestand 42, Zwischenarchiv, 116707, Besuche und Veranstaltungen aus Anlass meiner Verabschiedung, 24. Januar 1975.

205 Ibid.

206 Leta 1974 je Ciper napadla Turčija in ustanovila Turško republiko Severni Ciper. Te države razen Turčije ne priznava nobena druga država. V naslednjih desetletjih je severni del postal naseljen skoraj izključno s Turki, južni dve tretjini pa z Grki, tako da ozemljema včasih pravimo »grški del« in »turški del« Cipra. V letih 2003 in 2004 so pod okriljem Organizacije združenih narodov tekla pogajanja za vnovično združitev obeh delov otoka, vendar je grški del zavrnil pogoje združitve. Tako se je Evropski uniji pridružil le grški del otoka. Ciper. Wikipedia. Dosegljivo na: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Ciper> (dostop: januar 2026).

207 PAAA Bestand 42, Zwischenarchiv, 116707, Besuche und Veranstaltungen aus Anlass meiner Verabschiedung, 24. Januar 1975.

Jugoslaviji. Zadnji, ki ga je Tito sprejel, je bil švicarski veleposlanik, marca 1974, in to zato, ker je bil doyen²⁰⁸ diplomatskega zbora. Stambolić je Jaenickeju v Titovem imenu predal visoko odlikovanje »red jugoslovanske zastave z lento«.²⁰⁹

Slika 39: Red jugoslovanske zastave z lento – I. stopnje, Titovo odlikovanje veleposlaniku ZRN Joachimju Jaenickeju ob koncu mandata.²¹⁰

208 Najstarejši po protokolu oz. najdlje akreditirani vodja diplomatske misije v državi gostiteljici ter kot tak protokolarni predstavnik diplomatskega zbora pri uradnih slovesnostih.

209 Ibid.

Red jugoslovanske zastave je leta 1947 ustanovil Josip Broz - Tito in je imel pet stopenj: I. z lento, II. z zlatim vencem, III. z zlato zvezdo na ogrlici, IV. z zlato zvezdo, V. s srebrnim vencem. Red druge stopnje je bil ustanovljen leta 1955. Odlikovanje je bilo sedmo po rangu, za redom jugoslovanske zvezde, redom svobode, redom narodnega heroja, redom junaka socialističnega dela, redom ljudske osvoboditve in redom vojne zastave. Seznam odlikovanj SFRJ, Wikipedia. Dosegljivo na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_odlikovanj_SFRJ (dostop: januar 2026).

210 Viktor Lazić. Legacy of Branko Pešić in Adligat, Order of the Yugoslav Flag with a Ribbon. Dosegljivo na: <https://sr.wikipedia.org> (dostop: januar 2026).

Sicer pa so ga sprejeli najvidnejši predstavniki federacije: že obravnavani namestnik predsednika vlade in zunanji minister Miloš Minić, sekretar izvršnega komiteja CK ZKJ Stane Dolanc, predsednik zvezne skupščine Kiro Gligorov in predsednik zunanjepolitičnega odbora Zvezne skupščine Mihailo Javorski. Veliko pozornost je veleposlanik v poročilu Bonnu posvetil izrečenim besedam Petra Stambolića. Iz njegovega govora je v Bonn poslal kar citat izjave, ki se mu je zdel zelo pomemben:

Mnenja smo, da bodo tudi vprašanja, katerih reševanje je v teku, kmalu uspešno rešena. Obe strani vodijo namreč skupna prizadevanja, skupna volja in skupne usmeritve, da še naprej delujemo v smeri vsestranskega razvoja naših odnosov, ki so brez dvoma v interesu obeh narodov (sic).²¹¹

Očitno je veleposlanika zmotilo, da se je Stambolić kritično dotaknil tudi neresenih vprašanj in ni samo hvalil medsebojnih odnosov. Njegova izjava naj bi namreč nakazovala, da je ZRN »kriva« za zaostanek pri reševanju neresenih (gospodarskih, op. p.) vprašanj. Veleposlaništvo se je zato obrnilo na jugoslovansko zunanje ministrstvo z vprašanjem, ali je bil govor Titovega namestnika usklajen z zunanjim ministrstvom. Dobili so negativen odgovor in veleposlanik je v govoru ob priliki poslovilne večerje ter ob prisotnosti jugoslovanskega predsednika nemško-jugoslovanskega koordinacijskega odbora dr. Emila Ludvigerja in zveznega ministra za zunanjo trgovino izjavil: »Nihče, ki sedi za to mizo, ni kriv za preteklost. V duhu odgovornosti do preteklosti pri prizadevanjih za razčiščenje odprtih vprašanj nismo prizanesli z nobenim naporom, da bi končno našli rešitev. Zdaj pa je res že čas, da obe strani svoj pogled usmerita v prihodnost.«²¹²

Predsednik jugoslovanske skupščine je bil v svojem nagovoru ob poslovilnem obisku dosti bolj prizanesljiv in prijazen do veleposlanika. Zagotavljal mu je, da je bil čas njegovega delovanja v Beogradu obdobje, ki je v nemško-jugoslovanskih odnosih pomenilo čas zelo prijateljskih stikov in v katerem je bilo mogoče urediti tudi vprašanja, ki so ostala iz preteklosti.²¹³

Stane Dolanc je bilateralne odnose med Jugoslavijo in ZRN v času delovanja Joachim Jaenickeja postavil v širše okvire. V središče v nemščini potekajočega pogovora in odnosa med državama je postavil trditev, da so se predvsem spremenila čustva Jugoslovancov do Nemcev. To naj bi bilo še pomembneje od številnih pogodb med Jugoslavijo in ZRN. Počasi, vendar zanesljivo, je nadaljeval Dolanc, se v odnosih med državama oblikuje nova kvaliteta, ki jo je dolga leta bremenilo nasledstvo obdobja med letoma 1941 do 1945. O gospodarsko-finančnih stvareh oz. o sporazumu o »*Kapitalhilfe*« skorajda ni

211 PAAA Bestand 42, Zwischenarchiv, 116707, Besuche und Veranstaltungen aus Anlass meiner Verabschiedung, 24. Januar 1975.

212 Ibid.

213 Ibid.

bilo govora. Ko je veleposlanik načel to temo, je Dolanc odgovoril, da gre pri tem le še za formalni zaključek zadeve. Pritrdil je opazki veleposlanika, da »duh Brionov« na obeh straneh zahteva nadaljnje korake.²¹⁴

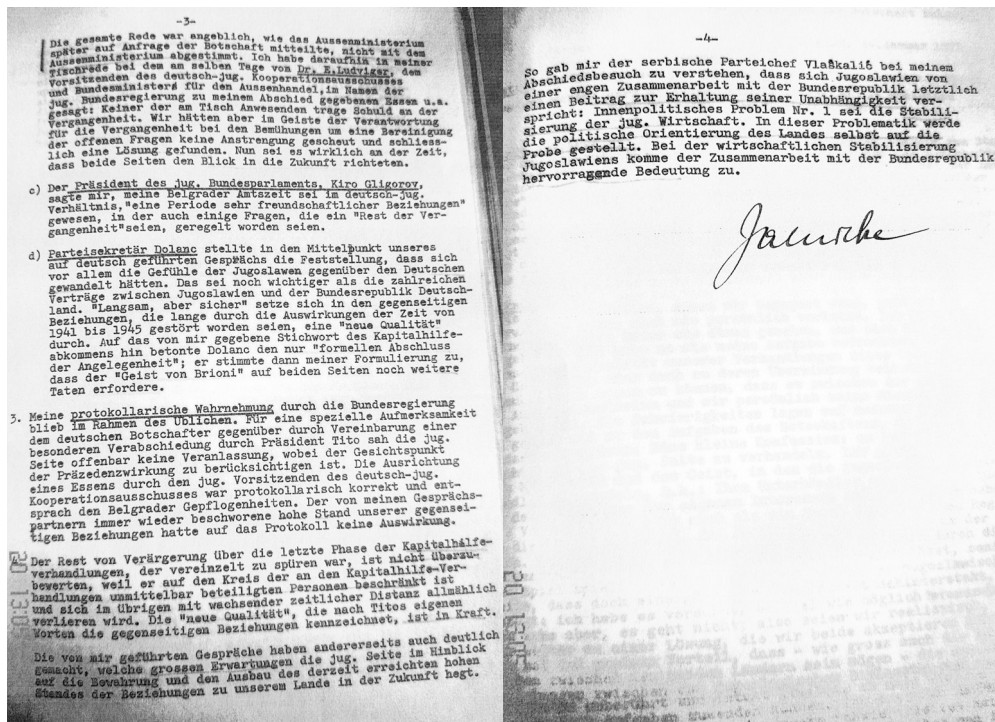

Slika 40: Tito in Willy Brandt na Brionih, april 1973.²¹⁵

Protokolarno gledano se je jugoslovanska zvezna vlada obnašala skladno z običaji, je zapisal veleposlanik. Očitno pa mu ni bilo vseeno, da ga na poslovilni obisk ni sprejel predsednik Tito. V Bonn je sporočil, da jugoslovanska stran ni videla nobene potrebe, da bi prišlo do njegovega poslovilnega obiska pri Titu. To naj bi bilo po mnenju Jaenickeja treba jemati kot precedenčni primer. Na drugi strani pa je ocenil, da je bilo kosilo, ki ga je v njegovo čast pripravil jugoslovanski predsednik jugoslovansko-nemškega koordinacijskega odbora korektno in je odgovarjalo jugoslovanskim navadam. Pomirjujoče je sporočal še, da ostankov nejevolje v zadnji fazi pogajanj o »*Kapitalhilfe*«, ki jo je bilo tu in tam zaznati, ni treba precenjevati. To pa zato, ker je nejevolja omejena na tisti krog oseb, ki so neposredno udeležene pri pogajanjih. Prepričan je

214 PAAA Bestand 42, Zwischenarchiv, 116707, Besuche und Veranstaltungen aus Anlass meiner Verabschiedung, 24. Januar 1975.

215 Dimić Lompar, Natalija. 50th Anniversary of the Brioni Meeting of Tito and Brandt. Gentleman's Agreement. *Cord Magazine*. Dosegljivo na: <https://cordmagazine.com/country-in-focus/germany/brioni-meeting-of-tito-and-brandt-gentlemens-agreement/> (dostop: januar 2026).

Slike 41–44: Izvornik poročila Joachima Jaenickeja o poslovnih obiskih in prireditvah ob koncu njegovega mandata v Beogradu.²¹⁸

Jugoslovanski diplomati so bili tudi »modne ikone« v Bonnu

Jugoslovanski predstavniki v ZRN niso bili v Bonnu le visoko cenjeni diplomati, temveč so bili opaženi tudi pri nepolitičnih zadevah. V ta kontekst sodi na neki način zabavna, vendar obenem povedna »modna« opazka, zapisana v članku uglednega zmerno konservativnega dnevnika *Die Welt* z dne 12. aprila 1974. V rubriki *Bonn Soir* je znana novinarka tega časnika Almut Hauenschild objavila krajši članek o obisku pri drugem možu jugoslovanskega veleposlaništva v Bonnu, poslaniku slovenskega rodu Željku Jegliču.²¹⁹ Začenja ga s stavkom: »Željko Jeglič, jugoslovanski poslanik na bonskem jugoslovanskem veleposlaništvu, je svetel modni trenutek [*Lichtblick*] med bonskimi diplomati.«²²⁰

Članek je bil očitno namenjen kritiki oblačenja bonskih diplomatov, saj avtorica že uvodoma zatrjuje, da je zelo razširjeno mnenje, da je Bonn, sodeč po modi, zadnji (*Hinterletzte*) v Evropi. Ugotavlja pa tudi, da je vendarle najti modno oblečene diplomate, čeprav jih je malo. Ti so doma, tako meni Hauenschild, južno od 48. vzporednika. Med njimi je posebej izpostavila jugoslovanskega poslanika, Slovenca Željka Jegliča. V Bonnu je bil Jeglič takrat že tri leta in pol, novinarka pa ga je predstavila kot moškega, ki je tako rekoč maneken: »Visok, vitek, z gostimi osivelimi lasmi, rimskim nosom in temnimi očmi v vencu smejalnih gubic.«²²¹

Novinarko je poslanik Jeglič sprejel v svoji pisarni na veleposlaništvu, ki jo je označila za konservativno opremljeno: »Udobna rjava usnjena sedežna garnitura in mogočna pisalna miza.«²²² In že takoj na začetku članka modni kompliment poslaniku. Zapisala je, da je bil poslanik oblečen v sivo sukneno obleko z ujemajočim se telovnikom in črno-belo

219 Željko Jeglič (Železniki, * 1930, † 2024), pravnik, novinar, od leta 1958 karierni diplomat. Konzul v Celovcu, namestnik jugoslovanskega veleposlanika v Bonnu, diplomat v ZDA, veleposlanik v več državah Afrike, pozneje v samostojni Sloveniji pa veleposlanik v Švici in Kneževini Liechtenstein. Šef referata za ZRN, Avstrijo in Švico v Zveznem sekretariatu za zunanje zadeve v Beogradu.

220 PAAA, Berlin, Zwischenarchiv, 116711.

221 Ibid.

222 Ibid.

progasto svilen o kravat. Na izraženi kompliment je poslanik sproščeno odgovoril: »Ni važno, kakšno obleko nosi človek, temveč kakšen človek je v njej.« Novinarica *Die Welt* ni slučajno prišla na intervju k poslaniku Jegliču. Bralcem je sporočila, da je poslanik s svojo eleganco vzbujal pozornost na mnogih diplomatskih sprejemih. Opazko Hauenschild je poslanik nekako z nejevoljo zavrnil, češ da gre za čisto slučajnost, in na vprašanje, katerega krojača visoke mode (*Coutier*) ima najrajši, dodal, da ima v primerjavi z drugimi diplomati manj denarja in zato obleke nakupuje v Italiji, kjer je lira trenutno zelo poceni.

BONN SOIR

Almut Hauenschild berichtet: Željko Jeglič, Gesandter an der Jugoslawischen Botschaft in Bonn, ist ein modischer Lichtblick unter den Diplomaten — Ein norditalienischer Bonni kommt, arbeitet für ihn — Auch Botschafter Budimir Lončar läßt bei ihm schneiden — Nevenka Jeglič hat einen ganz und gar weiblichen Grund, den Italiener zu schätzen.

Entgegen der weitverbreiteten Meinung, Bonn sei modisch gesehen das „Hinterletzte“ in Europa, gibt es sie doch: die gutgekleideten Diplomaten. Wenige nur. Und die, man kann darauf wetten, sind dann südlich des 48. Breitengrades zu Hause.

Jugoslawiens Gesandter, **Željko Jeglič**, seit dreieinhalb Jahren in Bonn, gehört dazu: Groß, schlank, dichtes graumeliertes Haar, eine römische Nase und dunkle Augen in einem Kranz von Lachfalten.

Er empfängt mich in seinem Büro der jugoslawischen Botschaft in der Mehlmer Schloßstraße. Konservativ ist das Interieur. Eine bequeme braune Lederpolster-Garnitur, ein wuchtiger Schreibtisch. „Tee, Kaffee oder...“, ein kleines, ironisches Lächeln blitzt auf, „...Sliwowitz zum Frühstück?“

Das Kompliment über seinen tadellos sitzenden grauen Tuch-Anzug mit passender Weste und der schwarz-weiß gestreiften Seidenkrawatte nimmt er gelassen entgegen: „Es ist nicht wichtig, was ein Mann anhat, sondern was in ihm steckt!“

Mit seiner Eleganz sei er mir aber schon bei mehreren Bonner Empfängen aufgefallen.

„Purer Zufall!“ Unwillen steht in seinem Blick. „Tatsächlich habe ich etwas weniger Geld als die anderen und kaufe deswegen in Italien, wo die Lira zur Zeit sehr billig ist.“

Ich bohre weiter: „Welchen *Couturier* bevorzugen Sie?“

„Gar keinen!“ Ich bin zu weit gegangen? Nein. Mit dem höflichen Charme, mit dem man lästigen Kinderfragen begegnet, antwortet er: „Ein Schneider, Senor Gaillard, aus einem kleinen Nest zwischen Mailand und Triest arbeitet für den Botschafter, seine Exzellenz **Budimir Lončar** und mich. Von Zeit zu Zeit kommt er nach Bonn.“

Manchmal habe ich aber auch Wichtigeres zu tun!“ Spöttisch liegt in seiner Stimme. Der Backenstreich sitzt, ich lasse das Modethema wie ein heißes Eisen endgültig fallen.

Die Bonner Botschaft ist die bedeutendste der jugoslawischen Vertretungen in der Welt. Warum? Sofort kehrt sein slowenischer Charme zurück: „Das stimmt! Wir arbeiten hier mit 40

Angestellten. Für vier Milliarden Dollar haben wir im vergangenen Jahr Exportgeschäfte mit der Bundesrepublik, unserem bedeutendsten Handelspartner, abgeschlossen. Außerdem sind hier 600 000 jugoslawische Gastarbeiter mit ihren Familien.“

Seine Kenntnis in Wirtschafts- und in politischen Fragen ist detailliert. Als ich mich von ihm verabschiede, weiß ich so ziemlich alles über die Arbeit der Botschaft, der elf Konsulate und der beiden Kultur-Informationszentren, die die jugoslawische Regierung bei uns eingerichtet hat.

Seine rothaarige, aparte Ehefrau **Nevenka** (nicht weniger elegant, weil sie ihre eigenen Entwürfe von einer in Bonn lebenden Landsmännin schneiden läßt), verrät mir Tage später dann noch: „So ein italienischer Schneider ist ein Segen! Der arbeitet so genau auf Taille, daß mein Mann kein Gramm zunehmen darf!“

Željko Jeglič, Gesandter an der jugoslawischen Botschaft, zählt zu den bestgekleideten Diplomaten Bonn.

FOTO: RICHARD SCHULZ-VORBERG

Slika 45: Izvirnik članka o oblačenju Željka Jegliča.²²³

Ko se je novinarka že ustrašila, da je šla z vprašanjem predaleč je Jeglič vendarle odgovoril na njeno vprašanje in zatrdil, da ne favorizira nobenega krojača visoke mode, pač pa od časa do časa pride iz nekega malega mesta med Milanom in Trstom v Bonn krojač, »*signor* Galland«, ter dela za veleposlanika Budimirja Lončarja in njega. Nekoliko hudomušno pa je pogovor o modi sklenil z besedami: »Včasih pa delam tudi kaj pametnejšega!«²²⁴

Hauenschild je takoj dojela, da je poslanik zaključil pogovor o modi in je zato prešla na »resnejšo« temo, na tisto, zaradi katere je sploh prosila za intervju. Želela se je namreč pogovoriti o pomenu jugoslovanskega veleposlaništva v ZRN in se na ta način dotakniti tudi pomena bilateralnih odnosov. Poslaniku Jegliču je zastavila neposredno vprašanje: »Bonsko veleposlaništvo je najpomembnejše jugoslovansko zastopstvo na svetu. Zakaj?«²²⁵ Njegov odgovor je označila za šarmanten. Jeglič je namreč pritrdil novinarkini trditvi in nadaljeval: »To drži! Na veleposlaništvu deluje 40 uslužbencev. V ZRN smo v preteklem letu sklenili za štiri milijarde dolarjev izvoznih poslov. ZRN je naš najpomembnejši trgovinski partner. Poleg tega je v ZRN 650.000 gostujočih delavcev in njihovih družin.«²²⁶ V dveh stavkih je Jeglič natančno označil pomen dobrih odnosov med ZRN in Jugoslavijo. Sogovornica pa je bila tudi navdušena nad Jegličevim podrobnim poznavanjem gospodarskih in političnih vprašanj. Zapisala je: »Ko sem se od njega poslovila, sem zato vedela skoraj vse o delu veleposlaništva, enajstih konzulatov in dveh kulturno-informacijskih centrov, ki jih je ustanovila jugoslovanska vlada.«²²⁷

Novinarka pa si ni mogla kaj, da se v zaključku članka ne bi vrnila k vprašanju mode. V članek je vključila še besede poslanikove žene. Zapisala je: »Njegova privlačna rdečelasa žena Nevenka (nič manj elegantna, saj ji, po njenih predlogih, šiva v Bonnu živeča rojakinja) mi je nekaj dni pozneje zaupala, da je ta italijanski krojač pravi blagoslov. Kroji namreč tako natančno, da se njen mož ne sme zrediti niti za gram.«²²⁸

Citirani članek iz *Die Welt* zagotovo ne sodi med politično in diplomatsko pomembne dogodke v odnosih med ZRN in Jugoslavijo. Kaže pa na zanimanje medijev za jugoslovansko diplomacijo, tudi pri obravnavanju trivialnih tem. Ali je tako zanimanje tudi posreden dokaz o prijateljskih odnosih med obema državama?

224 Ibid.

225 Ibid.

226 Ibid.

227 Ibid.

228 Ibid.

Slika 46: Diplomatski modni ikoni v Bonnu, Nevenka in Željko Jeglič.²²⁹

229 *Železne niti*, 2005, št. 2, 218.

Primer Franjo Jurković

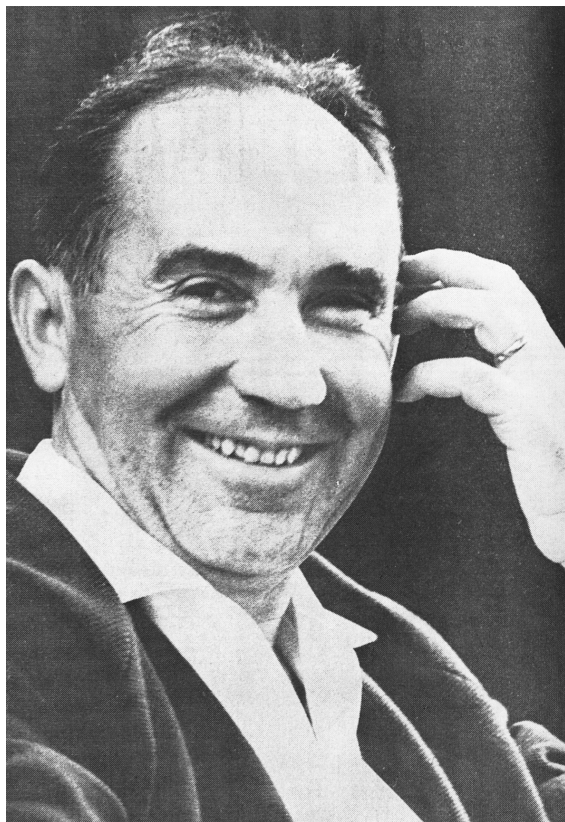
ZRN je imela do delovanja protijugoslovanske emigracije nekako ambivalenten odnos. Na eni strani jo je ščitila in dovoljevala njeno delovanje, na drugi strani pa je, zlasti pri individualnih primerih, kazala razumevanje za jugoslovanska stališča do te problematike. To drugo je sodilo v okvire truda, da se bilateralni odnosi ne bi preveč zaostрили. Delovanje protijugoslovanske emigracije, zlasti hrvaške, se je močno okrepilo v drugi polovici šestdesetih let in v prvi polovici sedemdesetih let 20. stoletja. Jugoslavija je bila v tem času v težki gospodarski in politični krizi. To je namreč čas obračuna z »liberalnim« predsednikom slovenske vlade Stanetom Kavčičem, s t. i. maspokretom oz. hrvaško pomladjo, ki jo je poosebljala Savka Dabčević-Kučar, predsednica CK ZKH, ter s »preveč liberalnim« vodstvom ZK Srbije, Latinko Perović (generalna sekretarka CK) in Markom Nikezićem (predsednik ZK Srbije). To obdobje je pogosto označeno tudi s sintagmo »svinčeni časi«.

Julija 1968 je v kinodvorani 20. Oktober v Balkanski ulici v Beogradu, v središču mesta eksplodirala tempirana bomba, ki jo je verjetno podtaknila roka, ki je pripadala skupini terorista emigranta Ivana Jeliča in je že 23. maja podtaknil 2 tempirani bombi na beograjski železniški postaji. Eksplozija bombe, ki je bila postavljena v središču dvorane, je med 213 gledalci, večinoma mladih, ranila 87 oseb, med njimi 13 hudo, od katerih so trije še vedno v nevarnem stanju, čeprav se je danes občutno izboljšalo. Med hudo poškodovanimi je tudi 19-letna absolventka srednje tehnične šole Magdalena Novakovič, ki so ji zaradi hudih poškodb morali amputirati obe nogi nad kolenom.²³⁰

Teroristične akcije emigrantskih ekstremističnih organizacij so bile sicer uperjene bolj v prestolnico Beograd in v Hrvaško, vendar se je kot stranski učinek nekaj teh akcij zgodilo tudi na slovenskem ozemlju ali pa so bili žrtve napadov naši rojaki. Leta 1971, ko je bil ob napadu na jugoslovansko veleposlaništvo na Švedskem ubit veleposlanik Vladimir Rolović, je bila ranjena Slovenka Mira Štempihar iz Ruš, leta 1976 pa je bil v nemškem

230 Primorski dnevnik, 16. julij 1968.

Frankfurtu ustreljen tedanji jugoslovanski konzul, Belokranjec Edvin Zdovc. Najbolj krvavo se je poleti 1972 na ozemlju BiH končal vdor skupine 19 ustaških teroristov. V spopadu z varnostnimi silami so bili likvidirani, na obeh straneh pa je umrlo kar 40 ljudi.²³¹

Slika 47: Stane Kavčič²³²

Kazalo je, kot da je jugoslovanska politična stvarnost močno omajana. ZRN je tudi zato do Jugoslavije nadaljevala s previdno politiko, čeprav je ta s trdo roko obračunala z nosilci »liberalizma« v državi. Drobec take nemške politike kaže tudi njeno zadržanje do zahteve zelo aktivnega protijugoslovanskega hrvaškega emigranta Franja Jurkovića, ki je prosil za nemško državljanstvo. Nemško zunanje ministrstvo se je odločno zavzelo za to, da Jurković ne bi dobil nemškega državljanstva. Svoje negativno stališče je utemeljevalo v pismu notranjemu ministru z dne 4. novembra 1974, ki je polno razumevanja za jugoslovanski odnos do njej sovražne emigracije:

231 Dnevnik, Ljubljana, 23. marec 1972.

232 Stane Kavčič. Wikipedia. Dosegljivo na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Stane_Kav%C4%8Di%C4%8D_1969_2.jpg (dostop: januar 2026).

Komunistična Jugoslavija je izredno občutljiva do vseh organiziranih prizadevanj svojih državljanov, ki živijo v emigraciji in imajo za cilj spremeniti obstoječi družbeni sistem ter odcepiti Hrvaško. Pri tem je vseeno, ali se poslužujejo terorističnih napadov ali se omejujejo na »mirna sredstva«. Prosilec je po ugotovitvah Zveznega urada za varstvo ustave [*Bundesamt für Verfassungsschutz*]²³³ do najnovejšega časa igral zelo pomembno vlogo v hrvaškem emigrantskem gibanju, ki ima za cilj ustanoviti samostojno hrvaško državo. Bil je delegat »Ustaške stranke« za Francijo, vodilni član »Ustaške republikanske stranke« in sodelavec časnika »Republika Hrvatska«, ki izhaja v Buenos Airesu. Ne bi se mogli izogniti političnega pretresa v nemško-jugoslovanskih odnosih, če bi aktivnemu političnemu nasprotniku Jugoslaviji podelili nemško državljanstvo. Sicer pa bi lahko delovanje prosilca za ustanovitev samostojne Hrvaške na drugi strani dovoljevalo podme-no, da Zvezne republike Nemčije ne bi jemal kot svojo novo domovino, temveč kot operacijsko bazo za pripravo poznejšega povratka v rojstno državo.²³⁴

Slika 48: Savka Dabčević-Kučar²³⁵

233 Gre za nemško varnostno službo. Urad naj bi namreč na zvezni ravni in na ravni 16 zveznih dežel skrbel za varnost svobodne in demokratične ureditve. Ena od njegovih desetih nalog je bila tudi boj zoper teroristično dejavnost v ZRN. Der Verfassungsschutz. Dosegljivo na: https://www.verfassungsschutz.de/DE/home/home_node.html (dostop: november 2024).

234 PAAA, B 42, 116724, Einbürgerung des jugoslawischen Staatsbürger Franjo Jurković.

235 Pavković, Mladen. "Šta se događalo na mitingu u Srbu 1971.?" *Kamenjar.com*: <https://kamenjar.com/sto-se-dogadalo-na-mitingu-u-srbu-1971/> (dostop: maj 2026).

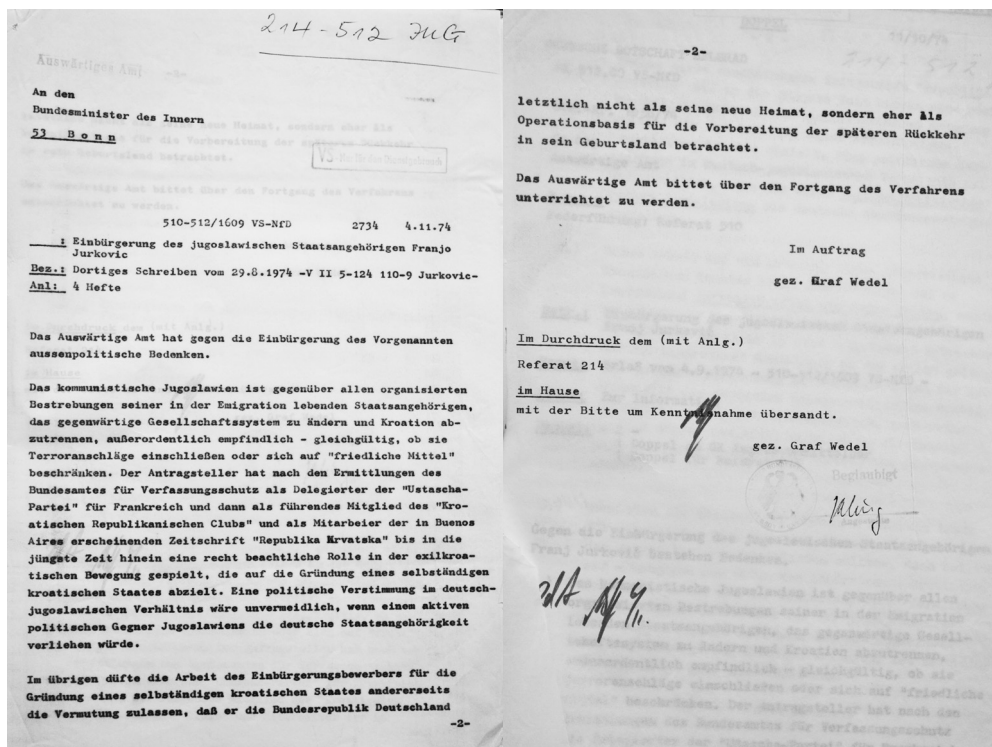

Slika 49: Marko Nikezić in Latinka Perović,²³⁶ voditelja jugoslovanskega partijskega liberalizma

Citirani odlomek je nemško zunanje ministrstvo dobesedno prevzelo iz poročila nemškega veleposlanika v Beogradu Jaenickeja zunanjemu ministrstvu z dne 11. oktobra 1974. Ta je v zadnjem odstavku poročila kot odličen poznavalec jugoslovanske stvarnosti še dodatno utemeljeval odklonilno stališče do podelitve državljanstva Franju Jurkoviću. Med drugim je kritiziral sklep urada deželnega sveta Reutlingen, ki je ocenil, da »je mogoče zaznati Jurkovićevo trajno usmeritev k Nemčiji in integracijo v nemške življenjske razmere,« saj da Jurkovića tudi njegova družina ne veže na Nemčijo in »je tudi njegova soproga iz Jugoslavije.« Zato je Jaenicke označil sklep kot »neverjeten.«²³⁷

236 Latinka Perovic, Marko Nikezic. Wikipedia Commons. Dosegljivo na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Latinka_Perovic,_Marko_Nikezic.JPG (dostop: januar 2026).

237 Ibid.

Sliki 50 in 51: Pismo zunanjega ministrstva ZRN notranjemu ministrstvu z odklonilnim mnenjem glede podelitve nemškega državljanstva Franju Jurkoviću.

Poročilo je zaključil z jasno zahtevo in opozorilom hkrati. Poudaril je, da naj pristojne nemške oblasti, če se bodo odločile dati prosilcu nemško državljanstvo, nikakor ne vztrajajo, da se uradno izpiše iz jugoslovanskega državljanstva. Zunanje ministrstvo v Bonnu je opozorilo, da ni mogoče izključiti, da bodo Jugoslovani izvedeli za dodelitev državljanstva.²³⁸ Opozorilo nemškega veleposlanika je mogoče razumeti tudi kot opozorilo, naj ZRN ne zaostruje odnosov z Jugoslavijo, ki je že tako v nemirnem notranje-političnem položaju.

238 Ibid.

DEUTSCHE BOTSCHAFT BELGRAD
 RK 512.00 VS-NfD
 Ber.-Nr. 1036/74
 An das
 Auswärtige Amt
 Bonn
 Federführung: Referat 510

Doppel für Referat 214
 11/10/74
 214-512 Jcy

Doppel
 Ha/Te

Buenos Aires erscheinenden Zeitschrift "Republika
 Hrvatska" bis in die jüngste Zeit hinein eine recht
 bescheidende Rolle in der exilkroatischen Bewegung
 spielt, die auf Gründung eines selbständigen
 kroatischen Staates abzielt. Eine politische Ver-
 stimmung im deutsch-jugoslawischen Verhältnis ist
 unvermeidlich, wenn wir einen aktiven politischen
Gegner Jugoslawiens die deutsche Staatsangehörigkeit
 verleihen.

2.) Seine Arbeit für die Gründung eines selbständigen
 kroatischen Staates zeigt andererseits, daß er
 Deutschland letztlich nicht als seine Heimat, sondern
 lediglich als Operationsbasis für die Vorbereitung
 der späteren Rückkehr in sein Geburtsland betrachtet.
 Wie das Landratsamt Reutlingen zu dem Schluß gelangt,
 "die dauernde Hinwendung zu Deutschland und die Ein-
 ordnung in die deutschen Lebensverhältnisse scheinen
 gegeben zu sein", ist unverständlich. Auch seine
 Familie dürfte ihn nicht wirklich an die Bundes-
 republik binden, weil seine Ehefrau aus Jugoslawien
 stammt.

5.) Wenn sich die zuständigen deutschen Behörden trotz
 der erheblichen o.s. Bedenken dennoch zur Einbürgerung
 des Antragstellers entschließen sollten, dann sollten
 sie - entgegen dem Votum des Landratsamts Reutlingen -
 jedenfalls nicht auf der Einleitung eines förmlichen
 Verfahrens zur Entlassung aus der jugoslawischen
 Staatsangehörigkeit bestehen. Daß die Jugoslawen
 von der Einbürgerung Kenntnis erlangen, ist allerdings
 ohnehin nicht ganz auszuschließen.

1.) Das kommunistische Jugoslawien ist gegenüber allen
 organisierten Bestrebungen seiner in der Emigration
 lebenden Staatsangehörigen, das gegenwärtige Gesell-
 schaftssystem zu ändern und Kroatien abzutrennen,
 außerordentlich empfindlich - gleichgültig, ob sie
 Terroranschläge einschließen oder sich auf "friedliche
 Mittel" beschränken. Der Antragsteller hat nach den
 Ermittlungen des Bundesamtes für Verfassungsschutz
 als Delegierter der "Ustascha-Partei" für Frankreich
 und dann als führendes Mitglied des "Kroatischen
 Republikanischen Clubs" und Mitarbeiter der in

Gegen die Einbürgerung des jugoslawischen Staatsangehörigen
 Franj Jurković bestehen Bedenken.

Doppel: - 2 -
 1 Doppel an GK Zagreb unmittelbar
 1 Doppel für Referat 214

-2-

Sliki 52 in 53: Poročilo veleposlanika Jaenickeja zunanjemu ministrstvu z odklonilnim mnenjem glede podelitve nemškega državljanstva Franju Jurkoviću.

Obisk Josipa Broza - Tita v ZRN 1974 ali nogomet skalil bilateralne odnose²³⁹

Med 24. in 27. junijem 1974, tik po odstopu kanclerja Willyja Brandta s kanclerskega mesta zaradi afere Guillaume²⁴⁰ (6. maja 1974), je Tito obiskal ZRN. Tito je bil eden prvih voditeljev držav, ki jih je Helmut Schmidt gostil v vlogi zveznega kanclerja. Prvi uradni obisk Tita v Zvezni republiki Nemčiji je bil dogovorjen še v času odstopljenega Brandta.

Nekaj mesecev pred obiskom predsednika Tita v ZRN, 26. aprila 1974, je o odnosih med Jugoslavijo in ZRN na slovenski televiziji spregovoril državni sekretar in tesni sodelavec Willyja Brandta Paul Frank. Svoj nastop je posvetil le dvema temama: predstavitvi Brandtove *Ostpolitik* in bilateralnim odnosom. Obisk predsednika Tita je ocenil v kontekstu obiska kanclerja Brandta leta 1973 in ga opredelil »kot odličen dogodek v naših tradicionalno dobrih odnosih. Že v lanskem letu, ob obisku zveznega kanclerja Brandta, smo začutili interes in simpatije, ki jih do nas goji jugoslovanski narod. Prepričan sem, da bo obisk vašega predsednika države deležen enake pozornosti.«²⁴¹

Zelo dobro je ocenil bilateralne odnose in poudaril, da se razvijajo razveseljivo. Posebej je izpostavil njihovo kvalitetno posebnost, da temeljijo na raznolikih človeških stikih.

Milijon in pol nemških turistov letno obišče Jugoslavijo in več kot pol milijona jugoslovanskih delavcev je zaposlenih v Zvezni republiki. Tu so zelo priljubljeni. Trgovinska izmenjava stalno raste in raznolika industrijska kooperacija je na visoki tehnični ravni. Navedeno kaže, da je intenzivno gospodarsko sodelovanje in da so človeška srečanja, h katerim stremimo tudi

239 Obširneje je o tej problematiki pisala Polona Balantič v doktorski disertaciji, *Helmut Schmidt in Jugoslavija*.

240 Afera Guillaume je bila politično-obveščevalni škandal v ZRN, ki je izbruhnil leta 1974, ko je bilo razkrito, da je bil Günter Guillaume, sicer tesni sodelavec in referent v uradu zveznega kanclerja Willyja Brandta, v resnici vohun za vzhodnonemško tajno obveščevalno službo Stasi.

241 PAAA, Bestand 42, 116706, Statment des Staatssekkrärs Frank vor slowenischen Ferensehen, am 26. April 1974, 11. Uhr zur Ostpolitik und zu den deustche-jugoslawischen Beziehungen.

v okvirih Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi, mogoča tudi med državami z različnimi družbenimi ureditvami.²⁴²

Slika 54: Josip Broz - Tito in kancler Helmut Schmidt ob obisku Tita v ZRN junija 1974.²⁴³

Z namenom publicistične priprave obiska jugoslovanskega predsednika pa se je v ZRN med 21. in 30. aprilom 1974 odpravila slovenska televizijska ekipa. Tiskovni in informacijski urad zvezne vlade je 5. aprila 1974 na tiskovne urade zunanjega ministrstva, ministrstva za delo in socialne zadeve ter urada zveznega kanclerja poslal obvestilo o prihodu televizijske ekipe in jih prosil, naj jim bodo na razpolago, predvsem ministri Walter Arendt, Werner Maihofer, Egon Bahr in državni sekretar Paul Frank, za katere lahko

²⁴² Ibid.

²⁴³ Udruženje antifašista »Josip Broz Tito«, Tešanj: iz 125-ti rodendan druga Tita. Dosegljivo na: <https://tesanj.net/2017/05/08/udruzenje-antifasista-josip-broz-tito-tesanj-uz-125-ti-rodendan-druga-tita/> (dostop: januar 2026).

ocenimo, da so bili vsekakor najboljši sogovorniki. Slovenska televizijska ekipa naj bi pripravila reportažo, ki bo govorila o *Ostpolitik*, socialno-gospodarskih temah in jugoslovansko-nemških odnosih. Reportažo naj bi slovenska televizija predvajala 9. maja 1974.²⁴⁴

Podrobnejše vsebinsko-tehnične priprave na obisk pa so se začele že februarja 1974. Dne 26. februarja 1974 je zahodnonemški veleposlanik v Beogradu Jaenicke namreč povabil vodjo protokola predsednika Tita Mirka Milutinovića na prvi pogovor v zvezi z načrtovanim državnim obiskom Tita v ZRN. Jaenicke je bil zadovoljen, da je bil to ravno Milutinović, in je poročal v Bonn, da gre za dolgoletnega tesnega sodelavca Tita. Pred tem je bil jugoslovanski veleposlanik v Den Haagu, ki je po njegovem mnenju zelo dobro poznal Tita in njegovo soprogo. O tem pogovoru je napisal tudi daljše poročilo.²⁴⁵ Že na tem pogovoru pa se je pokazalo, da bodo imeli varnostni razlogi pomemben vpliv na organizacijo obiska. Takoj na začetku pogovora je namreč vodja Titovega protokola prosil, da naj bi termin obiska Tita ostal tajen in bi bil objavljen le nekaj dni pred Titovim prihodom v ZRN. Druge države, ki jih je obiskal Tito, naj bi imele do take želje večinoma razumevanje. No, veleposlanik Jaenicke ni neposredno zavrnil te želje, vendar je diplomatsko opozoril, da bi imela ZRN velike težave, če bi sledila tej jugoslovanski praksi. Varnostni zadržki so se spet pokazali pri pogovoru o določitvi datuma obiska. Nemški veleposlanik je predlagal, da bi Tito 4. in 5. junija ostal v Bonnu, pri obiskih v drugih deželah ZRN pa so bili pripravljani upoštevati morebitne želje jugoslovanskega predsednika. Toda veleposlanik je namignil, da bi bil obisk Bavarske »manj primeren«. Odziva Milutinovića ne poznamo, je pa ta zagotovil, da bo o veleposlanikovih predlogih vprašal Tita. Omenil je, da bi Tita med drugim zagotovo zanimala vožnja z ladjo po Renu, kar bi lahko izkoristili za pogovore. Milutinović je tudi dal jasno vedeti, da se Tito ne bi srečeval z delavci, še posebej ne z nekdanjimi kolegi iz časov, ko je bil sam delavec v Nemčiji. Prav tako naj bi bil manj primeren obisk Porurja, če pa bi mu že hoteli pokazati gospodarsko življenje v ZRN, bi se raje spoznal z najmodernejšo tehnologijo ali znanostjo.²⁴⁶

Posebna pozornost je bila posvečena Jovanki Broz, ki je imela v odnosu do Tita vedno nekakšno edinstveno vlogo. V tej zvezi je bil značilen predlog Milutinovića, da bi bilo nujno, da bi bila kolikor mogoče v bližini predsednika. Veleposlanik je zato v poročilu o pogovorih z vodjo protokola predsednika Tita namignil, da naj se program obiska oblikuje tako, da bo kolikor mogoče primeren tudi zanj. Predlagal je, da bi Jovanka Broz v času političnih pogovorov morda obiskala kakšno socialno ali zdravstveno ustanovo, morda kakšno žensko organizacijo.²⁴⁷

244 Ibid, Reportage des slowenischen Fernsehens über die Bundesrepublik Deutschland vor Deutschlandreise des jugoslawischen Staatspräsidenten, 5. 4. 1974.

245 PAAA Bestand 42, Zwischenarchiv, 116708, Besuch Präsident Tito in der Bundesrepublik.

246 Ibid.

247 Ibid.

Slika 55: Zahodnonemški diplomat Joachim Jaenicke, odličen poznavalec Jugoslavije, veleposlanik v Beogradu 1970–1974.²⁴⁸

Obisk je bil zelo natančno organiziran in jugoslovanska stran (Milutinović) je postavila jasne zahteve. Program naj se ne bi začel pred 9.30 ter bi moral predvideti uro in pol odmora med kosilom in večerjo. Tito naj bi po nemškem predlogu stanoval v dvorcu Gymnich, ki stoji zunaj Bonna. Tu je bilo prostora za 18 oseb. Toda Milutinović je veleposlanika informiral, da bo Tita spremljalo od 32 do 36 oseb, od katerih pa bi jih moralo v Titovi neposredni bližini stanovati le 7 do 8. Posebej je bilo poudarjeno, da od afere Ranković²⁴⁹ Tito v svoji rezidenzi ne dovoli prisotnosti nobenega člana varnostne službe. Vodja Titovega protokola je ob tem poudaril, da bo jugoslovanski notranji minister oz. vodja varnostne službe pravočasno kontaktiral nemške varnostne organe. Kar pa zadeva druge spremljevalce delegacije, naj bi mednje sodila le osebni Titov fotograf in en uradni novinar. Posebej je bilo izraženo pričakovanje, da drugi novinarji, ki bodo spremljali obisk, ne bodo hkrati povabljeni kot gostje ZRN, temveč naj se jim ponudijo le običajne *press facilities*.²⁵⁰

248 Joachim Jaenicke. Wikimedia. Dosegljivo na: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f9/Joachim_Jaenicke.jpg (dostop: januar 2026).

249 Afera Ranković predstavlja obračun v vrhu SFRJ leta 1966, ko je bil z mesta podpredsednika SFRJ in nadzornika varnostno-obveščevalne službe UDBA odstavljen Aleksandar Ranković. Obtožen je bil, da je varnostna služba nezakonito prisluškovala in nadzirala Tita ter njegov najožji krog.

250 Med tistimi, ki bi morali biti v Titovi neposredni bližini, je Milutinović naštel: en do dva zdravnika, sobar, pribočnik, sobarica za Jovanko Broz in morda frizer. Ibid.

V pogovoru sta se sogovornika dotaknila tudi podeljevanja odlikovanj. Jaenicke je o tem v Bonn zgolj sporočil, da bo imela pri tem vprašanju iniciativo jugoslovanska stran. Več pa je bilo govora o predvidenem obdarovanju jugoslovanskih gostov. Veleposlanik je zaprosil Milutinovića za sugestije, ta pa je odgovoril, da so običajno najprimernejša umetniška dela oz. porcelan. Toda kot darilo ZRN, je poudaril, se vsekakor ponujajo predvsem darila s področja elektronike oz. fotografije. Veleposlaniku je povedal, da ima Tito v svojem fotolaboratoriju aparate za razvijanje in kopiranje Agfacolor. Namignil je, da bi mu morda podarili, za izpopolnitev njegove opreme, kakšno zadnjih tehničnih novosti. Zapletlo pa se je pri darilu za Jovanko Broz. Milutinović je namreč ocenil, da bi bil *Porzellanservis* kot darilo lahko problematičen, saj ga pri uradnih priložnostih brez jugoslovanskih emblemov ni mogoče uporabljati.²⁵¹ Zato je predlagal, da bi bilo primernejše darilo dekorativni porcelan in kot primer navedel, da je avstrijski predsednik Franz Jonas Jovanki Broz podaril porcelan iz avstrijske porcelanske manufakture z motivom *Commedia dell'Arte – Gruppe*. Ni pa pozabil še omeniti, da je predsednik Jonas Titu ob tej priložnosti podaril lipicanca.²⁵² Kakšna darila so v resnici prejeli, iz pregledanega gradiva ni mogoče razbrati.

Ob koncu pogovora sta spregovorila še o hrani, pijači in cigarah. Poudarjeno je bilo, da se mora Tito držati določene diete. Zlasti ne sme konsumirati sladkorja. Rad pa je sladoled in morda bi mu ponudili nemško diabetično sladoledno kremo. Milutinović je bil prepričan, da se bo pri obrokih Tito veselil nemških specialitet. Posebej rad da ima kračo s kislim zeljem, ki pa naj bi mu jo ponudili pri obisku katere od nemških dežel. Pri pijačah ni bilo »velikih skrivnosti«. Med viskiji je njegova izbira Chivas Regal, rad pa ima tudi Ballantine's. Med konjaki ima najraje Hennessy, šampanjca, za razliko od Jovanke Broz, ne mara preveč, ceni pa rdeče vino in tudi nemška bela vina. Ta morajo biti kolikor mogoče suha. Pije le brezkofeinsko kavo znamke Maxwell, posebej rad pa kadi kubanske cigare, vendar tudi brazilske in filipinske – znamke Upman, Partagas, Romeo & Juliet, Robert Bruns.²⁵³

Usklajene so bile torej vse tehnične podrobnosti, resno pa se je zapletlo na politično-diplomatski ravni.

251 Veleposlanik je Bonnu, kot pripombo na to mnenje Milutinovića, predlagal, da bi morda lahko v Nemčiji izdelali moderen, z jugoslovanskimi emblemami opremljen servis. Veleposlanik se je celo ponudil, da je veleposlaništvo pripravljano priskrbeti vzorec. Ibid.

252 Ibid.

253 Ibid.

Slika 56: Jovanka Broz

(* 7. december 1924, Pečane, Hrvaška, † 20. oktober 2013, Beograd, Srbija)²⁵⁴

Polona Balantič o obisku in njegovem odmevu v Jugoslaviji piše takole: »Med štiri-dnevnim obiskom predsednika Tita v ZRN-ju so jugoslovanski časopisi ogromno poročali. Lahko bi rekli, da so popisali skoraj vsak njegov korak. Beograjska Borba je objavila tudi drobno novico o Titovem srečanju z jugoslovanskimi nogometaši pred tekmo z Zahodno Nemčijo.«²⁵⁵ Toda priprave na obisk niso potekale brez zapletov. Titov obisk je namreč sovpadel s svetovnim nogometnim prvenstvom in še dodatno s tekmo med Jugoslavijo in ZRN. Vendar Titu zaradi varnostnih razlogov in groženj jugoslovanske emigracije niso mogli zagotoviti varnosti, če bi tekmo obiskal. Obisk je zato skoraj padel v vodo. Polona Balantič je ob tem zapisala:

254 Umrle je Jovanka Broz. Delo.si. Dosegljivo na: <https://old.delo.si/novice/svet/umrla-je-jovanka-broz.html> (dostop: januar 2026).

255 Balantič, Polona. »Ogabno leto 1974«, Tito v Zahodni Nemčiji in – kakopak – nogomet. *MMC RTV SLO*, 13. julij 2014 ob 06.40, zadnji poseg: 13. julij 2014 ob 09.06. Dosegljivo na: <https://www.rtvlo.si/sport/nogomet/sp-v-nogometu-2014/ogabno-leto-1974-tito-v-zahodni-nemciji-in-kakopak-nogomet/341830> (dostop: november 2024).

Prav zaradi vzpona teroristične dejavnosti, predvsem hrvaške (vsaj pogojno lahko uporabimo tudi izraz ustaške, čeprav v letih 1971–1974, na katere se v sklicu na Bulatovićevo pisanje navezujem tukaj, ni popolnoma natančen, do česar bomo prišli pozneje) politične emigracije, Tito ni mogel na tekmo Jugoslavija – ZRN, čeprav je nenavadno naključje hotelo, da je njegov obisk v Zahodni Nemčiji sovpadel prav s soočenjem obeh ekip v drugem delu svetovnega prvenstva. Nemške oblasti so se zavedale groženj Titu, sestavile so seznam 600 potencialno nevarnih in sumljivih jugoslovanskih emigrantov v ZRN-ju in nekaj sto emigrantskih družin so celo poslale na brezplačni prisilni dopust; da so jih odstranili iz območij, v katerih se je med 24. in 27. junijem gibal Tito s svojim *entourageem*... A kljub temu Titu niso mogli zagotoviti stoodstotne varnosti. Jugoslovanski predsednik je menda zato skoraj odpovedal obisk in operiral z izjavami kot: »*Kući ima važnijih partijskih poslova (Doma imam pomembnejše partijske zadeve. Titovi nemški dnevi (29. junij 1974, Delo))*« No, na koncu je vendar prišel; ni smel ogroziti dobrih odnosov s stalnim virom finančne pomoči ... A zato je namesto na stadionu v Düsseldorfu tekmo spremljal na vlaku. V Düsseldorf je sicer prišel in pred tekmo pozdravil jugoslovansko ekipo.²⁵⁶

Iz nemških virov pa lahko o tej diplomatsko-politični zadregi najdemo kup podrobnosti, ki so kazale na resnost nastalega položaja, saj je bil obisk sprva načrtovan med 12. in 16. junijem 1974, vendar je bil, zato ker nemške oblasti niso mogle zagotoviti primerne varnosti Titu, preložen na čas med 24. in 27. junijem. Morda najbolj poveden dokument iz diplomatskega arhiva bonskega zunanjega ministrstva, ki osvetljuje to problematiko, je poročilo nemškega veleposlanika v Beogradu Jaenickeja o pogovorih za rešitev nastale zagate z jugoslovanskim zunanjim ministrom Minićem.

Zahodnonemški veleposlanik v Beogradu Jaenicke je namreč 1. junija 1974 na pristojni referat (214) bonskega zunanjega ministrstva poslal obširno poročilo o pogovorih, ki jih je imel na beograjskem zunanjem ministrstvu o načrtovanem obisku predsednika SFRJ Tita v ZRN.²⁵⁷

Nemškega veleposlanika je zadnji dan maja popoldne sprejel jugoslovanski zunanji minister Minić s sodelavci. Najprej je prebral ustno poslanico nemškega zveznega predsednika Heinemanna, nato pa Miniću predal izvirnik pisma zveznega kanclerja Helmuta Schmidta, z ročno napisanimi pozdravi za predsednika Tita. Minić, tako Jaenicke, si je vzel čas in prebral prevod pisma, ki so ga pripravili na veleposlaništvu, nemški veleposlanik pa ga je še opozoril, da ima tudi daljšo verzijo poslanice zveznega kanclerja,

256 Balantić, »Ogabno leto 1974.«

257 PAAA Bestand 42, 1167708, Staatsbesuch Präsident Tito in der Bundesrepublik.

v izročeni pa so povzete le glavne točke. Izrazil je obžalovanje, da je ideja o obisku otvoritve svetovnega prvenstva v nogometu na frankfurtskem stadionu prišla v pogovore o obisku, še preden je ZRN dobila celovit pregled o rizikih, povezanih s tem obiskom. Zatrjeval je, da je bila ideja o obisku Tita na otvoritveni slovesnosti za ZRN tako atraktivna, da jo je spontano sprejela kot gesto dobre volje. Toda šele ko so temeljito preverili vse varnostne aspekte, vključno z ugotovitvami jugoslovanskih varnostnih organov ter spoznanji in opozorili, ki so jih prejeli v zadnjih tednih, so se odločili, da je riziko za ZRN kot gostiteljico prevelik. Sam zvezni kancler, je poudaril nemški veleposlanik, je sodeloval pri tehtanju zunanjepolitičnih in varnostnih elementov. Zanj ni bilo dvoma, da imajo varnostne zahteve največjo prioriteto.

Zvezni kancler Helmut Schmidt se je o tej problematiki na široko pogovarjal tudi z veleposlanikom Jaenickejem. V pogovoru, tako poroča Jaenicke, naj bi izrazil popolno razumevanje, če bi predsednik Tito menil, da zanj ne bi bilo sprejemljivo, da ne bi prisostvoval na otvoritveni tekmi jugoslovanske reprezentance, če bi bil takrat gost v ZRN in bi bil na otvoritvi prisoten tudi nemški zvezni predsednik Heinemann. Obenem je Jaenicke poudaril poseben pomen, ki ga nemška zvezna vlada pripisuje obisku in si zato želi, da bi do obiska prišlo čem prej.²⁵⁸

Veleposlanik je sogovorniku ponudil alternativni predlog, in sicer da bi se 13. junija, torej na dan otvoritve nogometnega svetovnega prvenstva, zvezni kancler odpovedal prisotnosti na otvoritvi in bi Tita osebno spremljal na obisk mesta Hamburg. Minić je ta predlog odklonil z jasno gesto, kot je napisal Jaenicke: »Minić je na to moje izvajanje živahno odklonilno stresel z glavo.«²⁵⁹ Ker tega predloga Minić ni sprejel, je veleposlanik predlagal, da bi Titov obisk prestavila na čas med 24. in 27. junijem, ter ob tem pojasnil, da sta 24. in 25. junij edina dva dneva, ki sta zveznemu predsedniku Heinemannu na razpolago pred iztekom mandata 30. junija 1974. Tudi ta predlog ni bil jugoslovanskemu zunanjemu ministru najbolj po volji in je zato veleposlanika vprašal, ali bi lahko našli kakšen zgodnejši termin. To pot je Jaenicke prošnjo odklonil z obrazložitvijo, da med 18. in 22. junijem obiska ni mogoče izvesti, saj bo takrat na obisku v ZRN danska kraljica Margareta II. Poudaril pa je še, da se je zvezni kancler osebno potrudil in v telefonskem pogovoru zveznega predsednika prepričal, da je sprejel nove datume, čeprav se je moral odpovedati že dogovorjenim pomembnim terminom. Nove datume je potrdil tudi zunanji minister Hans-Dietrich Genscher.²⁶⁰

O upravičenosti nemških varnostnih razlogov za preložitev obiska jugoslovanskega predsednika Tita za nekaj dni in za odpoved njegove prisotnosti na otvoritvi nogometnega prvenstva je želel veleposlanik Jaenicke prepričati tudi s predlogom, da bi varnostne razloge pojasnil pristojen človek za varnostna vprašanja, ki je bil

258 Ibid.

259 Ibid.

260 Ibid.

tudi prisoten na pogovoru, dr. Fritsch. Minić je predlog zavrnil z obrazložitvijo, da mu zadostuje ocena zveznega kanclerja. Jaenicke je bil mnenja, da je razlog za tako odklonilno stališče, da bi lahko jugoslovanska stran toliko bolj izvajala pritisk na nemško stran.²⁶¹

Slika 57: Jugoslovanski/hrvaški diplomat Budimir Lončar
(* 1. april 1924, Preko, Hrvaška, † 1. september 2024, Preko, Hrvaška)²⁶²

261 Ibid.

262 Stevan Kragujevic, Budimir Loncar, jugoslovenski i hrvatski politicar i diplomata. Dosegljivo na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stevan_Kragujevic,_Budimir_Loncar,_jugoslovenski_i_hrvatski_politicar_i_diplomata.JPG (dostop: januar 2026).

Po izvajanjih nemškega veleposlanika je besedo prevzel Minić. V daljšem govoru je pojasnil, da je bil jugoslovanski veleposlanik Budimir Lončar²⁶³ pri zunanjem ministru in vicekanclerju Hansu-Dietrichu Genscherju, ki da je imel popolno razumevanje za jugoslovansko stališče. Jaenicke pa je v poročilu to izjavo Minića označil, da je šlo za popolnoma neosnovan psihološki napad jugoslovanskega zunanjega ministra, kar da je značilno za Minićev pogajalski slog.²⁶⁴ V takem slogu je Minić pogovor tudi nadaljeval, češ da se ne spomni, da bi se v zadnjih letih srečal s podobnim primerom; namreč, da bi neka država zatrjevala, da ni v stanju zagotoviti varnost tujemu gostu. Minić je retoriko še zaostрил, rekoč: »Za predsednika Tita je povsem nesprejemljivo, da ne bi prisostvoval tekmi jugoslovanske reprezentance, na kateri bi bil prisoten tudi njegov gostitelj, predsednik Heinemann. Po odločitvi kanclerja predsedniku Titu ne preostane nič drugega, kot da odločitev vzame na znanje.«²⁶⁵ Da bi še povečal pritisk na nemško stran, je Minić dodal, da je slišal, da bodo na tekmah prisotne tudi druge osebnosti, npr. predsednik Brazilije Ernesto Geisel, predsednik Zaira Mobutu Sese Seko ter državni sekretar in svetovalec za nacionalno varnost ZDA Henry Kissinger. Na te navedbe je reagiral veleposlanikov sodelavec dr. Fritsch, ki je ministre navedbe odločno zanimal. Minić pa je situacijo začel miriti, češ da je o tem le slišal. Nadaljeval je namreč, da je jugoslovanska stran terminsko sovpadanje Titovega obiska in svetovnega nogometnega prvenstva razumela kot prijateljsko gesto nemške vlade, ki so jo sprejeli kot samoumevno. Poudaril je, da zaradi novonastale situacije jugoslovanska stran ne želi delati nikakršnih problemov in zatrjeval, da problem sploh ne bi nastal, če bi nemška stran predlagala za kakšne tri dni poznejši termin obiska. Tako pa je Minić, kot poroča Jaenicke, oponesel nemški strani, da je nastalo vprašanje varnosti v vsem času trajanja obisk Tita v ZRN. Poudaril je, da upa, da bo nemška stran za predsednikovo varnost prevzela popolno odgovornost.²⁶⁶

263 Leona Knežević v predstavitvi obsežne biografije Budimirja Lončarja njegovo delovanje v Bonnu povzema tako-le [prosti prevod op. a.]: »V poglavju Ambasador v Bonnu, 1973–1977 je opisana naslednja pomembna etapa v njegovem življenju. Njegov sprva nejevoljni odhod v Bonn se je nazadnje izkazal za njegovo najuspešnejšo misijo. Položaja v Nemčiji ni mogel zavrniti, saj je, kot navaja knjiga, Josip Broz - Tito osebno zahteval, da prav Budimir Lončar rešuje odprta vprašanja, kot so grobovi Nemcev v Jugoslaviji in vojna odškodnina v Jugoslaviji. S pomočjo soproge Janje se je hitro spoprijateljil z vplivni Nemci, med njimi z družino Hans-Dietrich Genscher in Hansom Wuttkejem, nemški veleposlanik v Beogradu Joachim Jaenicke pa je o njem celo spesnil duhovito pesem. Morda pa je bil »najpomembnejši državnik, ki ga je kdaj srečal«, Willy Brandt (272). Veleposlanik Lončar se iz tega obdobja spominja dolgih vrst pred veleposlaništvom zaradi prihoda jugoslovanskih gastarbajtarjev, spominov nemškega prebivalstva na zavezniško okupacijo po drugi svetovni vojni, umora konzula s strani jugoslovanskih emigrantov ter tudi opozoril samih Nemcev, da mu izvajanje politike otežujejo – nič manj kot – jugoslovanske tajne službe. Kljub temu so bili v času njegovega bivanja v Bonnu odnosi med Jugoslavijo in Zvezno republiko Nemčijo na najvišji ravni. Po vrnitvi v Beograd je ponovno prevzel vlogo svetovalca državnega sekretarja, da bi Šesta konferenca neuvršenih v Havani potekla čimbolj uspešno.« Knežević, Leona. »Tvrško Jakovina. Budimir Lončar – od Preka do vrha svijeta. Fraktura, Zaprešić, 2020. 770 str.,« *Međunarodne studije*, let. 20, št. 1–2, 2020, Libertas Zagreb, str. 184–185.

264 PAAA Bestand 42, 1167708, Staatsbesuch Präsident Tito in der Bundesrepublik.

265 Ibid.

266 Ibid.

Veleposlaniku ni preostalo drugega, kot da je ministru zagotovil odgovornost za varnost Tita, obenem pa pripomnil, da je nemška stran problem varovanja omejila le na obisk stadiona. Minić je v nadaljevanju pogovora pokazal razumevanje za nemške probleme. Sprejel je željo nemške strani, da bo predlagala nov termin za Titov obisk, in se celo obvezal, da bo Tita o novem predlogu takoj obvestil, ter izrazil upanje, da bo tudi Tito nastalo situacijo sprejel z razumevanjem. Obenem pa je izrazil nekaj zadržkov, češ da je mogoče, da bodo nastali kakšni problemi, saj bo treba spremeniti nekatere že dogovorjene obveznosti predsednika Tita.²⁶⁷

Jaenicke si je lahko oddahnil. Minić je namreč v nadaljevanju zagotavljal, da jugoslovanska stran pripisuje obisku ravno tak pomen kot nemška zvezni kancler in zvezni predsednik. Po obširnih diplomatskih izmenjavah mnenj/predlogov/protestov je do obiska Tita v ZRN nazadnje le prišlo. Tito je obiskal Bonn, kot sem že zapisal, med 24. in 27. junijem 1974 ter obe strani sta ga ocenili kot zelo uspešnega. Tako je veleposlanik Jaenicke ocenil obisk kot velik uspeh, in sicer tako z ozirom na potek ter psihološko klimo kot tudi z ozirom na rezultate. Pripisal pa je še, da lahko obisk »pravilno ovrednotimo le v njegovem zgodovinskem kontekstu in z ozirom na predzgodovino«. ²⁶⁸ To oceno je nekoliko začinila in tudi podkrepiła Jaenickejeva notica o »prisluskovanju« pogovorom v letalu. V Bonn je poslal naslednje vrstice: »Najboljši vpogled pa so mi dale pripombe o obisku, ki so bile tudi najbolj zanimive in ki so si jih predsednik Tito, gospa Broz, Sergej Kraigher in Minić izmenjevali med poletom nazaj ter katerih neprostovoljna priča sem bil sam, ker sem sedel v predsednikovi kabini. Iz vzdušja predsednika in njegovega spremstva je bilo možno razbrati globoko zadovoljstvo s potekom in rezultati obiska.« ²⁶⁹

Titov obisk v ZRN in zaplete ob njem so vestno spremljali tudi jugoslovanski mediji. Njihovo poročanje je obširno opisala Polona Balantič v že citiranem prispevku za MMC RTV Slovenija, ki ga v nadaljevanju obširneje predstavljam. ²⁷⁰ Zapisala je:

Z rezultati obiska smo zadovoljni, nikakor pa ne tudi z nogometnim rezultatom. Josip Broz - Tito po vrnitvi s štiridnevnega obiska v Zahodni Nemčiji. Bilo bi nepravilno in nepopolno, če bi kronist ne zapisal, da je bilo med jugoslovanskim obiskom predvsem mnogo besed o žogobrcarstvu in njegovem pomenu za zблиžanje med narodi.

Slavko Fras v članku Prav zaradi vzpona teroristične dejavnosti, predvsem hrvaške (vsaj pogojno lahko uporabimo tudi izraz ustaške, čeprav v letih 1971-1974, na katere se v sklicu na Bulatovićevo pisanje navezujem tukaj, ni popolnoma natančen, do česar bomo prišli pozneje) politične emigracije, Tito ni mogel na tekmo Jugoslavija - ZRN,

267 Ibid.

268 PAAA, B 42 Zwischenarchiv 116707, Protokoll über die Besprechungen zwischen VLR I Frau Dr. Finke-Osianer und dem Leiter der Westuropa-Abteilung Maksić im jugoslawischen Außenministerium am 8. und 9. Mai 1974. Glej tudi citirano doktorsko disertacijo Polone Balantič.

269 PAAA B 42 Zwischenarchiv, 116708. Nachlese zum Staatsbesuch Präsident Titos in der BRD vom 24.-27. Juni 1974.

270 Balantič, »Ogabno leto 1974«.

čeprav je nenavadno naključje hotelo, da je njegov obisk v Zahodni Nemčiji sovpadel prav s soočenjem obeh ekip v drugem delu svetovnega prvenstva. Nemške oblasti so se zavedale groženj Titu, sestavile so seznam 600 potencialno nevarnih in sumljivih jugoslovanskih emigrantov v ZRN-ju in nekaj sto emigrantskih družin so celo poslale na brezplačni prisilni dopust; da so jih odstranili iz območij, v katerih se je med 24. in 27. junijem gibal Tito s svojim *entourageem*.

Tito, majavi vlak in TV s sobno anteno

A kljub temu Titu niso mogli zagotoviti stoddostne varnosti ... No, na koncu je vendar prišel; saj ni smel ogroziti dobrih odnosov s stalnim virom finančne pomoči ... A zato je namesto na stadionu v Düsseldorfu tekmo spremljal na vlaku. V Düsseldorf je sicer prišel in pred tekmo pozdravil jugoslovansko ekipo. Srečanje je s kratkim zapisom pospremila beograjska Borba. Po poročilu njenega osebnega poročevalca iz ZRN-ja je Tito nogometaše na tekmo pospremil z besedami: »Danes sem jaz kapetan naše reprezentance.« *Nogometaši pa so odgovorili:* »Ne skrbite, tovariš Tito, borili se bomo.«

Slika 58: Notica iz beograjske Borbe o obisku Tita pri nogometaših Jugoslavije.²⁷¹

271 Balantić, »Ogabno leto 1974«.

Ta boj je potem Tito, kot že omenjeno, spremljal v salonskem vagonu vlaka, ob čemer je nastalo zabavno poročilo nemškega novinarja Hermanna Schreiberja: »V ovinkih je moral neki ustrežljiv mož iz Titovega spremstva vedno znova usmerjati sobno anteno televizijskega sprejemnika, ki so ga namestili v Titov vagon, sicer so se na ekranu pojavile statične motnje.«

Pred Gerhardom je bil že Helmut

To je bil Helmut Schmidt, ki je nekaj tednov pred Titovim prihodom v goste k predsedniku Gustavu Heinemannu zaradi znamenite afere z vzhodnonemškim vohunom v vrstah najožjih sodelavcev zveznega kanclerja zamenjal Willyja Brandta. Prav Schmidtove tri vlade (1974–1976, 1976–1980, 1980–1982) pomenijo spremembo politike socialnih demokratov, njen odmik od leta 1959 v Godesbergu položenih temeljev demokratičnega socializma proti sredini ideološkega polja; torej proti temu, kar je socialna demokracija danes; proti temu, kar običajno sicer povezujejo z reformatorskimi potezami nemške socialne demokracije v času kanclerja Gerharda Schröderja v devetdesetih letih.

Da je bilo gospodarstvo in njegovo klavrno stanje ključna tema časa, v katerem je potekalo svetovno prvenstvo, potrjuje tudi zapisnik drugega srečanja Tito – Helmut Schmidt. Potekalo je 25. junija dopoldne, Bundeskanzler pa ga je začel z oceno svetovnega gospodarstva. Po njegovi sodbi je bil svet tedaj sredi svetovne gospodarske krize. A drugače kot leta 1932 ni šlo za krizo deflacije, ampak za krizo, ki jo povzroča inflacija. Preveč denarja je bilo natisnjenega. Po njegovih podatkih so ZDA nenadzorovano tiskale denar in v samo zadnjih treh letih na trg poslale 60 milijard ameriških dolarjev, obenem pa so v tujini porabile okoli 30 milijard več, kot jih je iz tujine priteklo k njim. Kot je rekel Schmidt: »*Svet so preplavili dolarji.*« Prav finančne mahinacije ZDA, tedaj že nekaj časa osvobojenih bretton-woodskega poveljnega finančnega sistema z dolarjem kot garantom stabilnosti, so tudi napovedovale premik v obdobje absolutnih špekulacij, za katere vemo, kam so pripeljale. A to dobro znano zgodbo smo slišali že mnogokrat ...

Finanz-Diktator Schmidt

Pomembno pa je še eno takratno opozorilo Schmidta, ki ga je Spiegel zaradi obsedenosti z varčevanjem in godrnjanjem nad podedovano dediščino obljubljenih in že zagnanih reform prejšnje vlade, veliko bolj socialističnega Willyja Brandta, imenoval Finanz-Diktator. V pogovoru s Titom je namreč opozoril na nujnost skupne akcije vseh držav, tako tistih, ki z visokimi cenami nafte, torej z naftnimi ekstra dobički služijo, kot tistih, ki so se zaradi nafte znašle v hudi krizi, torej predvsem države v razvoju, ki so bile uvoznice nafte. Težave je še zaostрила ohola lahkomišelnost Američanov, omenjena malo prej. Prav prebitek likvidnosti oziroma poplava dolarjev je sprožila in pospešila rast cen ne le nafte,

ampak tudi drugih surovin, kar je prizadelo s surovinami revne države tretjega sveta, ki zato prav v tem obdobju stopijo na smrtonosno pot vrtoglavega zadolževanja.

Takrat, konec junija, sta se Tito in Helmut Schmidt razšla prijateljsko. Že na začetku sta ugotovila, da po rešitvi vprašanja izplačila odškodnine za škodo, povzročeno med drugo svetovno vojno (vprašanje sta posredno, s sporazumom o kapitalski pomoči oziroma s tako imenovano brionsko formulo rešila že Tito in Brandt, sporazum pa je začel veljati, ko je bil kancler že Schmidt), med državama ni večjih odprtih vprašanj. Oba sta vedela (čeprav tega nista izrekla), da se bo Jugoslavija vedno znova vračala k temi finančne pomoči; da se bo kot država skoraj brez zlatih rezerv in z nenehnimi težavami v plačilni bilanci znova in znova obračala na Nemčijo; da bo do denarja poskušala priti tudi z vedno novimi argumenti, povezanimi z deset tisočimi 'gastarbajterji' v Zahodni Nemčiji, ki so prispevali levji delež k tistim približno 200 milijonom dolarjev, ki so jih izseljenci in Jugoslovani na začasnem delu v tujini vsako leto pošiljali v domovino ... A o tem nista govorila. Zato pa je v zapisnik in v arhive nemškega zunanjega ministrstva za vedno šla Schmidtova izjava, da ne želi laskati Titu, ampak da ga ima – kot je povedal tudi že na televiziji (intervju za TV Zagreb, 23. 6. 1974) – za največjega še živečega politika. Da očitno interesi in politika Titove Jugoslavije daleč presegajo njene meje. Tito pa je dodal, da ga med gostovanjem v ZRN ni prav nič zmotilo, le nogometni izid. Schmidt pa je, kot je zunanjepolitični novinar Dela Slavko Fras zapisal 29. junija, niz obveznih duhovitosti sklenil s pripombo: »Predlagam, da zapišemo v skupno poročilo, da vsi skupaj obžalujemo rezultat nogometne tekme ZRN - Jugoslavija.« *Nato* je verjetno Tito prižgal svojo havanko, Schmidt pa svojo mentolovo cigareto ... kdo ve, katero tisti dan. Lahko bi tudi rekli, da bi bilo vse mnogo lažje, če bi politika bila tako jasna in s trdnimi pravili zamejena reč, kot je nogomet; vsem diskrecijskim pravicam glavnih sodnikov navkljub.²⁷²

272 Ibid.

»Sporno« nemško državljanstvo za pripadnike nemške narodne manjšine v Sloveniji, t. i. *Volksdeutscherje*

S problematiko urejanja odnosov med jugoslovanskimi/slovenskimi oblastmi in pripadniki nemške narodne manjšine so se te začele ukvarjati takoj po drugi svetovni vojni in se ukvarjajo z njo vse do danes. Najbolj so bile za to problematiko senzibilizirane slovenske poveljne oblasti, zato tudi ni prav nič čudno, da sem v PAAA v Berlinu naletel tudi na nekaj zadevnih dokumentov. Šlo je za vprašanja, povezana z njihovim državljanstvom oz. nemškimi potnimi listi. ZRN je pripadnike nemške narodne skupnosti v Sloveniji imela za pripadnike nemškega naroda in, če so tako hoteli, tudi za svoje državljane, zato jim je izstavila potni liste. ZRN se je postavila v vlogo države zaščitnice, saj so se slovenski *Volksdeutscherji* pred drugo svetovno vojno po etnični pripadnosti imeli za Nemce. Enako je bilo po drugih delih Jugoslavije, v katerih so živeli. Vloga zaščitnice ji je torej pristojala, veliko bolj kot republiki Avstriji, ki je to vlogo prevzela v zadnjem času, ko so se po letu 1945 ostanki nekdanje relativno močne nemške narodne skupnosti na Slovenskem (okoli 30.000) začeli označevati kot »avstrijska oz. nemško govoreča narodnostna skupina / *österreichische bzw. deutschsprachige Volksgruppe*«, »Staroavstrijci/*Altösterreicher*«, »Spodnještajerci/*Untersteierer*« ali celo *Volksösterreicher*. Ti zadnji so po letu 1945 dobili avstrijsko državljanstvo. Torej, želeli so se čim bolj distancirati od nemštva in nacizma. Toda to je že druga zgodba!²⁷³

Kot pa se je izkazalo, je jugoslovansko/slovensko stran motilo, da so zahodnonemško državljanstvo dobili tudi Slovenci iz t. i., kot se je v diplomatskem poročilu beograjskemu veleposlaništvu ter za Jugoslavijo pristojnemu oddelku bonskega zunanjega ministrstva 214 iz leta 1975 izrazil nemški generalni konzul iz Zagreba dr. Hans-Joachim Klarenaar, »osvobojenih predelov Spodnje Štajerske, Koroške in Kranjske«.²⁷⁴ Zadevna problematika

273 Podrobneje o tem v: Nečak, Dušan. »Nemci na Slovenskem 1941–1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov«, 219–290. V: ur. Nečak, Dušan. *»Nemci« na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002.

274 PAAA, Bestand 42, 116724. Staatsangehörigkeit in den sogenannten gefreiten Gebieten der Steiermark, Kärnten und Krains. Zagreb, 2. februar 1975.

ima že dolgo brado, saj sega v čas druge svetovne vojne (1941) in takoj po njej (1955), v PAAA najdeni dokumenti pa so iz let 1970 in 1975. Z uredbo (*Verordnung*) z dne 14. oktobra 1941 je bilo prebivalcem leta 1941 priključenih ozemelj dodeljeno nemško državljanstvo. Vsebinsko te uredbe je prevzel Zakon o ureditvi vprašanja državljanstva z dne 22. februarja 1955,²⁷⁵ ki je v točki e 1. člena 1. odstavka določal, da se osebam nemške narodnosti (*Volkszugehörigkeit*) ohrani pridobljeno nemško državljanstvo. Očitno pa je ostala ta problematika brizantna tudi pozneje. O tem pričajo najdeni arhivski dokumenti.

Med 23. in 26. junijem 1970 se je na predlog jugoslovanske strani sestala ekspertna komisija, da bi razpravljala o vprašanjih, »ki zadevajo državljanstvo, kakor izhaja iz Zakona o ureditvi vprašanj državljanstva z dne 22. februarja 1955, in zadevajo Jugoslavijo ter s tem povezana vprašanja potnih listov.«²⁷⁶ Sklepna ocena pogovorov je bila pozitivna, ocenjeno je bilo, da so ti bili odprti za obojestransko argumentacijo in so zato dali tudi primerne rezultate. Kar zadeva vprašanja državljanstva, je jugoslovanska stran poudarila, da ne more priznati določila prvega odstavka člena 1 črke e že omenjenega zakona iz leta 1955, ki se sklicuje na uredbo iz 14. oktobra 1941. Ugotavljali so, da je bilo potrjeno, da je bilo po teh določilih dodeljeno nemško državljanstvo tudi prebivalcem slovenske narodnosti. »Zato je jugoslovanska stran izrazila željo, da bi ob primerni priložnosti našli možnost, da se uredba iz 14. oktobra 1941 odstrani iz nemške zakonodaje o državljanstvu.«²⁷⁷

Nemški gostitelji so na jugoslovansko željo ponovno obljubili, da bodo pristojnim v zvezni vladi naložili, da naj uporabijo vsa pravna sredstva in ugotovijo, ali so bile določbe zakona iz leta 1955 uporabljene tako, da so bila dodeljena državljanstva le tistim osebam, ki so bile nemške narodnosti (*Volkszugehörigkeit*).²⁷⁸

V drugem delu ekspertnih pogovorov so načeli vprašanje potnih listov. To je bilo nekoliko bolj zapleteno, saj je šlo za zaplembo jugoslovanskih potnih listov ali njihovo žigosanje kot neveljavnih pri številnih osebah. Jugoslovanski potni list je namreč pomenil, da je njegov imetnik imel jugoslovansko državljanstvo. Pristojne nemške oblasti pa so ugotovile, da so imetniki teh potnih listov, po določilih zakona o državljanstvu iz leta 1955, nemške narodnosti in zato imetniki nemškega državljanstva oz. potnega lista. Jugoslovanska delegacija je zato izrazila željo, da se preneha s tako prakso in da se odvzeti potni listi vrnejo. Nemška stran pa je izrazila pripravljenost, da opozori notranje ministre dežel, da s pristojnimi oblastmi še enkrat preverijo zadevna zakonska določila, da bi se preprečila nedovoljena zaplemba oz. razglaševanje neveljavnosti potnih listov. Posledično so se strinjali, da se vrnejo potni listi, ki so bili nedovoljeno odvzeti.²⁷⁹

275 Das Gesetz zur Regelung von Fragen der Staatsangehörigkeit vom 22. Februar 1955.

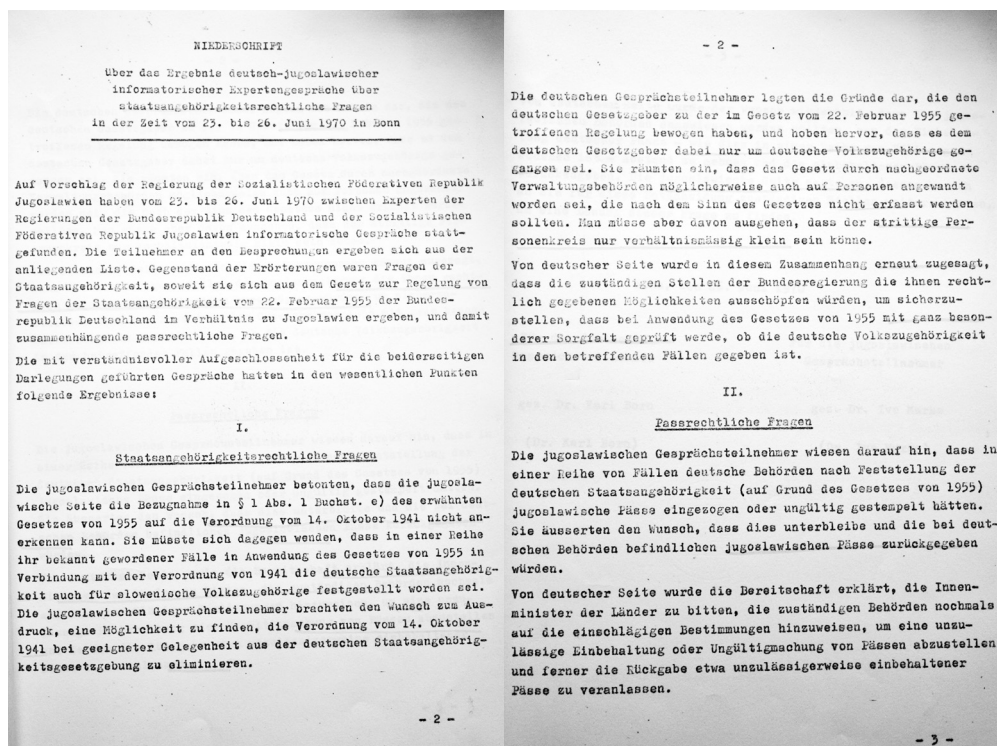
276 PAAA, Bestand 42, 116724, Niederschrift über der Ergebnis deutsch-jugoslawischer informatorischer Expertengespräche über staatsangehörigkeitsrechtliche Fragen in der Zeit von 23. von 26. Juni 1970 in Bonn.

277 Ibid.

278 Ibid.

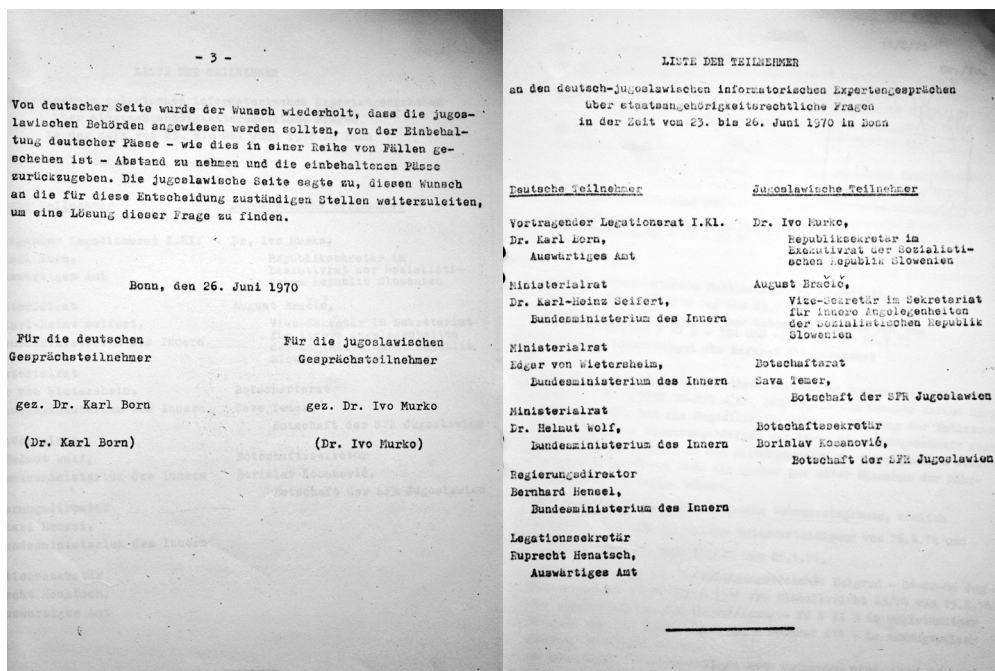
279 Ibid.

Nemška stran je podala podobno željo kot jugoslovanska. Tudi oni so namreč zahtevali, da so jugoslovanske oblasti mnogim imetnikom zaplenile potne liste in jih zato zahtevajo nazaj. Predvidevamo lahko, da je v teh primerih šlo za imetnike potnih listin slovenske narodnosti, bivajoče na področjih Koroške, Štajerske in Gorenjske, ki jih omenja nacistična uredba iz leta 1941. »Jugoslovanska stran je zagotovila, da bo izraženo željo posredovala odločujočim oblastem, da bi se našla rešitev tega vprašanja.«²⁸⁰ Za nemško stran je poročilo o dosežkih pogovorov podpisal dr. Karl Born, za jugoslovansko pa dr. Ivo Murko.²⁸¹

280 Ibid.

281 Dr. Ivo Murko (* 17. maj 1909, Gradec, † 8. november 1984, Ljubljana), pravnik, diplomat, publicist. Deloval je na področju mednarodnih odnosov in konzularnega prava. Med letoma 1958 in 1971 je bil vodja urada Izvršnega sveta Skupščine SRS za zunanje zadeve. Več v: *Osebnosti, Veliki slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008, 739.

Slike 59–62: Poročilo o pogovorih med nemško in slovensko skupino strokovnjakov med 23. in 26. junijem 1970 o vprašanju dodeljevanja nemškega državljanstva.²⁸²

Kljub prijaznemu razumevanju za reševanje navedene problematike na obeh straneh in diplomatski oceni, da so bili pogovori odkriti, pa očitno problemov niso rešili hitro in brez zapletov. O tem govori tudi že citirana promemorija nemškega generalnega konzula v Zagrebu dr. Klarenaarja iz leta 1975.

Problematiko podeljevanja nemškega državljanstva po določitih zakona iz leta 1955 in s tem po določitih uredbe iz 1941 je ponovno načel vodja novoustanovljenega slovenskega Republiškega sekretariata za zunanje zadeve in zunanje gospodarske odnose Marjan Osolnik²⁸³ na poslovilnem sprejemu namestnika nemškega generalnega konzula v Zagrebu. Generalni konzul je bil mnenja, da je Osolnik načel to temo zato, ker se je v zadnjem času nekaterim osebam zgodilo, da so jim pri vstopu v Jugoslavijo odvzeli nemške potne liste, ki so jih nemške oblasti izstavile po citiranih določitih. Potne liste so poslali na nemški generalni konzulat.²⁸⁴

282 PAAA, B42, 116724.

283 Ibid., Marjan Osolnik, slovenski diplomat. Rojen v Novem mestu. Obiskoval je novomeško gimnazijo in diplomiral na diplomatski šoli. Opravljal je razne diplomatske službe, med drugim tudi na veleposlaništvu v Washingtonu, D.C. V: Bačer, Karel. *Gradivo za dolnjiški biografski leksikon*. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca, 2004, 166.

284 PAAA, B 42, 116724, Staatsangehörigkeit in den sogenannten gefreiten Gebieten der Steiermark, Kärntens und Krains. Zagreb, 2. februar 1975.

Navrgel je, da bi morali jugoslovanski delavci v Nemčiji v taki situaciji računati s tem, da jim nemške oblasti brez potnih listov ne bodo podaljšale dovoljenja za bivanje. Lahko se zgodi, da bi se kakšen od njih skliceval na svoje nemško poreklo (*volksdeutscher Herkunft*) in po pravni poti dosegel svoje zakonsko dane pravice, tj. pridobil nemški potni list oz. nemško državljanstvo. Očitno je Osolnik imel v misli prebivalce Štajerske, Koroške in Gorenjske slovenskega porekla, saj so bile po njegovem mnenju nemške oblasti zelo površne pri tej problematiki in večinoma zelo ljubeznive do prosilcev. Izrazil je tudi dvom, da se v praksi uresničujejo zagotovila, ki jih je jugoslovanski strani dala nemška stran z odlokom s 5. maja 1971.²⁸⁵

Generalni konzul pa je poročal na veleposlaništvo v Beograd in na zunanje ministrstvo v Bonn, da Osolnik ni načel le posameznih primerov odvzeta potnih listov. Fokus njegove intervencije je bilo dejstvo, da je nacistična uredba s 14. oktobra 1941 postala sestavni del zakona o državljanstvu, s čimer je bila posredno legalizirana aneksija zadevnih slovenskih ozemelj. Osolnik je poudaril, da so Slovenci na to zadevo zelo občutljivi. O tej problematiki pa so govorili tudi, ko je bila avgusta 1974 na obisku delegacija poslancev odbora za zunanje zadeve nemškega parlamenta. Po njegovem bi lahko prišlo do velikih težav, če bi bil problem znan v širših krogih, rešiti pa ga je mogoče zgolj s spremembo pravnega položaja, je zaključil Osolnik.²⁸⁶

Namestnik generalnega konzula je na Osolnikovo trditev odvrnil, da bi bila sprememba zakona o državljanstvu komaj mogoča, zaradi publicitete ob morebitni spremembi pa tudi nezaželena. Zatrjeval je, da je bila nemška stran vedno prepričana, da zakon o državljanstvu ne pomeni legalizacije aneksije, ki je bila v nasprotju z mednarodnim pravom. Želeli so le ohraniti nekoč postavljene pravne pozicije. Spomnil je še na zagotovila jugoslovanske strani, da se je s tako ureditvijo sprijaznila. Na to se je v pogovor vmešal tudi vodja konzularnega oddelka jugoslovanskega veleposlaništva v Bonnu, ki je prisostvoval pogovoru, s pripombo, da je nemško zunanje ministrstvo jugoslovanskemu veleposlaništvu obljubilo drugačno ureditev podeljevanja nemškega državljanstva prebivalcem v uredbi iz leta 1941 navedenih slovenskih pokrajin. O tem nemški sogovornik naj ne bi vedel nič.²⁸⁷

Nemški generalni konzul dr. Klarenaar je v Bonn in Beograd poročal, da se je ta »napad« Osolnika zgodil presenetljivo. Njegove izjave je sicer na neki način opravičeval, češ da Osolnik očitno ne pozna dobro vsebine prejšnjih pogovorov na to temo. Vendar je dodal, da je prav zato mogoče, da na to temo pričakuje konflikt. Opozoril je še, da Osolnik, za razliko od mnogih, predvsem starejših Slovencev, ni naklonjen povezavam

285 PAAA, B 42, 116724, Staatsangehörigkeit in den sogenannten gefreiten Gebieten der Steiermark, Kärntens und Krains. Zagreb, 2. februar 1975.

286 Ibid.

287 Ibid.

z Nemčijo. Pravilno je ocenil, da so Slovenci zaradi konflikta z Avstrijo,²⁸⁸ ki se je v zadnjem času poglobil, še posebej občutljivi za narodnostna vprašanja. Njegova naslednja domneva pa je stala bolj na trhlih nogah. Menil je namreč, da v Jugoslaviji obstajajo politične sile, ki sicer menijo, da so intenzivna gospodarska povezovanja SFRJ z zahodnimi industrijskimi državami sicer nujna, da pa so riskantna za politični sistem. Osolnika je prišel k tem silam. Domneval je, da ta konflikt z ZRN pride tem silam prav, ker pomeni možnost resničnega upravljanja bilateralnih odnosov.²⁸⁹ Vsekakor sem mnenja, da so bile politične sile, ki jih je omenjal generalni konzul v Jugoslaviji, v manjšini in da jugoslovansko politično vodstvo zagotovo ni sodilo mednje.

Spor okoli problema, ki izhaja iz časa druge svetovne vojne, bi lahko oviral uspeh, ki je bil dosežen z brionsko formulo, je bil prepričan poročevalec.

Da bi to prehiteli tak razvoj dogodkov, generalni konzulat v dogovoru z beograjskim veleposlaništvom predlaga:

- 1) Od pristojnih oblasti naj se še enkrat zahteva, da z vso vestnostjo preverjajo pravno osnovo in pozovejo k strožjemu preverjanju pripadnosti posameznikov k nemški narodnosti.
- 2) Jugoslovansko stran naj se o tem obvesti.
- 3) Naj se preveri, ali se lahko v primerih, ko je treba dodeliti državljanstvo po določenih Uredbe s 14. 10. 1941 in 1. člena zakona o državljanstvu, pred dodelitvijo zahteva odpustitev iz jugoslovanskega državljanstva. Vsekakor pa je treba opustiti prakso, ki jo zasledimo v posameznih primerih, da se ob dodelitvi nemškega potnega lista odvzame jugoslovanski potni list. To je potrebno že zaradi tega, ker je potni list jugoslovanska lastnina. Predvsem pa ne smejo osebe, ki nimajo pravniške izobrazbe, dobiti vtisa, da so se s tem odpovedale jugoslovanskemu državljanstvu. Zanje pomeni hud stres, če jim je pri obisku v Jugoslaviji odvzet nemški potni list z utemeljitvijo, da so jugoslovanski državljani.²⁹⁰

288 Gre za napetost, ki je nastala zaradi izbruha nemškega nacionalizma. Leta 1970 je namreč glasilo nemških nacionalistov *Ruf der Heimat* v slavnostni številki ob 50. obletnici 10. oktobra 1970 zapisalo: »Zgodovina bo potegnila končno črto na Koroškem šele takrat, ko enega od obeh narodov ne bo več.« Koroški Slovenci in Slovenija/Jugoslavija so ta zapis razumeli kot poziv za izničenje Slovencev na Koroškem. Začela so se napeta in tudi fizično konfliktna sedemdeseta leta. Ozračje na Koroškem je bilo hudo zastrupljeno. Na oblastni strani je do prve kulminacije konflikta prišlo ob sprejetju zakona o dvojezičnih topografskih napisih 6. julija 1972. Čeprav ga koroški Slovenci niso sprejeli, saj je določal le 205 topografskih napisov. Ko pa so 20. septembra 1972 zgodaj zjutraj postavili prve napise, je na to reagirala nemška nacionalistična stran na Koroškem. Postavljene napise so začeli uničevati in odstranjevati dvojezične krajevne table, varnostni organi so dobivali grozilna pisma, koroških Slovencev so se lotevali tudi fizično. Do 10. oktobra 1972 so nemški nacionalisti potrgali vse dvojezične krajevne napise, varnostni organi pa so to početje le opazovali. Prišlo je do t. i. *Ortstafelsturmal*/napada na dvojezične krajevne napise. Eskalacijo konflikta so obsodili v obeh osrednjih organizacijah koroških Slovencev, Zvezi slovenskih organizacij in Narodnem svetu koroških Slovencev. Zaprošili so za pomoč državo matičnega naroda SFR Jugoslavijo. S tem se je začela internacionalizacija koroškega vprašanja. Od novembra 1972 do decembra 1974 so si diplomatski predstavniki obeh držav izmenjali precej not, odnosi med njima pa so se ohladili do ledišča. (Več glej: Nečak, Dušan. *Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki (1945–1976). Osmutek za politično zgodovino*. Ljubljana: Borec, 1985, str. 141–154.)

289 PAAA, Bestand 42, 116724, Staatsangehörigkeit in den sogenannten gefreiten Gebieten der Steiermark, Kärnten und Krains, Zagreb, 12. februar 1975.

290 Ibid.

Generalkonsulat
der
Bundesrepublik Deutschland
Zagreb

HK 512 ZAGR
Ber.Nr. 402/75

An das
Auswärtige Amt
Bonn

Federführung: Ref. 510

Refr.: Staatsangehörigkeit von Volksdeutschen in den sogenannten
befreiten Gebieten der Untersteiermark, Kärntens und
Kraains

Topik: - 1 -

Botschaft Belgrad erhält Durchdruck unmittelbar.
Durchdruck für Ref. 214 ist beigelegt.

Zweck: Vorschlag

Der Leiter des neugeschaffenen Republiksekretariats (Ministeriums)
für Auswärtige Beziehungen und Ausserwirtschaftsbeziehungen der
S.R. Slowenien, Osolnik, warf gegenüber meinem Vertreter bei
dessen Abschiedsbesuch erneut die Frage der deutschen Staatsan-
gehörigkeit auf, die Bewohnern der 1941 dem Deutschen Reich an-
gegliederten Gebiete der Untersteiermark, Kärntens und Kraains
durch die Verordnung vom 14.10.1941 verliehen wurde, eine Regelung,
die durch das 1. Staatsangehörigkeitsregelungsgesetz vom
22.2.1955 § 1 Abs. 1 & für die deutschen Volkszugehörigen auf-
rechterhalten wurde. Osolnik war offenbar dadurch auf das Problem
aufmerksam geworden, dass auch in letzter Zeit wieder einigen
Personen die deutschen Pässe, die sie aufgrund der obengenannten
Vorschriften von deutschen Behörden erhalten hatten, bei der
Einreise nach Jugoslawien abgenommen wurden (Übrigens werden sol-
che Pässe dann dem Generalkonsulat zugesandt; vgl. Bericht vom
8.7.1974 - 512 ZAGR Ber.Nr.320/74-). Da jugoslawische Arbeit-
nehmer in der Bundesrepublik in der gegenwärtigen Lage damit
rechnen müssen, eine Verlängerung ihrer Aufenthaltserlaubnis
nicht zu erhalten, mag sich der eine oder andere seiner volks-
deutschen Herkunft bedienen und die sich rechtlich daraus

Handl. kopie.
26/12.

D / Ref. 214

Zagreb, den 12. Februar 1975
Dr.ich/Bo

B 510 - 7 214

an d. d. von bel.

Bellegierung 208

Wohn- (Bellegierung) 208

27/12

- 2 -

ergebenden Rechte geltend machen. Die Behörden in der Bundes-
republik, mit der Problematik oft nur oberflächlich vertraut,
zeigen sich meist sehr entgegenkommend. Es ist zweifelhaft, ob
die Zusicherung einer strengen Prüfung der deutschen Volkszu-
gehörigkeit, die der jugoslawischen Seite gegenüber abgegeben
wurde (vgl. Erlasse vom 5.5.1971 - V 3-80,SL/2-94,13-), inner
eingehalten wird.

Osolnik beschränkte sich aber nicht darauf, die Praxis in Einzel-
fällen zu kritisieren; er nahm vielmehr daran Anstoss, dass das
Staatsangehörigkeitsregelungsgesetz die Verordnung vom 14.10.1941
aufrechterhalten und damit incidenter die Annexion von 1941 lega-
lisiert habe. Die Slowenen seien in diesem Punkte sehr empfind-
lich. Das Problem sei auch von slowenischen Abgeordneten gegen-
über den Mitgliedern des Auswärtigen Ausschusses des Deutschen
Bundestages, die im August v.Js. Jugoslawien besuchten, ange-
sprochen worden. Es könnten sich grosse Schwierigkeiten ergeben,
wenn das Problem weiteren Kreisen bekannt werde. Nur durch eine
Änderung der Rechtslage sei Abhilfe zu schaffen.

Mein Vertreter erwiderte, eine Änderung des Staatsangehörigkeits-
regelungsgesetzes sei kaum möglich und wegen der damit verbunde-
nen Publizität auch nicht wünschenswert. Unsere Seite habe nie
einen Zweifel daran aufkommen lassen, dass das Staatsangehörig-
keitsregelungsgesetz keine Legalisierung einer völkerrechtswidri-
gen Annexion bedeute, sondern nur einmal geschaffene Rechtspo-
sitionen aufrechterhalten wolle. Er erinnerte an die Zusicherung,
die der jugoslawischen Seite gegeben worden sei und mit der sich
diese abgefunden habe. Der Leiter der Konsularabteilung bei der
slowenischen Landesregierung, der an dem Gespräch ebenfalls teil-
nahm, erwähnte eine dem Generalkonsulat in den Einzelheiten nicht
bekannte Zusicherung des Auswärtigen Amtes gegenüber der jugo-
slawischen Botschaft in Bonn-Bad Godesberg.

II.

Der Vorstoss von Osolnik kommt überraschend. Wahrscheinlich kennt
Osolnik den Inhalt der Gespräche, die über dieses Problem bereits
früher geführt wurden, nicht genau. Eben deswegen ist aber nicht
auszuschliessen, dass er einen Konflikt in dieser Frage in Kauf

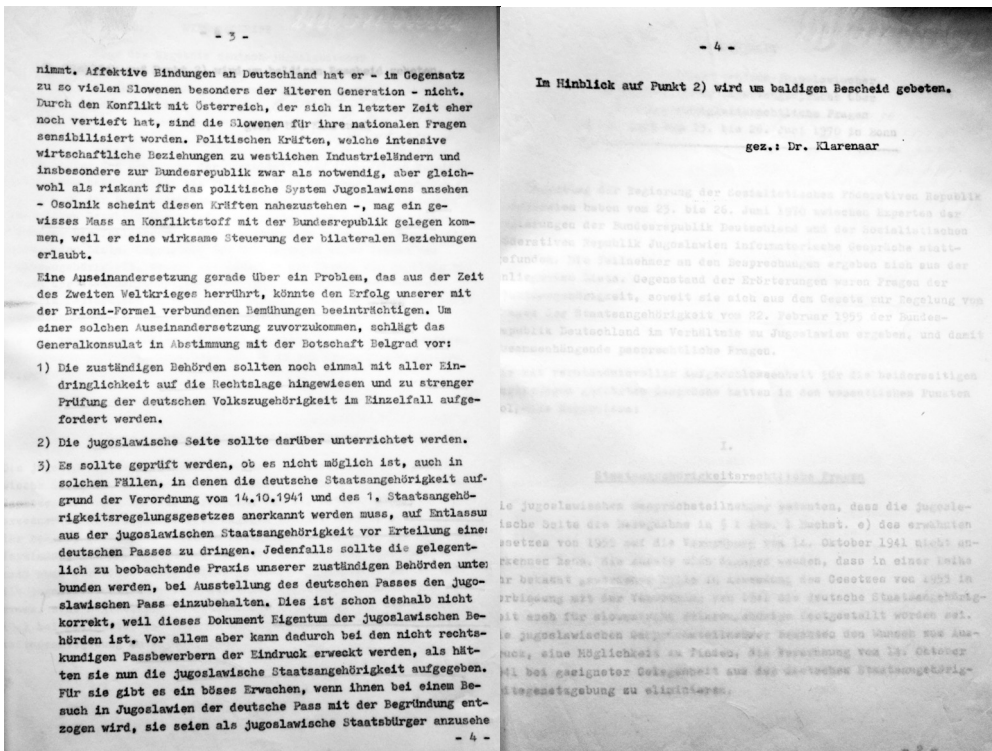
- 2 -

- 3 -

such in Jugoslawien der deutsche Pass mit der Begründung ab-
zogen wird, sie seien als jugoslawische Staatsbürger

- 3 -

- 4 -

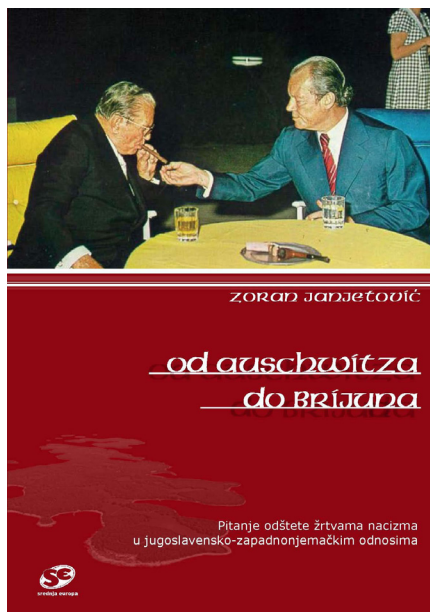

Slike 63–66: Predlogi nemškega konzulata v Zagrebu za reševanje problematike podeljevanja nemškega državljanstva prebivalcem slovenske Štajerske, Koroške in Gorenjske po določbah uredbe z dne 14. oktobra 1941.²⁹¹

V poznejših različicah zakona o državljanstvu sporna nacistična uredba iz leta 1941 ni več neposredno navedena.

Kreditna podpora Jugoslaviji

Zagotovo najpomembnejša tema bilateralnih odnosov med ZRN in Jugoslavijo pa so bile finančne zadeve oz. kreditna podpora jugoslovanskemu gospodarstvu, ki je bilo praktično permanentno v krizi. O tem je bilo že veliko napisanega in je bilo razmeroma natančno analizirano. Zadnja slovenska avtorica, ki se je obširno lotila tega vprašanja, v svoji doktorski disertaciji, je že nekajkrat citirana Polona Balantič, zagotovo pa je najbolj celovito to temo obdelal srbski zgodovinar Zoran Janjetović. Njegova knjiga je fokusirana na ključno vprašanje finančno-kreditnih odnosov med državama, namreč na vprašanje izplačila odškodnine za storjene nacistične zločine v Jugoslaviji v času druge svetovne vojne.²⁹² Lahko rečemo, da je to temo celovito obdelal.

Slika 67: Knjiga Zorana Janjetovića s celovito obdelavo vprašanja odškodnin za nacistične zločine v Jugoslaviji.²⁹³

²⁹² Janjetović, *Od Auschwitza do Brijuna* (glej tudi obširno bibliografijo v knjigi).

²⁹³ Ibid.

Zato tudi sam ne tem mestu ne bom o tej tematiki na široko pisal. Rad bi le predstavil najpomembnejše podatke/prelomnice o kreditih, ki jih je ZRN dala Jugoslaviji, kakor jih predstavljata dokumenta, najdena v PAAA v Berlinu. Na ta način, tako sem prepričan, bo zainteresirani bralec najhitreje dobil dovolj jasno sliko, kaj se je na tem področju dogajalo med letoma 1956 in 1974, torej od leta 1956, ko je ZRN odobrila prvi kredit, do začetka leta 1974, ko je opozicija zaradi kreditov, dodeljenih Jugoslaviji, ostro napada Brandtovo vlado:

Najpomembnejši podatki o kreditih Jugoslaviji

- 10. marec 1956: Konrad Adenauer je Jugoslaviji zagotovil brezobrestni kredit v višini 260.000 DM z rokom odplačevanja 99 let.
- 9. junij 1968: Zvezni kancler Brandt in zunanji minister Kurt Georg Kiesinger sta se dogovorila, da bodo probleme z Jugoslavijo iz preteklosti reševali s sodelovanjem, usmerjenim v bodočnost.
- 16. september 1969: Jugoslovanska vlada je zahtevala 2 milijardi DM.
- 5. maj 1971: Parlamentarni državni sekretar Karl Moersch je obvestil pristojne predsednike in vodje poslanskih skupin o načrtovanem kreditu v višini 300.000 DM po 2,5-% obrestni meri ter z rokom plačila 30 let.
- 20. december 1972: Podpisana je bila pogodba o 'Pomoči v kapitalu/*Kapitalhilfe*' med ZRN in Jugoslavijo v višini 300 milijonov DM.
- 16. do 19. april 1973: Zvezni kancler Brandt se je na Brionih dogovoril s Titom, da bodo še odprta vprašanja preteklosti rešena »z dolgoročnim sodelovanjem na gospodarskem in drugih področjih«.
- 2. avgust 1973: *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ) trdi, da je Brandt obljubil Titu 700 milijonov DM v letu 1974. Vladni predstavnik za tisk Rüdiger von Wechmar je to trditev označil kot netočno: Brandt ni dal nikakršne obljube; pogajanja se še niso začela.
- 6. september 1973: Generalni sekretar krščansko-demokratske stranke CDU Kurt Biedenkopf²⁹⁴ se je v pogovoru z Erhardom Epplerjem opredelil,²⁹⁵ da ne nasprotuje dodelitvi sredstev.«
- 19. september 1973: Eppler je zaprosil Odbor za gospodarsko sodelovanje nemškega parlamenta, da bi mu poročal zaupno, ker bi javna razprava slabila zvezno vlado. CDU in CSU sta prošnjo po zaupnosti zavrnila. Eppler ni izključil nadaljnje pomoči Jugoslaviji v kapitalu.

294 Kurt Biedenkopf (1930–1921). V sedemdesetih letih je veljal za zaupnika predsednika CDU Helmuta Kohla. Med letoma 1973 in 1977 je bil generalni sekretar CDU, med 1976 in 1980 pa član nemškega parlamenta.

295 Erhard Eppler (1919–1926), minister za gospodarsko sodelovanje v vladah Kiesinger/Brandt, Brandt in Schmidt. Leta 1974 je odstopil. Več na: Erhard Eppler, Wikipedia. Dosegljivo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Erhard_Eppler (dostop: januar 2026).

Slika 68: Kurt Biedenkopf, generalni sekretar CDU.²⁹⁶

- 28. november 1973: Eppler je pred novinarji izjavil, da se pogajanja še niso začela. V predhodnih pogovorih pa je bila omenjena vsota 700 milijonov DM. To je Eppler, ko je odgovarjal na vprašanja, ponovil v nemškem parlamentu.
- 11. december 1973: Zvezno ministrstvo za gospodarsko sodelovanje je prevzelo kompetence za pogajanja z Jugoslavijo za pomoč v kapitalu.
- 20. januar 1974: Vodja opozicije Karl Carstens²⁹⁷ je trdil, da je Eppler nemško javnost in pristojne parlamentarne odbore zavestno zavajal. Eppler je obtožbo označil

²⁹⁶ Biedenkopf. Wikimedia. Dosegljivo na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_B_145_Bild-F040153-0017,_Bonn,_Pressekonferenz_CDU-Vorstand,_Biedenkopf.jpg (dostop: januar 2026).

²⁹⁷ Prof. dr. Karl Carstens (CDU/CSU, 1914–1992) je bil državni sekretar na zunanjem ministrstvu Brandtovega naslednika, Gerharda Schröderja (CDU, 1961–1966), med drugim odgovoren tudi za t. i. Vzhodni oddelek 7 / Ostabteilung 7. Carstens je bil leta 1972 izvoljen v Bundestag, med letoma 1976 in 1979 je bil predsednik Bundestaga ter predsednik ZRN med letoma 1979 in 1984. Več v: Nečak, »*Ostpolitik*«, str. 39.

za politično falsificiranje. Skliceval se je na stenogram (magnetogram, op. p.) seje parlamentarnega odbora za gospodarsko sodelovanje z dne 19. septembra 1973, ki dokazuje, da je korektno informiral odbor. To je 23. januarja 1974 potrdil tudi sam odbor.

Slika 69: Erhard Eppler, minister za gospodarsko sodelovanje.²⁹⁸

- 24. januar 1974: Vodja opozicije Carstens je v parlamentu zatrjeval, da je zvezna vlada kredite Jugoslaviji večkrat povezovala z odškodnino za nacistične zločine med drugo svetovno vojno. To dokazljivo ni res. Pač pa je res, da je pristojni za razvojno politiko v CDU/CSU to večkrat storil.
- 6. februar 1974: Eppler je predsednika CDU Helmuta Kohla²⁹⁹ in generalnega sekretarja CDU Biedenkopfa pozval, naj se jasno izrazita, ali sta za kredite Jugoslaviji ali proti njim. Generalni sekretar CDU je izjavil, da je zaradi slabe informacijske politike zvezne vlade odpadla delovna osnova za njegove pozitivne izjave z dne 6. septembra 1973.

²⁹⁸ Eppler. Wikimedia. Dosegljivo na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_B_145_Bild-F039410-0008,_Hannover,_SPD-Bundesparteitag,_Eppler.jpg (dostop: januar 2026).

²⁹⁹ Helmut Kohl (1930–2017), predsednik CDU in nemški kancler (1982–1998). Wikipedia. Dosegljivo na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Helmut_Kohl (dostop: januar 2026).

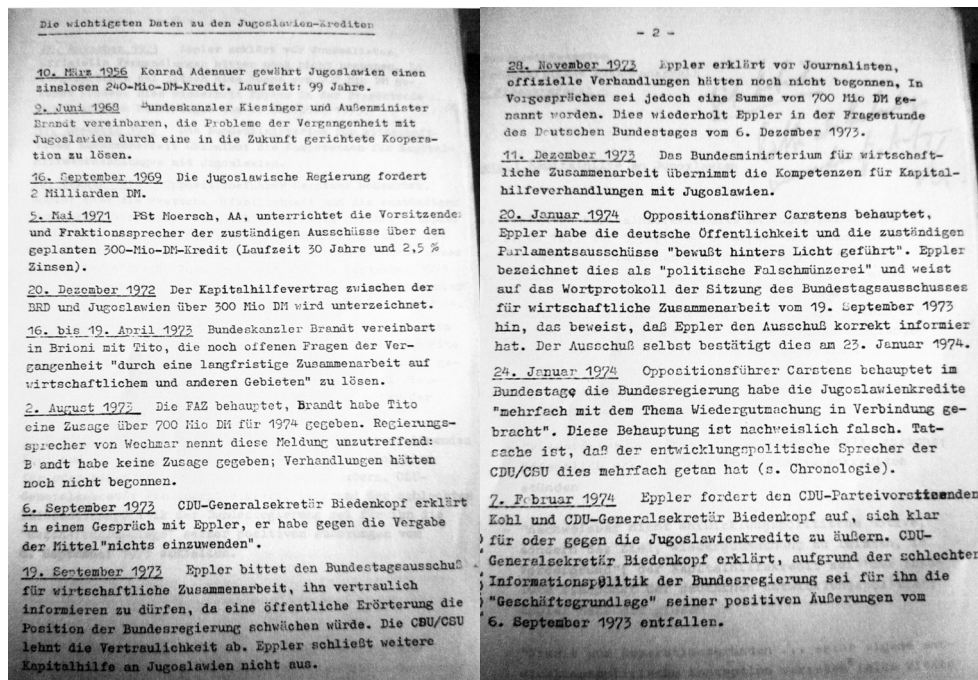
Slika 70: Karl Carstens, vodja opozicije (CDU/CSU) v bonškem parlamentu.³⁰⁰

Slika 71: Helmut Kohl, predsednik CDU in nemški kancler (1982–1998).³⁰¹

300 Karl Carstens 1914–1992. Lebendiges Museum Online. Dosegljivo na: <https://www.hdg.de/lemo/biografie/karl-carstens.html> (dostop: januar 2026).

301 Helmut Kohl. Konrad Adenauer Stiftung. Dosegljivo na: <https://www.kas.de/en/web/geschichte-der-cdu/significant-figures/biogram-detail/-/content/helmut-kohl-v2> (dostop: januar 2026).

Sliki 72 in 73: Izvirni dokument s kronologijo najpomembnejših podatkov v zvezi z dodeljevanjem kreditov Jugoslaviji.³⁰²

Kljub izrazitemu negativnemu stališču opozicije je Brandtova vlada kredite odobrila. Dobro bilateralno sodelovanje med SFRJ in ZRN se je nadaljevalo tudi pozneje. Ob razpadanju Jugoslavije pa je ZRN s Helmutom Kohlom na kanclerskem mestu opustila »projugoslovansko« stališče ter se odločno postavila na stran Slovenije in Hrvaške. Ob njunem osamosvajanju je odigrala eno ključnih vlog, vse do danes pa so odnosi med Slovenijo in združeno Nemčijo ostali prijateljski.

Slika 74: Nemški zvezni kancler Helmut Kohl in slovenski predsednik Milan Kučan.³⁰³

303 Sovereign Slovenia turns 30. DW. Dosegljivo na: <https://www.dw.com/en/slovenia-trapped-in-the-spirit-of-the-past-after-30-years-of-independence/a-58017722> (dostop: januar 2026).

Viri in literatura

Arhivi

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv / Avstrijski državni arhiv

PAAA – Politisches Archiv des Auswärtigen Amts / Politični arhiv nemškega zunanjega ministrstva

Objavljeni viri

Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1969, 1970, 1971, 1972.

Intervju

Boris Šnuderl v pogovoru z avtorjem, 2. april 2012.

Časopisni viri

Borba, Beograd

Delo, Ljubljana

Dnevnik, Ljubljana

Primorski dnevnik, Trst

Elektronski viri

- Balantič, Polona. »Ogabno leto 1974«, Tito v Zahodni Nemčiji in – kakopak – nogomet. *MMC RTV SLO*, 13. julij 2014 ob 06:40, Zadnji poseg: 13. julij 2014 ob 09:06. Dosegljivo na: <https://www.rtvlo.si/sport/nogomet/sp-v-nogometu-2014/ogabno-leto-1974-tito-v-zahodni-nemciji-in-kakopak-nogomet/341830> (dostop: november 2024).
- Beidenkopf. Wikimedia. Dosegljivo na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_B_145_Bild-F040153-0017,_Bonn,_Pressekonferenz_CDU-Vorstand,_Biedenkopf.jpg (dostop: januar 2026).
- Ciper. Wikipedia. Dosegljivo na: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Ciper> (dostop: januar 2026).
- Der Verfassungsschutz. Dosegljivo na: https://www.verfassungsschutz.de/DE/home/home_node.html (dostop: november 2024).
- Dimić Lompar, Natalija. 50th Anniversary of the Brioni Meeting of Tito and Brandt. Gentleman's Agreement. Cord Magazine. Dosegljivo na: <https://cordmagazine.com/country-in-focus/germany/brioni-meeting-of-tito-and-brandt-gentlemens-agreement/> (dostop: januar 2026).
- DW.com: https://static.dw.com/image/17934470_906.jpg (dostop: avgust 2025).
- Eppler. Wikimedia. Dosegljivo na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_B_145_Bild-F039410-0008,_Hannover,_SPD-Bundesparteitag,_Eppler.jpg (dostop: januar 2026).
- Erhard Eppler, Wikipedia. Dosegljivo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Erhard_Eppler (dostop: januar 2026).
- Golda Meir 03265u-2.jpg. Wikipedia. Dosegljivo na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Golda_Meir_03265u-2.jpg (dostop: oktober 2025).
- Großkreuz in besonderer Ausführung. Dosegljivo na: <https://ordensmuseum.de/bundesverdienstorden/stufen/stufe-groskreuz-in-besonderer-ausfuhrung/> (dostop: november 2025).
- Hamburger Persönlichkeiten, <http://www.hamburger-persoenlichkeiten.de/hamburgerpersoenlichkeiten/login/person.asp?showpics=yes&reqid=992&imageid=1879> (dosegljivo: avgust 2025)
- Helmut Kohl. Konrad Adenauer Stiftung. Dosegljivo na: <https://www.kas.de/en/web/geschichte-der-cdu/significant-figures/biogram-detail/-/content/helmut-kohl-v2> (dostop: januar 2026).
- Helmut Kohl. Wikipedia. Dosegljivo na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Helmut_Kohl (dostop: januar 2026).
- Joachim Jaenicke. Wikimedia. Dosegljivo na: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f9/Joachim_Jaenicke.jpg (dostop: januar 2026).

- Joachim Jaenicke. Wikipedija. Dosegljivo na: https://de.wikipedia.org/wiki/Joachim_Jaenicke (dostop: november 2025).
- Josef »Sepp« Janko, Volksgruppenfuehrer. Wikipedia. Dosegljivo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Sepp_Janko#/media/File:Sepp_Janko.jpg (dostop: oktober 2025).
- Karl Carstens 1914–1992. Lebendiges Museum Online. Dosegljivo na: <https://www.hdg.de/lemo/biografie/karl-carstens.html> (dostop: januar 2026).
- Konigin Juliana en Miloš Minić (1975). Wikimedia. Dosegljivo na: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Koningin_Juliana_en_Milo%C5%A1_Mini%C4%87_\(1975\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Koningin_Juliana_en_Milo%C5%A1_Mini%C4%87_(1975).jpg) (dostop: januar 2026).
- Latinka Perovic, Marko Nikezic. Wikipedia Commons. Dosegljivo na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Latinka_Perovic,_Marko_Nikezic.JPG (dostop: januar 2026).
- Loch, Harald. »Immer wider Krieg und Frieden: Ein Buch über das ,deutsch-russische Jahrhundert‘.« *Badische Zeitung*, 24. april 2022. Dosegljivo na: <https://www.badische-zeitung.de/immer-wieder-krieg-und-frieden-ein-buch-ueber-das-deutsch-russische-jahrhundert> (dostop: oktober 2025).
- Machtwechsel in Bonn, 21. oktober 1969 v Vili Hammerschmidt. Dosegljivo na: <https://germanhistorydocs.org/de/zwei-deutsche-staaten-1961-1989/machtwechsel-in-bonn-21-oktober-1969> (dostop: december 2025).
- Mladen, Pavković. "Šta se događalo na mitingu u Srbu 1971.?" Kamenjar.com: <https://kamenjar.com/sto-se-dogadalo-na-mitingu-u-srbu-1971/> (dostop: maj 2026)
- Orden und Ehrungen. Dosegljivo na: <https://www.bundespraesident.de/DE/Amt-und-Aufgaben/Orden-und-Ehrungen/Verdienstorden/Ordensstufen/Ordensstufen-node.html> (dostop: november 2025).
- Peter Blachstein, Wikipedia. Dosegljivo na: https://de.wikipedia.org/wiki/Peter_Blachstein (dostop: november 2025).
- Renate Finke-Osiander. Wikipedia. Dosegljivo na: https://de.wikipedia.org/wiki/Renate_Finke-Osiander (dostop: november 2025).
- Rudi Čačinovič, Slovenski biografski leksikon. Dosegljivo na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1020880/> (dostop: november 2025).
- Sepp Janko. Wikipedia. Dosegljivo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Sepp_Janko (dostop: oktober 2025).
- Seznam odlikovanj SFRJ, Wikipedia. Dosegljivo na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_odlikovanj_SFRJ (dostop: januar 2026).
- Sodna praksa. Dosegljivo na: [http://www.sodnapraksa.si/?q=id:33305&database\[SOVS\]=SOVS&database\[IESP\]=IESP&database\[VDSS\]=VDSS&database\[UPRS\]=UPRS&_submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&id=33305](http://www.sodnapraksa.si/?q=id:33305&database[SOVS]=SOVS&database[IESP]=IESP&database[VDSS]=VDSS&database[UPRS]=UPRS&_submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&id=33305) (dostop: november 2024).

- Sovereign Slovenia turns 30. DW. Dosegljivo na: <https://www.dw.com/en/slovenia-trapped-in-the-spirit-of-the-past-after-30-years-of-independence/a-58017722> (dostop: januar 2026).
- Stane Kavčič. Wikipedia. Dosegljivo na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Stane_Kav%C4%8Di%C4%8D_1969_2.jpg (dostop: januar 2026).
- Stevan Kragujevic, Budimir Loncar, jugoslovenski i hrvatski politicar i diplomata. Dosegljivo na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stevan_Kragujevic,_Budimir_Loncar,_jugoslovenski_i_hrvatski_politicar_i_diplomata.JPG (dostop: januar 2026).
- Teroristični napad v Münchnu 1972. Wikipedia. Dosegljivo na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Terroristi%C4%8Dni_napad_v_M%C3%BCnchnu_1972 (dostop: november 2024).
- The Jewis Foundation for righteous. Dosegljivo na: <https://www.jfr.org/rescuer/duckwitz-georg-ferdinand> (dostop: avgust 2025).
- Udruženje antifašista »Josip Broz Tito«, Tešanj: iz 125-ti rođendan druga Tita. Dosegljivo na: <https://tesanj.net/2017/05/08/udruzenje-antifasista-josip-broz-tito-tesanj-uz-125-ti-rodendan-druga-tita/> (dostop: januar 2026).
- Umrla je Jovanka Broz. Delo.si. Dosegljivo na: <https://old.delo.si/novice/svet/umrla-je-jovanka-broz.html> (dostop: januar 2026).
- Viktor Lazić. Legacy of Branko Pešić in Adligat, Order of the Yugoslav Flag with a Ribbon. Dosegljivo na: <https://sr.wikipedia.org/> (dostop: januar 2026).
- Walter Scheel. Wikimedia. Dosegljivo na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Walter_Scheel_1971.jpg (dostop: november 2025).
- Wikipedia Commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_B_145_Bild-F032669-0029,_Bonn,_Brandt_mit_Staatspr%C3%A4sident_Tito.jpg (dostop: avgust 2025).
- Wikipedia Commons: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/Mariko_Vrhunec_%281972%29.jpg (dostop: avgust 2025).

Literatura

- Bačer, Karel. *Gradiivo za dolenski biografski leksikon*. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca, 2004.
- Balantič, Polona. »Jugoslavija in mednarodni terorizem v sedemdesetih letih, Dva primera neizročitve teroristov Zvezni republiki Nemčiji«, *Prispevki za novejšo zgodovino*, let. 55, št. 1, Ljubljana 2015, str. 143–191.
- Balantič, Polona. *Helmut Schmidt in Jugoslavija*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2018.
- Brey Thomas, Bonn and Belgrad, *Osteuropa, Zeitschrift für Gegenwartfragen des Ostens*, Hrsg. Von der Deutschen Gesellschaft für Osteuropakunde, DVA Stuttgart 1979, Jhrg. 29.
- Jakovina, Tvrtko. *Budimir Lončar – od Preka do vrha svijeta*, Zaprešić: Fraktura, 2020.
- Kardelj, Edvard. *Problemi naše socialističke izgradnje*, Tom III, Beograd: Kultura, 1960.
- Knežević, Leona. »Tvrtko Jakovina. Budimir Lončar – od Preka do vrha svijeta. Fraktura, Zaprešić, 2020. 770 str.«, *Međunarodne studije*, god. 20, br. 1–2, 2020, Libertas Zagreb, str. 184/185.
- Nečak, Dušan. *»Ostpolitik« Willyja Brandta in Jugoslavija (1963–1969)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.
- Nečak, Dušan. »Nemci na Slovenskem 1941–1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov«, 219–290. V: ur. Nečak, Dušan. *»Nemci« na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002.
- Nečak, Dušan. *Hallsteinova doktrina in Jugoslavija. Tito med Zvezno republiko Nemčijo in Nemško demokratično republiko*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002.
- Nečak, Dušan. *Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki (1945–1976). Osnutek za politično zgodovino*. Ljubljana: Borec, 1985, str. 141–154.
- Osebnosti, Veliki slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.
- Vrhunec, Marko. *Šest let s Titom*. Ljubljana: LaserPrint, 2001.

Beseda urednice

V zgodovinoписju obstaja posebna vrsta knjig, ki jih bralec pogosto vzame v roke »mimogrede« ... in jih potem bere počasi, z radovednostjo, včasih celo z malce tistega tihega zadovoljstva, ki ga prinese občutek, da je priča nečemu pristnemu. To so kompilacije drobcev: izbori zapisov, dokumentov, opomb, izsekov, kratkih študij ali arhivskih ostankov, ki sami po sebi morda niso velika sinteza, skupaj pa tvorijo mozaik časa. Takšne knjige imajo svojevrstno vrednost prav zato, ker ne skušajo na silo zgladiti ostrih robov preteklosti. Pustijo jim, da govorijo v fragmentih, tako, kot jih najpogosteje najdemo v arhivu. Fragmentirana kompilacija je, če uporabim najpreprostejšo primerjavo, kot skrbno sestavljena skrinjica spominkov: ni enciklopedija, ni učbenik, ni velika pripoved, pa vendar zna včasih povedati več o duhu nekega obdobja kot marsikatera široka razlaga.

Drobci imajo moč podrobnosti. Ujamejo ton, zadrego, taktiko, preudarnost ali nervozo akterjev. Pokažejo, kako se politične formule rodijo iz otipljivih okoliščin, razkrijejo, kako se v diplomaciji pogosto največ pove ravno s tem, kar je zapisano na robu, med vrsticami, v nepomembnem stavku, ki ga zgodovina šele pozneje prepozna kot pomenljivega. V fragmentu je tista neposrednost, ki ji velika sinteza, pa naj bo še tako briljantna, navadno uide.

Knjiga pred nami spada prav v ta žanr: bralcu ponuja izbor, sestavljen iz arhivskega gradiva in iz avtorjevega dolgoletnega raziskovalnega dela. Brez odvečnega okrasja, toda z občutkom za tisto, kar ostane, ko se veliki koncepti podredijo ravni vsakdanjih diplomatskih odločitev. V tem je njena posebna privlačnost, saj odpira okno v čas in hkrati pokaže del zgodovinarjeve obrtniške delavnice. Ne gre namreč le za vprašanje, kaj se je zgodilo, temveč tudi za to, kako se do zgodbe pride, kako se dokument prebere, kontekstualizira, primerja z drugimi in postavi v niz.

Zame ima ta knjiga več pomenov. Avtor ni le raziskovalec, čigar delo spremljam in spoštujem, ampak tudi moj mentor, *praeceptor meus*, človek, s katerim me povezuje srčen odnos, zgrajen iz pogovorov, spodbude, intelektualne strogosti in tiste redke človeške topline, zaradi katere akademska pot ni le niz obveznosti, temveč tudi prostor zaupanja. Ko pišem te vrstice, jih pišem z zavedanjem, da je mentorstvo med najbolj trajnostnimi

oblikami akademskega sodelovanja: ne meri se v citatih ali publikacijah, temveč v tem, kako se v mlajših raziskovalcih izostri občutek za raziskovalno vprašanje, za vir, za argument ... in za delo. Mentorstvo je tihi prenos veščin in drže, ki se jih ne more izmeriti, ga pa znajo prepoznati tisti, ki so/smo ga izkusili.

Dušan Nečak svoj znanstveni opus na področju nemško-jugoslovanskih odnosov gradi z zanesljivo, prepoznavno roko. Njegove študije o Hallsteinovi doktrini in času, ko so bila vprašanja priznanja, legitimnosti in »prave« Nemčije neločljivo povezana z blokovsko delitvijo Evrope, so nujna opora in vir vsakomur, ki se loteva tem hladne vojne ter zunanje politike. Kaže, kako so diplomatski boji za priznanje potekali ne le v velikih sejnih dvoranh, temveč tudi v drobnih, vendar odločilnih gestah simbolne politike. Enako velja za obdobje Willyja Brandta in njegove *Ostpolitik*. V ozadju je šlo za bolj pragmatičen jezik interesov, v novih okoliščinah pa sta se znova definirala manevrska prostora Jugoslavije in Zvezne republike Nemčije.

Pričujoča knjiga ta raziskovalni lok na lep način dopolnjuje. Ne zato, ker bi profesor postavil piko na i, temveč zato, ker pokaže kontinuiteto: iste teme, ki so bile v njegovih razpravah in monografijah analitično razčlenjene ter umeščene v širši kontekst, se tu razkrijejo v svoji bazičnosti kot konkretna gradiva, konkretne situacije, konkretni zapleti. Bralec dobi občutek, kako zgodovinar z vsakim drobcem oblikuje razumevanje obravnavane teme. Drobce je namreč treba znati povezati, primerjati, pretehtati. Dokumentov ne smemo brati naivno, diplomatski jezik, ki je pogosto hkrati jasen in izmuzljiv, je treba razvozlavati. Ta večšina, sposobnost prebrati dokument tako, da prepoznaš, kaj je bilo mišljeno, pa ni bilo izrečeno, je tisto, kar dela zgodovinarja zgodovinarja.

Takšna knjiga je most. Most med strokovno in širšo javnostjo, med sintezo in virom, med zgodovinarjem in bralcem. Tistemu, ki se s tematiko srečuje prvič, ponuja vstop skozi zgodbe, anekdote in primere, ki niso zgolj ilustracija, temveč vrata v svet diplomatske prakse. Tistemu, ki temo pozna, pa odpira možnost, da preveri, dopolni, primerja in morda najde prav med temi »arhivskimi drobc« idejo za novo vprašanje ali dragoceno potrditev lastne hipoteze. V najboljšem primeru takšne kompilacije namreč niso le zbirka drobcev, temveč neke vrste arhivski kompas: kažejo smeri, kjer se preteklost še ni izčrpala in kjer še čaka na vprašanje, ki bo iz nje izvabilo novo spoznanje.

Nemško-jugoslovanski odnosi so v literaturi pogosto opisani skozi velike prelomnice, vendar je njihova resnična dinamika živela v nenehnem prilagajanju: v prepletanju gospodarskih interesov, političnih simbolov, vprašanj delovne migracije, spominov na drugo svetovno vojno ter hladnovojne logike, ki je bila hkrati toga in presenetljivo prožna. Prav zato so arhivski drobc tako dragoceni. Omogočijo prevajanje velikih procesov v jezik konkretnih situacij: v priprave na obiske, v formulacije, v zadržke, v kompromise, v tisto, kar je bilo izrečeno, in v tisto, kar je ostalo neizrečeno. Vir je treba poslušati, ampak ga tudi znati vprašati, zakaj govori tako, kot govori. Kaj zamolči? Čigav glas v njem slišimo? Kakšne omejitve je imel avtor dokumenta in kako te omejitve oblikujejo

njegov zapis ali izjavo? To so vprašanja, ki jih je treba postaviti, in prav v tem je razlika med arhivskim gradivom kot surovino ter arhivskim gradivom kot zgodovinskim virom. Dušan Nečak o teh temah nikoli ne piše senzacionalistično, nikoli ne išče lahkih moralnih rešitev ali hitrih sodb. Njegova odličnost tiči v vselej trezni, vztrajni razlagi in v spoštovanju do vira, ki ga obdela obenem kritično in odgovorno.

Naj bo torej pričujoče delo brano na več načinov: kot niz vpogledov v enega najzanimivejših segmentov hladnovojne diplomacije, kot dopolnilo obsežnemu opusu o Hallsteinovi doktrini in času Brandtove *Ostpolitik*, kot zgoščen prikaz arhivskega razmišljanja in, če mi je dovoljeno, tudi kot izraz spoštovanja do raziskovalnega standarda, ki ga avtor vzpostavlja in prenaša naprej. Ta knjiga je dokaz, da zgodovina ni le tisto, kar se je zgodilo, temveč tudi to, kako se odločimo, da bomo o tem spregovorili. In v tem govoru, v tem izboru, v tej pripravi se skriva ne le znanje, temveč tudi etika zgodovinskega dela: zaveza resnici, ki jo lahko iščemo le skozi vire, vendar jo najdemo šele tam, kjer znanje preide v razumevanje.

Kornelija Ajlec

Imensko kazalo

A

Adenauer, Konrad 128, 131
 Ahlers, Conrad 19
 Ajlec, Kornelija 72, 143
 Arendt, Walter 106

B

Baader, Andreas 43, 44
 Bahr, Egon 12, 27, 28, 36, 61, 106
 Bahr, Egon 28, 106
 Balantič, Polona 10, 44, 45, 50, 54, 65,
 67, 69, 70, 105, 110, 111, 115, 116,
 127
 Barak, Ehud 45
 Ben-Horinu, Eliashivu 47
 Biedenkopf, Kurt 128–130
 Blachstein, Peter 15–17
 Born, Karl 121
 Brandt, Willy 7, 10, 12, 13, 21–23, 26–
 28, 31, 33, 36–38, 48, 54, 55, 59, 61,
 62, 71, 79, 87, 92, 105, 114, 117, 118,
 128, 129, 132
 Brey, Thomas 11
 Brežnjev, Leonid 29, 37
 Broz, Josip – Tito 6, 7, 9, 12, 15, 20–23,
 25–28, 31, 50, 51, 54, 55, 59, 69–71,
 79, 87, 89, 90–93, 105–118, 128
 Broz, Jovanka 9, 107, 108–110, 115
 Bulatović, Miodrag 111, 115

C

Carstens, Karl 129–131
 Cirman, Primož 30

Č

Čaćinović, Rudi 10, 19, 28, 31–33, 35,
 75–83, 88
 Čaćinović, Rudolf 75, 78–81, 88

D

Dabčević-Kučar, Savka 10, 99, 101
 Dirk, Walter 45
 Dolanc, Stane 91, 92
 Duad, Abu → glej Walli, Saad
 Duckwitz, Georg Ferdinand 13, 18, 19

E

Eban, Abba 46, 47
 Eppler, Erhard 128–130
 Ernst, Hermann 65, 66

F

Finke-Osiander, Renate 54, 55, 57, 69,
 115
 Franj, Jurković 9, 99–104
 Frank, Paul 19, 35–38, 105, 106
 Fras, Slavko 115, 118
 Frey, Hans 65–67
 Fritsch 113, 114

G

Gaspari 76
 Gaus, Günter 62
 Geisel, Ernesto 114
 Genscher, Hans-Dietrich 33, 45, 70, 87,
 112, 114
 Gligorov, Kiro 91

H

Haak, Klaus 83
 Haid, Hans 76
 Hallstein, Walter 11
 Hauenschild, Almut 9, 95–97
 Hauenschild, Almut 9, 95–97
 Heinemann, Gustav 75–79, 111, 112,
 114, 117
 Holtorffa, Hans-Günther von 62, 70
 Honecker, Erich 38
 Husjak, Valentin 49, 50

J

Jaenicke, Joachim 19, 35, 48–63, 70,
 75, 83, 85–94, 102, 104, 107–109,
 111–115
 Jakša, Petrić 35, 50
 Janjetović, Zoran 82, 83, 127
 Javorski, Mihailo 91
 Jeglič, Nevenka 97, 98
 Jeglič, Željko 9, 31, 39, 41, 42, 79, 95–98
 Jelič, Ivan 99
 Jonas, Franz 109

K

Kardelj, Edvard 11
 Kavčič, Stane 10, 99, 100
 Kiesinger, Kurt Georg 128
 Kissinger, Henry 114
 Klarenaar, Hans-Joachim 119, 122, 123
 Knežević, Leona 114

Kohl, Helmut 128–133

Kohl, Michael 61, 62

Kormes 63

Kraigher, Sergej 115

Kučan, Milan 133

L

Laqueur, Kurt 50

Lazić, Viktor 90

Lompar, Dimić 92

Lončar, Budimir 76, 97, 113, 114

M

Maihofer, Werner 106

Maksić, Bogdan 69

Meinhof, Ulrike 44

Meir, Golda 46

Milovanović 83

Milutinović, Tito Mirko 107–109

Minić, Miloš 50, 70, 83–88, 91, 111–115

Mobutu Sese Seko 114

Modic, Tomaž 30

Moersch, Karl 128

Murko, Ivo 121

N

Nikezić, Marko 10, 99, 102

Nixon, Richard 22, 35, 36

Novaković, Magdalena 99

O

Osolnik, Marjan 122–124

Otta, Alexandra 63

P

Peron, Juan 40

Perović, Latinka 10, 99, 102

Pohl, William 43

Puttkamer von, Jesco 46, 47

R

Richter, Heinz 66
 Rolović, Vladimir 99

S

Scheel, Walter 9, 10, 19, 20, 25, 26, 29,
 31–33, 36, 38, 47, 50, 79, 80, 81, 88
 Schiller, Karl 33, 34
 Schmidt, Helmut 7, 10, 65, 67, 70, 87,
 105, 106, 111, 112, 117, 118, 128
 Schreiber, Hermann 117
 Schröder, Gerhard 117, 129
 Sepp, Janko 9, 39, 40, 41, 42
 Stalin, Josif 7
 Stambolić, Peter 89–91
 Strothmann 48

Š

Šnuderl, Boris 23, 30–34
 Štempihar, Mira 99

T

Tepavac, Mirko 21, 25, 29, 35, 36, 37, 38,
 50

U

Ulbricht, Walter 53, 61

V

Vlaškalić, Tihomir 93
 Vrhunec, Marko 22–24
 Vukić, Ante 54–56

W

Walli, Saad (Duad, Abu) 43
 Wehner, Herbert 28

Z

Zdovc, Edvin 100
 Ziebert, Horst 63

Ž

Željko, Jeglič 9, 31, 39, 41, 42, 79, 95–98

